

SOÚ
Sociologický ústav AV ČR

Věda jako věc veřejná: vědní politiky a média

Karel Čada, Alice Červinková, Marcela Linková,
Dana Řeháčková, Tereza Stöckelová

Tuto práci recenzovaly:
PhDr. Marie Čermáková
Mgr. et Mgr. Magda Juránková

Tento text vznikl v rámci projektu Central European Centre for Women and Youth in Science, podpořené Evropskou komisí prostřednictvím 6. rámcového programu (grant č. SAS6-CT-2004-003582; koordinátorka projektu: Mgr. Marcela Linková, Sociologický ústav AV ČR), a v rámci projektu Národní kontaktní centrum – ženy a věda, podpořené Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy ČR prostřednictvím programu EUPRO (grant č. 1P OK 459; řešitelka projektu: Mgr. Marcela Linková, Sociologický ústav AV ČR). Publikace byla podpořena Výzkumným záměrem Sociologického ústavu AV ČR „Sociologická analýza dlouhodobých sociálních procesů v české společnosti v kontextu evropských integračních politik, rozvoje znalostní společnosti, lidského, sociálního a kulturního kapitálu“, č. AV0Z70280505.

Obsah

Abstrakt	7
Abstract	8
Abstrakt	9
Úvod	11
1. Věda jako kolektivní experiment (Tereza Stöckelová, Marcela Linková)	13
1.1 Co se děje ve vědě a s vědou?	14
1.2 Ekonomická výkonnost nebo veřejná vykazatelnost?	16
1.3 Komercializace, nebo propojení s neziskovým sektorem?	18
1.4 Co může znamenat znalostní společnost?	20
1.5 Věda jako poznávání a věda jako podnikání	22
1.6 Představitelé vědy: strategické soužití poznávání a podnikání	24
1.7 Politici a úředníci: věda v globální ekonomice	27
1.8 Závěrem	31
Literatura	33
2. Zaostrěno na vědu – komunikace vědy v médiích (Karel Čada, Alice Červinková)	35
2.1 Věda v organizační struktuře média	37
2.2 K důrazům, jejichž prostřednictvím se utváří věda, a k implicitnímu čtenáři	39
2.3 Hlídací psi nebo prodloužená ruka	41
2.4 Eticky sporná témata	44
2.5 Závěr	46
Literatura	47
3. Záhada vědeckých příloh podhalena! Obraz vědy v přílohách deníků Mladá fronta Dnes, Hospodářské noviny a Lidové noviny (Dana Řeháčková)	48
3.1 Topografie novin	49
3.2 Obsahová analýza	50
3.2.1 Uvedení do problému, definice kategorií	50
3.2.2 Závěry obsahové analýzy – témata	51
3.2.3 Závěry obsahové analýzy – autoři	52
3.3 Textová analýza	53
3.3.1 Definice, postup	53
3.3.2 Textová analýza – závěry	53
3.3.3 Shrnutí	57
3.4 Závěr	58
Literatura	59

4. Závěrečné shrnutí	61
Shrnutí	65
Summary	67
Zusammenfassung	71

Věda jako věc veřejná: vědní politiky a média

Karel Čada, Alice Červinková, Marcela Linková,
Dana Řeháčková, Tereza Stöckelová

Abstrakt

Na základě expertních rozhovorů provedených na podzim roku 2005 v této publikaci představujeme procesy, které vědu a výzkum v současné společnosti ovlivňují – důraz na ekonomické aspekty vytváření znalosti a komerční využití výsledků, snaha o zachování tradičního vnímání vědy jako oddělené sféry, kterou kontrolují pouze výzkumné komunity, fungování novinářů jako překladatelů vědy společnosti, nikoli kritického hlasu, který by naopak vědě překládal či předkládal různorodé veřejné zájmy a konfrontoval ji s nimi. Jde nám o kritické zhodnocení těchto procesů a jejich zasazení do širších evropských a globálních trendů. Poukazem na tyto širší kontexty nenabádáme ale k dohánění (catching-up) Evropy či světa. Tento diskurs považujeme naopak za nebezpečný, protože nás staví před hotové, před-určené cíle, o kterých nelze vést veřejnou a otevřeně politickou debatu, ke kterým nelze stavět alternativy. Chceme naopak poukázat na to, že změny v oblasti VaV probíhají v ČR a v Evropě současně, jsou předmětem sporů a vyjednávání a nemají „tady“ ani „tam“ předem rozhodnutý výsledek. Pokud bychom snad v něčem byli na straně „dohánění“, pak právě jen v rozvoji veřejné debaty, akademické kritiky a občanské angažovanosti ve vědě a výzkumu.

Klíčová slova

média, občanská společnost, věda, vědní politiky, vykazatelnost, výzkum

Science as a public matter: science policies and the media

Karel Čada, Alice Červinková, Marcela Linková,
Dana Řeháčková, Tereza Stöckelová

Abstract

Based on expert interviews conducted in autumn 2004 we discuss in this publication processes which are currently shaping science and research – the emphasis on economic aspects of knowledge production and commercialization of research results; efforts to preserve the traditional perceptions of science as a sphere of its own controlled only by research communities; the functioning of journalists as mere translators of science to society but not as a critical voice translating or presenting or confronting science with various public interest. What we aim to do is to provide a critical assessment of these processes and to embed them in wider European and global trends. In so doing we are not promoting catching up with Europe or the world. On the contrary, we consider this discourse to be dangerous because it places us face to face with ready-made, predetermined goals which cannot be publicly and openly politically debated, to which no alternatives can be posited. What we want to stress is that these changes in R&D are happening concurrently in the Czech Republic and in Europe, are subject to disputes and negotiations and do not have a predetermined definite result “here” or “there”. If there is one area in which we support the idea of catching up, it is only the development of a public debate, academic critique and civil engagement in research and development.

Keywords

accountability, civil society, the media, research, science, science policies

Wissenschaft als öffentliche Angelegenheit: Wissenschafts politik und Medien

Karel Čada, Alice Červinková, Marcela Linková,
Dana Řeháčková, Tereza Stöckelová

Abstrakt

Basierend auf den im Herbst 2005 durchgeführten Expertengesprächen, stellen wir in dieser Publikation jene Prozesse vor, die Wissenschaft und Forschung in der heutigen Gesellschaft beeinflussen – besonderes Augenmerk gilt den wirtschaftlichen Aspekten der Wissenschaftsbildung und der kommerziellen Nutzung der Ergebnisse, dem Bemühen um die Erhaltung der traditionellen Wahrnehmung der Wissenschaft als eigenständiger Sphäre, die ausschließlich von Forschungsgemeinschaften kontrolliert wird, der Funktion der Journalisten als Übersetzer der Wissenschaft für die Gesellschaft, nicht als kritische Stimme, die, ganz im Gegenteil, der Wissenschaft verschiedenste öffentliche Interessen übersetzt bzw. vorlegt und sie mit diesen konfrontiert. Uns geht es um eine kritische Bewertung dieser Prozesse und ihres Einflusses auf die breiteren europäischen und weltweiten Trends. Wir weisen auf diesen breiteren Kontext hin, mahnen jedoch keinen Aufholprozess (catching-up) in Bezug auf Europa und die Welt ein. Diesen Diskurs sehen wir vielmehr als gefährlich, denn er stellt uns vor fertige, vorbestimmte Ziele, die keine offene, öffentliche politische Debatte zulassen; zu denen keine Alternativen gestellt werden können. Wir möchten vielmehr darauf hinweisen, dass die Veränderungen im Bereich Wissenschaft und Forschung in Tschechien und in Europa simultan verlaufen, Gegenstand von Streitigkeiten und Verhandlungen sind und weder „hier“ noch „dort“ ein vorab festgelegtes Ergebnis haben. Der einzige Bereich, in dem wir möglicherweise Aufholbedarf haben, ist eben diese Entwicklung der öffentlichen Debatte, der akademischen Kritik und des Engagements der Gesellschaft für Wissenschaft und Forschung.

Schlüsselworte

Wissenschaftspolitik, bürgerliche Gesellschaft, Medien, Nachweisbarkeit, Wissenschaft, Forschung

Úvod

Na podzim roku 2005 se autorky a autor těchto textů sešli, aby spolu prodiskutovali, jakým způsobem provedou v rámci evropského projektu výzkum na téma vědy a rovných příležitostí v České republice. Přicházeli jsme z různých míst s různou výzkumnou zkušeností a zájmy. Tereza Stöckelová se vědou zabývá dlouhodobě, mimo jiné z hlediska účasti veřejnosti na vytváření a užívání (expertní) znalosti a vykazatelnosti vědy. Vychází především z výzkumných přístupů rozvíjených v rámci vědních studií. Marcela Linková a Alice Červinková se primárně zabývají genderovými aspekty vědy a výzkumu a postavením žen ve vědě, a to jak z hlediska tvorby vědních politik, tak z hlediska utváření vědecké znalosti z genderové perspektivy. Karel Čada má zázemí v sociologii a mediálních studiích a v současné době pracuje jako novinář. Dana Řeháčková vystudovala mediální studia, v současné době rovněž pracuje v médiích. Naše rozdílná zázemí a výzkumné zájmy se promítaly do toho, na co jsme v průběhu výzkumné práce kladli důraz.

Dnes – na podzim roku 2006 – se tři z nás účastní jiného mezinárodního projektu, jehož přímým výzkumným zájmem je utváření a udržování epistemických kultur a vliv vědních politik na tyto procesy. V mezidobí jsme v průběhu společných diskusí vyjednávali naše porozumění tomu, co se s vědou v současné společnosti děje, jakými způsoby jsou znalosti utvářeny, jak vědění cestuje mezi různými oblastmi (např. právě politikou, výzkumem a médii), a v neposlední řadě jsme také diskutovali způsoby, jak tyto procesy empiricky studovat.

Za nejužitečnější způsob, jak k těmto procesům výzkumně a konceptuálně přistupovat, považujeme vědní studia (science studies). Jde o interdisciplinární výzkum, který se snaží (vědeckou) znalost a expertizu situovat do širokých sociálních, historických, metodologických a filozofických kontextů. S vědou tedy tato studia nepracují jako se samostatnou oblastí, která je uzavřená, autonomní či imunní vůči společnosti, ale naopak si všímají nejrůznějších aktérů, kteří se vytváření znalosti a technologií účastní a kteří tak vědu a společnost propojují a rozrušují jejich jasné hranice – jde přitom jak o aktéry lidské (výzkumníky, politiky, spotřebitele, angažované občany), tak instituce, věci nebo dokumenty (grantová schémata, systémy hodnocení výzkumu, fungování odborných časopisů, přístroje). Zároveň je také zajímavá, jak a proč jsou mnozí z těchto aktérů nakonec vyloučeni z oficiální verze příběhu o vytváření znalosti či technologie podávané v učebnicích nebo závěrečných zprávách z výzkumů, jak se znalost „očisťuje“ a čeho se tím dosahuje nebo jak se některé hlasy vytrácejí a jiné naopak získávají hodnotu.

Všechny tyto procesy se na obecné úrovni týkají toho, čemu se říká vykazatelnost. S tím, jak je na vědu stále častěji a silněji nahlíženo z hlediska jejich (pozitivních i negativních, cílených i neza-

mýšlených) dopadů na společnost, stává se vykazatelnost magickým pojmem, který má existenci vědy legitimovat. Moderní věda existovala jako hodnota sama o sobě, jako dominantní způsob vztažování se ke světu kolem nás a k sobě samým. Vytváření hranice mezi tím, co je důležité a relevantní, a tím, co není, je ale dnes obtížnější. Objevuje se stále více aktérů, kteří do hájemství vědy a výzkumu cíleně vstupují a snaží se ovlivnit, co, jak a proč má být zkoumáno.

Toto „otevírání“ vědy a výzkumu a jejich vystavení požadavkům, nárokům, alternativám či protestům ze strany společnosti považujeme za pozitivní a velmi žádoucí proces – ovšem jen pokud budou tyto hlasy a činy ze strany společnosti pluralitní. Pokud se společenský užitek nezredukuje na „ekonomický prospěch“ a vykazatelnost na množství patentů. Považujeme za důležité hájit pojetí vykazatelnosti, které nepracuje pouze s představou ekonomických výsledků, ale s obecnější představou pluralitního výzkumu, do kterého se mají promítat zájmy nejrůznějších skupin obyvatel planety (žen, venkovanů nebo laboratorních zvířat) nebo místních společenství (nejen v „západním“ světě).

Taková vize výzkumu vyžaduje ovšem veřejnou debatu a praktickou angažovanost – výzkumníky, kteří vstoupí do dialogu a navážou různorodé spolupráce, politiky, kteří se zúčastní debaty a skutečně ji vezmou v úvahu, novináře, kteří budou vystupovat nikoli jako překladatelé výsledků vědy, ale jako předkladatelé určitého hlediska, a samozřejmě také veřejnost a občanská sdružení, která budou mít energii a vůli se v tomto směru angažovat. Taková debata a angažovanost je v současnosti v České republice stále velmi omezená. To vnímáme jako problém a textem, který tu předkládáme, bychom rádi přispěli k jejich rozvoji.

V této publikaci představujeme procesy, které vědu a výzkum v současné společnosti ovlivňují – důraz na ekonomické aspekty vytváření znalosti a komerční využití výsledků, snaha o zachování tradičního vnímání vědy jako oddělené sféry, kterou kontrolují pouze výzkumné komunity, fungování novinářů jako překladatelů vědy společnosti, nikoli kritického hlasu, který by naopak vědě překládal či předkládal různorodé veřejné zájmy a konfrontoval ji s nimi. Jde nám o kritické zhodnocení těchto procesů a jejich zasazení do širších evropských a globálních trendů. Poukážeme na tyto širší kontexty však nenabádáme k dohánění (catching-up) Evropy či světa. Tento diskurs považujeme naopak za nebezpečný, protože nás staví před hotové, předurčené cíle, o kterých nelze vést veřejnou a otevřeně politickou debatu, ke kterým nelze stavět alternativy. Chceme naopak poukázat na to, že změny v oblasti VaV probíhají v ČR a v Evropě současně, jsou předmětem sporů a vyjednávání a nemají „tady“ ani „tam“ předem rozhodnutý výsledek. Pokud bychom snad v něčem byli na straně „dohánění“, pak právě jen v rozvoji veřejné debaty, akademické kritiky a občanské angažovanosti ve vědě a výzkumu.

Na závěr bychom rádi poděkovali novináři Josefu Grešovi a biologovi Davidu Štorchovi za kritické čtení a cenné připomínky a účastníkům a účastnicím semináře *Věda jako poznávání, věda jako podnikání, věda jako zábava*, který proběhl dne 24. 10. 2006 v budově Akademie věd ČR, za užitečnou debatu.

1. Věda jako kolektivní experiment

Tereza Stöckelová, Marcela Linková

Věda a výzkum přestávají být uzavřeným světem, který funguje podle vlastních pravidel, komunikuje ve vlastních kódech a „drží si outsidersy od těla“.¹ To, že se s vědou něco děje, je zřejmé asi všem, kteří se o ni alespoň trochu zajímají. O povahu a hodnocení těchto změn se ovšem vedou spory – a to nejen ve smyslu nezávazných debat, ale také jednání, která se snaží některé z dnešních tendencí ve vědě a výzkumu prosadit či posílit a jiné oslabit. Aktérů, kteří se těchto vyjednávání a sporů účastní, je mnoho – tvůrci vědních politik, vědci a výzkumníci, zástupci průmyslu, neziskové organizace či pacientská sdružení, novináři, politici. Ti všichni mají ve vztahu k vědě a výzkumu své zájmy.

Spory o povahu vědy a výzkumu a jejich současných tendencí se vedou také v oblasti studií vědy a technologií (STS), sociálněvědního proudu, jehož výzkumným zájmem a předmětem jsou věda, výzkum a technologie.² I výzkumníci v oblasti STS mají ve vztahu k vědě své zájmy a výzkumy, které provádějí, jsou obvykle výslovně spojeny s určitým politickým přesvědčením či agendou – demokratizace vědy (např. Latour 1993, 1999), legitimizace laického vědění (např. Wynne 1996; Callon, Lascoumes, Barthe 2001) či feministická kritika vědy (např. Haraway 1997). Vlastně spíše než „oni“ bylo by přesnější napsat „my“, protože v tomto textu nabízíme pohled na současný vývoj vědy a výzkumu v České republice v perspektivě STS – a jak jsme předestřeli v úvodu, i my vycházíme z určitých pozic a k určitému typu reflexe a směřování vývoje bychom rádi přispěli.

Hlavním zdrojem tohoto textu jsou rozhovory, které jsme na podzim 2005 vedli s představiteli české vědy a výzkumu a s politiky a úředníky zabývajícími se vědní politikou. Abychom porozuměli tomu, co o současných proměnách vědy a výzkumu říkají a co o nich neříkají, uvádíme nejprve stručně několik analýz a diskusí těchto změn tak, jak jsou rozpracovány v rámci vědních studií. Ve vztahu k nim také představujeme hlavní změny v české vědní politice v posledních letech. Druhá část článku je zaměřena na rozbor a interpretaci samotných rozhovorů.

1 Spojení věda a výzkum používáme v tomto textu, přestože jsme si vědomi, že v české vědní politice není v současnosti pojem „věda“ vůbec definován a používá se spojení „výzkum a vývoj“. Důvod je především ten, že nám zde nejde pouze o zachycení vědní politiky, ale také o procesy a diskursy se vztahem k vědě a výzkumu, které vědní politiku v úzkém slova smyslu přesahují.

2 Stručný úvod do „rodokmenu“ tohoto výzkumného zaměření přináší v češtině Konopásek (2001).

1.1 Co se děje ve vědě a s vědou?

Věda není tak uzavřená, jako bývala, znělo tvrzení hned na začátku této kapitoly. Bruno Latour, jeden z nejvlivnějších badatelů vědních studií, by ovšem nesouhlasil. Věda podle něj nikdy nebyla uzavřená, vždy se sociálními, ekonomickými i politickými aktéry „mimo“ vědu pilně komunikovala a vyjednávala, pouze to nebylo patrné tolik jako dnes (srov. především Latour 1993, 1999). Úspěšná moderní věda byla podle něj založena na soužití dvojího typu jednání a diskursů. Za prvé šlo o péči o „čistá“ fakta, „čištění“ (purification). Sem patří například zakládání speciálních výzkumných institucí a časopisů, ustavení specifických pravidel vědeckého bádání, učebnice či expertízy představující „holá fakta“, novinové články o geniálních jednotlivcích či představa vědy a politiky jako oddělených sfér. Za druhé šlo ale také o péči o propojování, „míšení“ (hybridisation). Sem patří všechny ty procesy a diskursy, prostřednictvím nichž výzkumníci zajišťují podporu pro svoji práci ze strany dalších aktérů, protože bádání se odvíjí od schopností mobilizovat nejen „přírodu“ či v případě sociálních věd „společnost“ jako předměty studia, ale také finanční zdroje, kolegy či politické a ekonomické zájmy. Mísí se tu vědecké, sociální, ekonomické, politické. Věda a výzkum tu aktivně zasahují do světa – proměňují ho a vytvářejí nové aktéry (skutečnosti, technologie, rizika, nezamýšlené důsledky). Hranice mezi přírodním a sociálním, mezi přirozeným a vytvořeným není zdaleka tak jasná a „čistá“ jako v případě prvního diskursu. Moderní vědci mají podle Latoura zkušenost s oběma těmito typy jednání a diskursů, oba musí umět využívat, ale veřejně je zpravidla viditelný jen diskurs čisté vědy.³

Procesy a výsledky „míšení“, které se podle Latoura v moderní společnosti děly spíše neformálně, neveřejně či pod povrchem, se podle něj v současnosti dostávají na povrch a je stále složitější tvářit se, že neexistují. Průmysl příliš viditelně financuje a ovlivňuje výzkum, někteří občané stále důrazněji oponují některým technologiím a směrům výzkumu, vědění se stále častěji stává předmětem politických sporů, než abychom mohli trvat na tom, že tyto „společenské kontexty“ nemají na praktickou podobu výzkumu, na jeho směřování a výstupy žádný vliv. Podle Latoura spočívá tedy zásadní změna v tom, že to, co bylo skryté, se dostává na povrch – a posiluje se.

Poněkud z jiné strany se na současné změny dívá Michael Gibbons se svými kolegy a kolegyně (Gibbons et al. 1994; Nowotny et al. 2001), kteří pro jejich zachycení v roce 1994 přišli s pojmy „modus 1“ a „modus 2“. Od konce 80. let se podle těchto autorů objevují a posilují procesy, které přetvářejí vědu a výzkum z modu 1 do modu 2 – který v sobě přitom modus 1 částečně zahrnuje. Modus 1 charakterizuje především epistemická autonomie vědy, disciplinarita, ideál sjednoceného vědění a mechanismy kontroly fungující uvnitř vědecké komunity. Společnosti jako uživatelé vědeckých poznatků je pak připsána epistemická pasivita, a zároveň odpovědnost za využití politicky a eticky neutrálního vědění. Modus 2 charakterizuje vytváření znalosti v kontextu aplikace a řešení konkrétních problémů, důraz na ekonomické aspekty výzkumu a konkurence, což jsou změny, které ve svém důsledku významně ovlivňují procesy vytváření, oběhu a užívání znalosti. Zároveň hrají v tomto modu významnou roli různorodé spolupráce (např. v podobě transdisciplinarity) a intenzivnější vztah mezi vědou a společností, který vymezuje širší pole vykazatelnosti než samotná vědecká komunita. Společnost ve vztahu k vědě v tomto případě „ožívá“ jako aktivní uživatel a v některých případech i tvůrce vědění.

3 Výjimku tvoří situace vědeckého sporu, kdy se vědci a eventuálně novináři či další zúčastnění snaží delegitimizovat pozice svých oponentů poukazem na jejich sociální podmíněnost.

Zatímco Latour (1993) popisoval současný stav spíše jako krizi moderního modelu, se kterým si současné společnosti ještě dost dobře nevědí rady, Gibbons et al. (1994) představují modus 2 poměrně nekriticky jako pozitivní program pro vědu a výzkum, ve kterém silnější vazba na požadavky trhu a spolupráce s průmyslovými aktéry v oblasti výzkumu jde ruku v ruce s větší veřejnou vykazatelností nebo s ní alespoň není v rozporu (srov. Gibbons et al. 1994: 65-67). Tímto svým laděním je jejich koncepce bližší východiskům a dikci současných vědních politik.⁴

Z mnoha procesů a změn, které jak Latour (1993), tak Gibbons et al. (1994) a Nowotny et al. (2001) ve svých knihách rozebírají, se nyní soustředíme na tři, jež jsou přítomny či přímo tematizovány také v českých vědních politikách i v námi provedených rozhovorech s vědci, politiky a úředníky v oblasti vědy a výzkumu. První proces se týká vykazatelnosti, druhý rozšiřování výzkumu za hranice specializovaných institucí a vzrůstajícího významu různorodé výzkumné spolupráce a třetí se týká pojmu znalostní společnosti. Jak jsme uvedli hned v prvním odstavci kapitoly, podoba a význam těchto procesů a změn jsou předmětem sporu mezi různými aktéry, kteří se v této oblasti angažují. V následující stručné diskusi se snažíme ukázat vždy alespoň dvě pozice, ze kterých lze o těchto změnách uvažovat a angažovat se v nich.

Na pozadí těchto obecnějších procesů budeme diskutovat hlavní body vývoje v České republice. V této souvislosti je podstatné si uvědomit, že změny v České republice se neodehrávají ve stabilním vnějším kontextu EU nebo OECD, ale naopak v kontextu, který se souběžně proměňuje.⁵ Můžeme tedy sledovat moment společného směřování, spíše než přibližování ČR k jinde již dosaženému cíli. Sdílení tohoto směřování má ovšem i své limity. Za prvé tyto širší procesy „uzrálý“ především v některých zemích (nepochybně mezi ně budou patřit Spojené státy a Velká Británie) a reagují především na jejich širší společenský a ekonomický vývoj; v jiných státech mohou být vnímány spíše jako přicházející zvnějšíku. Za druhé každá společnost, čili nikoli jen ta česká postkomunistická, jim dává specifickou podobu tak, jak je propojuje s dalšími (vědně-)politickými agendami či obecnějšími společenskými změnami. Ty jistě nemusí vycházet jen z požadavku postkomunistické transformace, protože pro každou zemi či společnost je charakteristické určité historické dědictví či specifika, která podmiňují její další vývoj a možnosti.⁶

4 Například Helga Nowotny, spoluautorka obou klíčových knih, které výše citujeme (Gibbons et al. 1994; Nowotny et al. 2001), byla v minulých letech předsedkyní EURAB (*European Research Advisory Board*) a v současnosti je členkou *European Research Council*. Na druhou stranu ovšem nelze pominout ani vztah jiných proudů STS k vědní politice EU. V *Expert Group on „Science and Governance“* Evropské komise pracuje například Michel Callon, Isabelle Stengers nebo Zdeněk Konopásek, kteří mají jistě blíže k přístupu Bruno Latoura než k pojmu modu 2.

5 Zajímavé procesy se jistě odehrávají i v jiných regionech, o kterých však nemáme dostatek informací na to, abychom o jejich vývoji mohli vůbec něco tvrdit.

6 Poznámka k pojmu transformace vědy a výzkumu po roce 1989 v České republice. Spíše než o transformaci v jednotném čísle se nám zdá přesnější mluvit o mnoha dílčích transformacích či změnách, které jakkoli na sobě nejsou zcela nezávislé, nevycházejí z jednoho zastřešujícího projektu či instituce. Za prvé některé změny vycházejí spíše z iniciativy a potřeby jednotlivých výzkumných institucí (které např. musely reagovat na snížení financování na počátku 90. let), jiné jsou úzce vázány na cílenou vědní politiku státu. Za druhé, některé změny reagují poměrně přímo na požadavky postkomunistické transformace a jiné vycházejí spíše z procesů, které budeme nyní popisovat a které se týkají veškerých „západních“ společností.

1.2 Ekonomická výkonnost nebo veřejná vykazatelnost?

Věda a výzkum nejsou dnes obecně považovány za hodnotu samu o sobě a politické dokumenty a vědní politiky kladou v souvislosti s výzkumem stále větší důraz na užitečnost, ekonomický prospěch a inovace. V této souvislosti je zajímavé, že se ustupuje od pojmu základní výzkum, který je nahrazen pojmem „vyhledávací výzkum“ (např. Pačes 2005) nebo v Sedmém rámcovém programu EU „hraniční výzkum“ (*frontier research*). Jakkoli má hraniční výzkum tvořit protiváhu tematicky a užitečně zaměřenému výzkumu, který jinak Evropská komise v Rámcových programech financuje, jeho úběžníkem má i tak být „ekonomický a sociální blahobyt“.⁷ Požadavku výslovné a doložitelné vykazatelnosti se dnes nevyhne žádný výzkum.

Z hlediska vědních politik lze sledovat především dva nástroje vykazatelnosti vědy a výzkumu: 1. V jejich rámci jsou vyvíjeny systémy hodnocení, od kterých se odvíjí další financování výzkumných projektů a institucí – čili jak financování účelové, tak institucionální. Hodnocení vyvíjí tlak na výkonnost institucí a potažmo i jednotlivých výzkumníků a ovlivňuje procesy a strategie vytváření a oběhu znalostí. 2. Co se týče samotných výzkumných témat, vědní politiky definují priority soustřeďující výzkum do několika vybraných oblastí. Priority odrážejí nejen zájmy definované uvnitř komunity výzkumníků, ale také politické a ekonomické zájmy a vize rozvoje společnosti prezentované jako zájmy veřejné. Podívejme se konkrétně na situaci v České republice.

V roce 2004 byl poprvé použit systém hodnocení výzkumných institucí a poskytovatelů podpory založený na vážení různých typů výstupů výzkumu a vývoje (VaV), které jsou poměřovány vzhledem k vynaloženým veřejným prostředkům. Výsledky hodnocení jsou míněny jako základ pro rozhodování o zvýšení, snížení či udržení výše finanční podpory, kterou jednotlivé výzkumné instituce dostávají nebo v případě poskytovatelů rozdělují. Hodnocení v roce 2005 používalo následující váhy.

Tabulka 1. Hodnocení výzkumných institucí a poskytovatelů podpory

Druh výsledku	Váha
Článek v impaktovaných časopisech svět. databáze ISI (J_{imp})	10 x (IF/medián IF oboru)
Článek v recenzovaných neimpaktovaných časopisech (J_{rec})	1 (česky a slovensky); 2 (jiný jazyk)
Odborná kniha recenzovaná (B)	5 (česky a slovensky); 10 (jiný jazyk)
Kapitola v odborné knize recenzované (C)	2 (česky a slovensky); 4 (jiný jazyk)
Článek ve sborníku (D)	1 (česky a slovensky); 2 (jiný jazyk)
Patenty a další výsledky chráněné podle zvláštních právních předpisů (P)	25
Prototyp, poloprovoz, ověřená technologie a funkční vzorek (T)	25

Zdroj: Metodika hodnocení výzkumu a vývoje a jejich výsledků v roce 2005 (Úřad vlády ČR, MŠMT 2005).

⁷ The term “frontier research” reflects a new understanding of basic research. On one hand it denotes that basic research in science and technology is of critical importance to economic and social welfare, and on the other that research at and beyond the frontiers of current understanding is an intrinsically risky venture, progressing on new and most challenging research areas and is characterised by an absence of disciplinary boundaries. (Proposal for a Council decision concerning the specific programme Ideas, p. 2)

Kritéria vážení vykazují a zároveň i prosazují dvě tendence. Za první důrazem na impaktované časopisy a publikování v cizích jazycích povzbuzují použitá kritéria začleňování českého VaV do globální (tedy především anglosaské/anglofonní) vědy. Tomuto měřítku jsou podrobeny nejen přírodní a technické vědy, které se takto již dlouhodobě orientují, ale všechny obory včetně sociálních a humanitních. V případě prvně uváděných oborů není tato orientace předmětem sporu.⁸ V případě oborů sociálních a humanitních je však problematická především z hlediska jejich užší vazby na konkrétní společnost a veřejný prostor vymezený určitým jazykem a kulturní a politickou problematikou, kterou se tyto disciplíny zabývají a ve které se angažují. Pokud hodnotíme publikaci v zahraničním jazyce jako dvakrát „cennější“ než obdobnou publikaci v češtině, vysíláme tím vlastně signál, že tuto jejich společenskou roli nepovažujeme nadále za důležitou a nechceme ji podporovat. Sociální vědy jsou tak nuceny přeformulovat svoje porozumění vlastní roli, výzkumná témata i strategie vytváření a šíření znalosti.

Jako druhou základní tendenci prosazuje hodnocení vysokou váhu (25 bodů) aplikací a patentů, čili výše popsanou orientaci výzkumu na průmyslovou využitelnost a inovace. Vzhledem k tomu, že v roce 2005 připadlo na patenty a technologie pouze 1, resp. 4 procenta celkových vážených výstupů, což podle hodnotitelů „nekorresponduje s celkovou společenskou představou o významu těchto druhů výsledků“, doporučují navíc v dalším roce jejich váhu dále 4-5krát navýšit.⁹

Co se týče výzkumných priorit stanovených v rámci Národní politiky výzkumu a vývoje ČR 2004-2008, ty jsou totožné s prioritami EU definovanými v Rámcových programech nebo jim velmi blízké.¹⁰ Orientace právě na tyto priority směřuje, stejně jako současná podoba systému hodnocení, k propojení výzkumu s rozvojem znalostní ekonomiky a začleňování českého výzkumu do globálně ustavované vědy.

Toto pojetí vykazatelnosti, podle kterého se výzkum zodpovídá především těm, kteří ho přímo financují, ovšem není jediné možné. V západní Evropě existují občanské iniciativy, které se snaží o otevření veřejné debaty o vědních prioritách a hodnocení výzkumu.¹¹ Vycházejí přitom ze skutečnosti, že věda a výzkum dnes zásadním způsobem proměňují naši každodennost a svět, ve kterém žijeme. Směřování a priority výzkumu, které v sobě obsahují určité projekty těchto změn, jsou podle nich nejen odbornou záležitostí techniky řízení, ale především otázkou politickou, a měly by se stát předmětem širší debaty. Tyto občanské iniciativy, které ve státech západní Evropy poukazují na politický charakter výzkumu a na praktické splynutí veřejného zájmu a ekonomické výkonnosti ve vědních politikách, v České republice zatím scházejí. Stejně tak chybí iniciativa k otevření širší debaty na

8 Tato orientace není předmětem sporu, ačkoli by do určité míry být mohla. Zejména v případě některých oborů (jako např. ekologie či výzkumu v oblasti zemědělství) bychom mohli hájit prostor pro rozvíjení výzkumu, který se zabývá místními problémy a rozvíjí místně vázanou expertízu – jehož publikování v impaktovaném časopise bude zřejmě složitější než v případě globálně ustaveného výzkumného tématu.

9 Zpráva o výsledcích hodnocení výzkumu a vývoje a jeho výsledků v roce 2005

(<http://www.vyzkum.cz/FrontClanek.aspx?idsekce=18756>); Doporučení pro Hodnocení výzkumu a vývoje a jeho výsledků v roce 2006 (<http://www.vyzkum.cz/FrontClanek.aspx?idsekce=18755>)

10 Bezpečná, spolehlivá a ekologická energetika pro budoucnost; informační a znalostní společnost; kvalita a bezpečnost života; nové materiály a technologie; potřeby České republiky v sociálně-ekonomické oblasti (srov. Národní politika výzkumu a vývoje České republiky na léta 2004-2008).

11 V tomto směru se angažují například *Sciences citoyennes* (<http://sciencescitoyennes.org>) ve Francii nebo *Institute for Science in Society* (<http://www.i-sis.org.uk/index.php>) ve Velké Británii. Na evropské úrovni se ve vztahu k návrhu Sedmého rámcového programu zformovala síť *European Science Social Forum* (<http://www.essfnetwork.org>).

straně české vědní politiky – například v tom směru, že by se členství v Radě pro vědu a výzkum otevřelo i několika „neodborným“ aktérům a do agendy jednání by se tak mohla dostat širší reflexe vztahu vědy a společnosti. A jak uvidíme v další kapitole, roli kritického komentátora a nositele požadavku „veřejné“ vykazatelnosti výzkumu nehrají ani česká média.

1.3 Komerzializace, nebo propojení s neziskovým sektorem?

Jestliže ještě v polovině 20. století byly věda a výzkum financovány převážně z veřejných rozpočtů, od 70. let prudce narůstá podíl jejich financování ze strany průmyslu (Gibbons et al. 1994: 50). Tento vývoj je aktivně podporován vědními politikami například prostřednictvím nárůstu grantů, které jsou podmíněny finanční spoluúčastí soukromých firem nebo jejich účast výslovně podporují.¹² Nejen tyto tendence k financování ze soukromých zdrojů, ale i výše probíraný tlak na vykazatelnost užívání zdrojů z veřejných rozpočtů přinášejí do vědy a výzkumu stále více konkurence, tržních principů a dalšího důrazu na ekonomickou využitelnost výstupů.

Tento trend je v posledních letech velmi zřetelný i v české vědní politice, jejíž dokumenty kladou velký důraz na ekonomické souvislosti výzkumu vyzdvižené v pojmech konkurenceschopnosti, globální ekonomiky, užitečnosti, inovace. Velmi podstatné místo mají v těchto dokumentech také odkazy na EU – na Evropský výzkumný prostor či na Lisabonskou a Barcelonskou strategii – jež představují nejen odkaz na EU, ale nepřímo právě na ekonomický diskurs o výzkumu, který je v evropské vědní politice hojně přítomen.

Podstatné jsou v této souvislosti i poslední legislativní změny, které nejen otvírají nové možnosti pro výzkumné instituce jako ekonomické aktéry, ale také posilují tržní charakter samotného výzkumného pole. Zákon 130/2002 Sb., o podpoře výzkumu a vývoje z veřejných prostředků stanovuje za předmět veřejné soutěže nejen účelovou, ale i institucionální podporu výzkumu a vývoje.¹³ Tento zákon posiluje konkurenci mezi jednotlivými výzkumnými institucemi, stejně jako nejistoty pro ty z nich, které se pohybují na epistemickém okraji oborů (ať už se týče témat nebo kvality výzkumu) nebo mimo výzkumné priority státu, a staví instituce před požadavek výkonnosti a preference určitých výzkumných témat. Zákon 341/2005 Sb., o veřejných výzkumných institucích, který vejde v platnost na počátku roku 2007, pak rozšiřuje možnosti výzkumných institucí jako ekonomických aktérů jak ve vztahu ke spolupracujícím subjektům, tak ve vztahu k vlastním zaměstnancům (např. prostřednictvím institutu smluvních platů).

12 Například v 6. rámcovém programu existují dva typy podpory pro malé a střední podniky (SME). Jde o Co-operative research (dříve CRAFT), který podporuje inovativní SME bez vlastního výzkumného zařízení. Na kooperativní výzkum bylo přiděleno celkem 320 milionů EUR. Druhým specifickým typem podpory je Collective research s rozpočtem 150 milionů EUR. Tato podpora je přímá: instituce VaV v tomto případě pracují pro průmyslové sdružení a skupiny zastupující SMEs s cílem zvýšit celkovou konkurenceschopnost velkých sdružení SME a sektorů s vysokým podílem SME (<http://sme.cordis.lu/collective/infobrochure.cfm>). Celkově je v 6. RP na podporu SME určeno 2,2 mld. EUR. SME mají silnou lobby, jak ukazuje dokument *Discussion Paper Towards a Dedicated European Research Programme for SMEs to promote competitiveness, growth and employment*, který formuluje návrh podpory SMEs v 7. rámcovém programu (<http://www.euroleather.com/smesrd.htm>).

13 Účelovou podporou „je poskytnutí účelových prostředků na projekt výzkumu a vývoje“ (srov. § 3, odst. 1, písmeno a). Institucionální podpora „je poskytnutí institucionálních prostředků na výzkumný záměr, na specifický výzkum na vysokých školách nebo na mezinárodní spolupráci České republiky ve výzkumu a vývoji“ (srov. § 3, odst. 1, písmeno b).

V souvislosti s touto komercializací vědy je zásadní všimnout si důsledků, které mají tržní principy na oběh informací a znalostí v rámci vědeckých komunit. Rostoucí důraz na ochranu duševního vlastnictví (*intellectual property rights*) ve formální podobě patentů a copyrightů, ale také v neformální podobě toho, co sdělujeme či nesdělujeme kolegům z oboru na konferencích či svým spolupracovníkům (třeba o neúspěšných pokusech, vynořujících se nápadech apod.), se zdá být v rozporu s klasickými ideály vědecké obce, která volně a kriticky diskutuje vědění ve stavu zrodu, a nikoli pouze již hotové publikované či patentované vědění, „očistěné“ od procesů svého vytváření. Co to znamená, táže se Corryne McSherry, autorka knihy *Who Owns Academic Work: Battling for Control of Intellectual Property* (2001), že se v současnosti z akademické práce stává soukromé intelektuální vlastnictví?

„Univerzity jsou organizovány kolem komunit a kolem myšlenky výměny daru (ve které profesori poskytují volně informace) ... Právo na duševní vlastnictví je organizováno kolem něčeho úplně jiného. Nejde v něm o výměnu darů, ale o výměnu zboží a o ochranu této výměny. Když tedy používáte jazyk duševního vlastnictví, toto všechno s tím přinášíte; je stále složitější mluvit o akademické práci jako o záležitosti výměny darů, když se svojí akademickou prací právně a vědomě zacházíte jako se zbožím.“¹⁴

Jaké důsledky na recenzní řízení má například skutečnost, že mnoho klinických testů provádějí výzkumníci/lékaři ve spolupráci s farmaceutickými firmami a část informací je tak kryta obchodním tajemstvím nebo je jejich dostupnost jinak omezena? Časopis *Lancet* publikoval v roce 2001 komentář svého editora, k němuž se připojili i editoři dalších odborných časopisů v oblasti biomedicínského výzkumu, ve kterém společně diskutují vliv průmyslových zájmů na kvalitu recenzních řízení při publikaci výsledků klinických testů (*Sponsorship, authorship, and accountability 2001*). Farmaceutický průmysl, který klinické testy financuje, má podle editorů těchto časopisů nebezpečně silný vliv na podobu publikovaných výsledků. O zakázky na testování léčiv soupeří soukromé a veřejné výzkumné instituce, a zadavatelé klinických testů mají tak možnost diktovat podmínky spolupráce – co se týče podoby testování, přístupu k primárním datům i jejich interpretaci a publikaci. Zadavatelé nejsou ovšem nezaujatí účastníci testování, ale mají naopak zájem na jeho kladném výsledku a na komercializaci testovaných léčiv. Editoři časopisů požadují ve svém komentáři, aby měli jako součást recenzního řízení k dispozici detailní informace o roli výzkumníků a zadavatelů při provádění klinických testů. Mnoho z nich bude požadovat, aby autor předkládaného článku podepsal prohlášení, že přebírá plnou odpovědnost za průběh testů a že měl přístup k datům a kontrolu nad rozhodnutím výsledky publikovat.

Důsledky vysoké konkurence a tržního ovzduší ve vědě a výzkumu (pokud ne ve všech oborech, tak alespoň právě v těch nejprestižnějších, o které pro jejich důležitost a vliv především jde), na každodenní a praktickou stránku vytváření a oběhu znalostí nejsou vědními politikami kriticky reflektovány. Děje se tak nicméně na mnoha místech vědecké komunity a veřejného prostoru. Někteří vědci budou mít zřejmě tendenci hájit návrat do doby „autonomní vědy“, která do určité míry chránila vědeckou komunitu od nechtěných zásahů ze strany společností. Iniciativy ze strany občanské společnosti, které jsme uvedli výše v souvislosti s vykazatelností, naopak zastávají názor, že věda a výzkum potřebují uzavřít „novou smlouvu“ se společností, ve které průmyslové zájmy a tržní principy budou vyvažovány spoluprací a komunikací s daleko větší šíří společenských aktérů. Vědění a znalosti roz-

14 Law Student Warns That Professors' Quest for Rights to Lectures Could Backfire. (<http://chronicle.com/free/2001/11/2001110601t.htm>)

ptýlené ve společnosti je podle nich třeba pojmut jako relevantní a legitimní a budovat nejrůznější typy spolupráce mezi specializovanými institucemi a angažovanou občanskou společností.¹⁵

Několik programů tohoto druhu již existuje. Kanadská Rada pro výzkum v sociálních a humanitních vědách například financuje od roku 1999 výzkumný program pro spolupráci badatelů ze specializovaných institucí a neziskových organizací.¹⁶ V rámci původně nizozemské iniciativy tzv. *Scienceshops* provádějí univerzity, eventuálně jiné výzkumné instituce, výzkum na základě podnětu ze strany občanské společnosti a ve spolupráci s ní.¹⁷ Greenpeace International provozuje vlastní laboratoř, ve které zaměstnává univerzitně vzdělané výzkumníky publikující v odborných časopisech.¹⁸ *European Science Social Forum* vyzvalo Evropskou komisi, aby v Sedmém rámcovém programu jako protiváhu k existujícím *European Technology platforms* ustavila *European Social Innovation Platform*, které by se účastnili zástupci občanské společnosti (nevládní organizace, odbory), výzkumné instituce a evropské regulační orgány a v jejímž rámci by se diskutovala vědní politika a podporovaly by se vznikající participativní a sociálně inovativní projekty.¹⁹

V České republice je zajímavé podívat se z tohoto hlediska na rozdíl mezi přírodními a sociálními vědami. Zatímco v prvním případě je hranice mezi specializovanými výzkumnými institucemi a neziskovým sektorem poměrně neprostupná a tyto formy spolupráce nejsou institucionálně podporovány, v případě sociálních věd se jejich spolupráce na mnoha výzkumných projektech významně rozvíjí (např. na výzkumných tématech v oblasti migrace a multikulturního soužití nebo genderu).²⁰

Tyto formy propojování výzkumu a společnosti nemohou vyřešit problémy, které vyvstávají v důsledku sílící komercializace výzkumu, ale mohou na tyto problémy poukazovat a zviditelnit, jakkoli okrajové, alternativní propojení výzkumu a společnosti.

1.4 Co může znamenat znalostní společnost?

Znalostní společnost je obvykle spojována s procesem zvyšování počtu studujících na vysokých školách a s představou průběžného vzdělávání a občanů schopných podílet se na rozvoji znalostních či informačních ekonomik. Gibbons et al. (1994: 70-89) definují nárůst počtu studentů na vysokých školách a současně procenta obyvatel schopných účastnit se vytváření a oběhu vědění i mimo specializované výzkumné instituce (např. v rámci průmyslového sektoru) jako jeden z procesů ustavujících modus 2.

15 Srovnej např. *Framework Programme 7: Towards a Real Partnership with Society. Petition to the European Union*, s. 3 (<http://www.essfnetwork.org/fp7doc.html>) nebo *Ouvrons la recherche: Lettre ouverte des personnels de la Recherche et de l'Enseignement Supérieur de Montpellier au Président de la République* (<http://ouvronslarecherche.free.fr>)

16 http://www.sshrc.ca/web/apply/program_descriptions/cura_f.asp

17 <http://www.scienceshops.org>

18 Greenpeace Research Laboratories <http://www.greenpeace.to>

19 Srovnej Amendments to the FP7 proposal, part 1.

(http://www.essfnetwork.org/documents/ESSF_amendments_for_introd_FP7_sept05.pdf)

20 Příkladem mohou být třeba výzkumné aktivity Multikulturního centra, na kterých se podílí řada výzkumníků z oblasti „akademického“ výzkumu (www.migraceonline.cz), nebo spolupráce akademické a neziskové sféry na Stínových zprávách v oblasti rovného zacházení a rovných příležitostí žen a mužů (Pavlík 2004 a Pavlík 2006).

České vysoké školy např. zaznamenaly mezi akademickými roky 1999/2000 a 2004/2005 nárůst o 45 % studujících, ze zhruba 188 na 272 tisíc, a *Dlouhodobý záměr pro oblast vysokých škol 2006-2010* vytýčuje cíl dalšího nárůstu studentů na bakalářském stupni.²¹ Česká republika se tu připojuje k vývoji, který probíhá i v jiných evropských zemích – namátkou: ve Velké Británii studovalo v 60. letech zhruba půl milionu lidí, v akademickém roce 2003-2004 to bylo 2,3 milionů (Garforth, Kerr 2006: 8).²²

Rozšiřování vzdělání ovšem nemusí vyústit pouze ve zvýšení počtu lidí podílejících se na vytváření a užívání v současnosti dominantního vědění, ale může také znamenat vzrůstající počet lidí, kteří jsou díky svému vzdělání a oběhu informací prostřednictvím nových informačních technologií schopni účinné kritické mobilizace ve vztahu k dominantnímu vědění a k technologickému směřování dnešních společností. Mnoho takových případů se stalo předmětem vědních studií. Steven Epstein (1996) například analyzoval způsoby, jakými se mobilizovali pacienti s AIDS ve Spojených státech, osvojili si specializované odborné vědění a začali je rozvíjet, vstoupili do dialogu s odborníky, kteří vyvíjeli léčebné terapie, a ovlivnili podobu klinických testů. Brian Wynne (1996) popsal specifickou, místně vázanou expertízu ovčích farmářů, kterou specializovaní odborníci roky pomíjeli, ve vztahu k továrně na zpracování radioaktivního odpadu v britském Sellafieldu. Chaia Heller (2005) podobně sledovala a analyzovala, jak se francouzští farmáři ustavili ve veřejném prostoru jako odborníci ve věci geneticky modifikovaných organismů poté, co se jim podařilo přerámovat debatu o biotechnologiích z úzkého diskursu rizika do diskursu kulturní tradice, budoucnosti evropského zemědělství a krajiny a do sporu o podobě globalizace, a vědění vázané k těmto tématům prosadili jako legitimní zdroj argumentace ve veřejném prostoru. Tyto příklady ukazují, že znalostní společnost může znamenat i kritickou angažovanost občanů – v jejich specifických identitách pacientů nebo obyvatel místa dotčeného určitou technologií.²³

Podobné iniciativy usilující o legitimizaci místního či „jiného“ vědění se postupně formují i v České republice, například kolem tématu kvality životního prostředí (zde nejde pouze o „velká“ a do značné míry profesionalizovaná sdružení jako např. Greenpeace nebo Arnika, ale také místní organizace zformované kolem specifických témat či míst jako třeba Pražské matky), porodnictví a reprodukce (Aperio, Česká asociace dul atd.), genderové rovnosti (Open Society Fund, Gender Studies, o.p.s., proFem) nebo právní ochrany (Ekologický právní servis, Občanská poradna, proFem). Legitimita těchto iniciativ a jejich ocenění ve veřejném prostoru jsou však ve srovnání se státy západní Evropy nízké.

— — —

V souvislosti se širšími tendencemi v EU a Spojených státech jsme krátce představili několik podstatných změn v české vědě a výzkumu: 1. vymezení vykazatelnosti především v termínech (ekonomické) výkonnosti; 2. posilování vazeb výzkumu k průmyslu a ekonomickým zájmům a vzrůstající konkurence na poli výzkumu; 3. změny v oblasti vysokého školství a vzdělávání, především v nárůstu počtu studujících a studovaných. Viděli jsme, že v západních společnostech jsou tyto tendence

21 http://www.msmt.cz/_DOMEK/Default.asp?ARI=103565&CAI=38&EXPS=%22PO%22%20AND%20%22V%22%20AND%20%22STUDENT%D9%22

22 Posilování výzkumu na vysokých školách a jeho propojování s výukou především na doktorském stupni studia, které je dalším z klíčových procesů v tomto sektoru v České republice, můžeme naopak chápat spíše jako součást postkomunistické transformace.

23 Srovnej též Larqué, Testart (2006).

rozšířeny, pokud není přesnější říci vyvažovány, další sadou procesů – především vzrůstající intenzivní veřejnou a politickou debatou o vědě a výzkumu, mnohasměrnou komunikací znalostí a vzrůstající legitimitou občanského vědění a poměrně silným neziskovým sektorem, který se v této oblasti angažuje. Aktivita (občanské) společnosti v oblasti vytváření, oběhu a užívání vědění tvoří důležitou protiváhu tendencím k úzké interpretaci „veřejného zájmu“, užitku a inovace, kterými je v současnosti výzkum v rámci vědních politik definován, a rozšiřují pojetí legitimní znalosti a expertízy (srov. např. Stöckelová 2005).

Tato protiváha v České republice zatím do značné míry chybí. Status vědy a odborné expertízy jako výlučného zdroje legitimního vědění je v české společnosti velmi silný (srov. Stöckelová 2004) a environmentální neziskové organizace, které v západních společnostech důležitým způsobem posouvají pojetí vědění a expertízy, se v českém prostředí snaží spíše využít stávajících expertních rámců, než vynalézat a hájit alternativní (Jehlička, Sarre, Podoba 2005; Konopásek, Stöckelová, Zamykalová submitted). K diskusi této situace se vrátíme v závěru kapitoly. Nyní soustředíme svoji pozornost na způsoby, jakými českou vědu, výzkum a změny, kterými procházely po roce 1989, tematizují její představitelé a představitelky.

1.5 Věda jako poznávání a věda jako podnikání

V období mezi říjnem a prosincem 2005 jsme vedli rozhovory s deseti představiteli a představitelkami české vědy a s osmi politiky a političkami či vysoce postavenými úředníky a úřednicemi státní správy odpovědnými za vědní politiku a politiku rovných příležitostí. Do této analýzy se nakonec promítají pouze názory politiků a úředníků odpovědných za výzkum a vývoj, neboť pouze ty byly relevantní z hlediska naší analýzy. Tématem těchto rozhovorů bylo pojetí vědy a výzkumu, pohledy na jejich vývoj po roce 1989 a postavení žen ve vědě. V případě představitelů vědy šlo o lidi s osobní výzkumnou zkušeností, kteří v současnosti zastávají významné pozice v univerzitní a akademické sféře nebo v organizaci průmyslového výzkumu. Někteří z nich jsou také členy Rady pro výzkum a vývoj. Z titulu svých funkcí se podílejí na formulování a uskutečňování české vědní politiky a ovlivňují fungování výzkumných institucí a vysokých škol. V případě politiků a úředníků šlo o zástupce a zástupkyně ministerských úřadů, poradních orgánů vlády či poslanců a poslankyň, jejichž pozice jim umožňují českou vědní politiku poměrně přímo určovat.

Během rozhovorů s představiteli a představitelkami vědy se vyjevila různorodost pohledů na českou vědní politiku a fungování výzkumných institucí, které souvisejí s identitou a postavením jejich nositelů – na Akademii věd České republiky (dále jen AV ČR), vysokých školách nebo v průmyslovém výzkumu, v Praze nebo regionech, v přírodovědných, společenskovědných či technických oborech, ve vztahu k Evropské unii. Rozdílné pohledy odrážely specifické institucionální a regionální perspektivy a dílčí zájmy udržet či změnit proporce současného systému vědy a výzkumu a rozložení zdrojů v jeho rámci.²⁴ Pohledy z oblasti vědní politiky se zase lišily podle zaměření jednotlivých úřadů či

24 Příkladem různorodosti vázání na specifické místo v systému VaV může být rektorka regionální univerzity, podle které má současná podoba výzkumných záměrů sklon reprodukovat ustavené výzkumné instituce a která hájila nutnost dát regionálním univerzitám šanci vybudovat a rozvinout výzkumné zaměření, nebo představitel Akademie věd v oblasti společenských věd, který tematizoval postavení těchto věd v rámci současného systému a nárokoval větší pozornost i finanční podporu pro tuto oblast.

výzkumné minulosti respondentů a respondentek a podle toho, s jakými relevantními politickými dokumenty pracují. Artikulují důraz na průmyslový výzkum či vyrovnanější přístup k různým aktérům v této oblasti,²⁵ mají různé náhledy na spolupráci mezi AV ČR, VŠ a průmyslovým výzkumem, kladou důraz na přírodní a technické vědy proti důrazu na rozvoj znalosti v celém spektru disciplín.

Co se týče představitelů a představitelky vědy, přes první dojem různorodosti a nepřímých sporů v rozhovorech mnohé sdíleli, především společný zájem hájit a legitimovat vědu a výzkum v očích veřejnosti i politické reprezentace, ve vztahu k jiným způsobům vytváření znalosti či k jiným rozpočtovým kapitolám, i vůči sobě samým, své vlastní profesní identitě. Rozhovory jsme sice vedli s lidmi v různých pozicích, všichni se ovšem v současnosti nacházejí uvnitř systému vědy a výzkumu a jsou v jeho rámci úspěšní a vlivní. To bylo ostatně přímo kritérium našeho výběru. Jde tedy o pohledy zevnitř, zajímavé pro svou přehledovou i detailní znalost prostředí a souvislostí, které však často mohou postrádat zásadní kritický odstup. Úběžníkem těchto pohledů je ideál vědy a výzkumu jako klíčového a privilegovaného způsobu poznávání v moderních společnostech, který je podřízen výhradně kritériím vědecké excelence a přináší lidstvu všestranný (ekonomický, kulturní či civilizační) rozvoj. Neshody se až na vzácné výjimky týkají konkrétní podoby a způsobů naplňování tohoto ideálu než jeho samotné formulace. Kritika často směřuje vně vědu samu, na adresu společnosti či politiky, které z různých důvodů neposkytují dostatečné podmínky k jejímu rozvoji.

Společnost je naopak tematizována v rozhovorech s politiky a političkami a státními úředníky a úřednicemi. Výzkum chápou jako oblast, jejímž zásadním úkolem v současných společnostech je přispívat především k ekonomickému rozvoji společnosti. Výzkum nevnímají jako oblast oddělenou od společnosti a trhu, ale naopak – výzkum musí být společnosti a soukromému sektoru užitečný a odpovědný z toho důvodu, že na něj plynou vysoké veřejné i soukromé finanční výdaje. Společnost se tak v některých případech stává zástupným výrazem pro poskytovatele finanční podpory, kterým se má výzkum zodpovídat z toho, zda vytváří užité hodnoty.

Předmětem našeho zájmu v tomto textu jsou široké epistemické, sociální, ekonomické a politické souvislosti VaV a ve vztahu k uskutečněným rozhovorům způsobu, jakými jim představitelé české vědy a výzkumu a vědní politiky rozumějí. V jejich postojích a úvahách se objevují dvě základní rámování, v odkazu k nimž budují svoji argumentaci o VaV obecně a vysvětlují a hodnotí současný vývoj v ČR. Nazvali jsme je *věda jako poznávání* a *věda jako podnikání*. První z nich představuje „klasické pojetí vědy“ (jak je pojmenováno v jednom z rozhovorů), vymezující vědu především skrze pojmy racionality a metody; druhé rámování zachycuje praktické aspekty současného výzkumu, který líčí jako vysoce kompetitivní prostředí a svého druhu podnikání, vyžadující soustředění kulturního kapitálu jednotlivců a vědeckých komunit a ekonomického kapitálu států a regionů (např. EU).

Tato dvě rámování, která vzápětí představíme, nejsou v pořádaných rozhovorech zastoupena stejnoměrně – některé rozhovory častěji mobilizují první rámec, jiné druhý. Rámování ovšem nerozdělují rozhovory a potažmo mluvčí na dvě rozdílné či protikladné skupiny. Výsledkem rozboru rozhovorů není tedy rozdělení konkrétních osob do dvou skupin podle toho, jaké rámování mobilizují, ale spíše empirické uchopení a nasycení samotných rámování.

25 V případě vědy a nových vlivů se ve výzkumu a vývoji hovoří o tzv. Tripple Helix (trojitá šroubovice) – politika, trh, výzkum (viz např. Hellström a Jakob 2000).

1.6 Představitelé vědy: strategické soužití poznávání a podnikání

Pojetí rámování, které nabízíme, vykristalizovalo při čtení a rozboru rozhovorů s představiteli vědy a právě s jejich pomocí je uvedeme i nyní do textu. První rámec *vědy jako poznávání* spojuje vědu s racionálností, specifickou metodou a všestranným rozvojem společnosti.

„Věda je racionální aktivita lidského mozku, která se snaží o pochopení skutečnosti, o pochopení a porozumění minulosti, eventuálně predikci budoucnosti.“ (GA ČR)²⁶

„Ve výzkumech nejprestižnějších povolání jsou vědci zpravidla mezi prvními třemi, čtyřmi. Jsou to lékaři, vysokoškolská profesora, což je vlastně skoro synonymum k vědcům. Takže já si myslím, že společnost, zejména česká společnost je velmi racionální – Češi jsou velmi racionální národ.“ (AV ČR 4)

V následující citaci uvidíme i silný implicitní důraz na disciplinaritu jako epistemický a organizační princip bádání.

„Poznání, věda je poznání. A to se specifickými, obecně říkáme vědeckými metodami. Každý obor má přijatou určitou metodologii a v rámci této metodologie postupuje z oblasti poznaného do oblasti nepoznaného, čili ze světla do stínu. Ne do tmy, ale stínu.“ (UK)

Co se týče procesů poznávání, věda se v tomto rámci ukazuje jako velmi specifická oblast, kterou určují její vnitřní pravidla a mechanismy kontroly. Ve vztahu ke společnosti je poměrně uzavřená a vykazatelnost procesů vytváření znalosti je omezená na vědeckou komunitu. Obě následující citace také pracují s představou jedné a jednotné vědecké komunity, která sdílí kritéria hodnocení a funguje prostřednictvím neproblematických mechanismů dosahování souhlasu.

„Vědec má jít s něčím do novin až v okamžiku, kdy mu to odsouhlasí vědecká komunita. To znamená až v okamžiku, kdy to projde recenzním řízením a vědecká komunita to přijme. Velké problémy by se obecně neměly řešit jako mediální kauza, kde se z toho to a ono vytrhuje.“ (AV ČR 1)

„Nikdo nebere novinářům právo na vlastní názor. Ale to, jakou mají představu o vědě, historických vědách, naznačuje skutečnost, že často podávají velice autoritativně své představy a nepřipouštějí pochybnosti. Když je naopak jejich názor zpochybněn vědeckou polemikou, tak prohlašují, že přece máme všichni právo na názor, a tudíž všechny ty názory jsou rovnocenné. To vypovídá hodně o naprosté nezkušenosti s vědeckými metodami. Jde o představu, která je velmi vzdálená povaze vědy.“ (AV ČR 4)

Ačkoli pro vědu jako proces poznávání zůstává společnost vnějším kontextem, politicky je tu ustavena jako klíčový aktér v mocenské převaze nad vědou, která je tak zbavena politické odpovědnosti. To se projevuje především v případech problematických či negativních souvislostí vytváření a užívání vědění, které jsou pojmenovány a za hranice vědy vyloučeny jako „zneužití vědy“. Samo vytváření vědění se považuje za hodnotově, politicky a sociálně nestranný proces.

²⁶ Všechny citace v textu identifikujeme s příslušností mluvčích k jejich akademické instituci. Číslem za institucí rozlišujeme mezi jednotlivými rozhovory v dané instituci.

„Role vědy ve společnosti závisí na tom, jaké využití vědy společnost dovolí nebo jak se naopak proti jejímu použití postaví.“ (GA ČR)

„Věda se velice snaží vyzkoumat to, co by společnost potřebovala. Myslím, že ale není v její moci, aby zabránila zneužívání. To je věc legislativy a dalších věcí.“ (AV ČR 2)

Druhé rámování vědy jako podnikání zdůrazňuje vysoce kompetitivní charakter výzkumu, alespoň v některých oborech. Důraz je v tomto rámci kladen na praktickou využitelnost výstupů a spolupráci se soukromým sektorem. Klíčový pojem představují práva na duchovní vlastnictví (*intellectual property rights*).

„Věda je v první řadě cosi, co patří k pokladu každého národa. Proto musí být podporována. Zároveň ale musí být zaměřena i prakticky, čili vykazovat, samozřejmě v dlouhodobém horizontu, konkrétní výsledky. Jinak by byla samoučelná, méně než Národní divadlo.“ (AV ČR 3)

„Důležité je naučit lidi už na vysoké škole, jak spolupracovat s firmami či jak firmy zakládat. Učit je být manažery: jak firmy zakládat, jak si poradit s účetnictvím, jak si poradit s tím, čemu se dnes říká *intellectual property rights*, protože IP je dnes nejdůležitější. Tohle je naučit už na vysokých školách. Mladí lidé studují Ph.D. a mají zájem si víc vydělat, ale v základním výzkumu si nikdy nikdo moc nevydělal. V tom okamžiku budou chtít zakládat si firmy. Oni dobře vědí, že zakládat si firmu mohou na znalostech – když se vyučí, mají Ph.D. a zároveň napojení na dobrý výzkum, ze kterého sami vzešli.“ (AV ČR 1)

Podmínky financování a požadavky vykazovatelnosti vůči těm, kteří ho poskytují (stát, soukromé podniky), zasahují přímo do procesů vytváření vědění, oběhu informací a vztahů v rámci vědecké komunity.

„Volná výměna informací dávno neexistuje. Nic takového není. Ostatním kolegům ve vědě se volně poskytuje jen to, co je již publikované nebo patentované. Úplně nové a žádoucí věci se volně diskutují pouze s nejbližšími spolupracovníky. Je to dáno tím, že věda je podmíněna financováním, a ti, kteří ji financují, ať je to stát nebo soukromé podniky, za to chtějí exkluzivní výsledky.“ (AV ČR 2)

„Z toho, co děláme, se dnes zpovídáme v publikacích s impakt faktory. Vládě, daňovým poplatníkům či novinářům jsou dostupné databáze, ve kterých lze dohledat publikace našich vědců v zahraničních časopisech. Relevantní je především anglosaská literatura, která je nejpřísněji recenzovaná. Tím ukazujeme státu, co jsme za jeho peníze, respektive peníze daňových poplatníků, udělali. V tomto momentu ale pochopitelně nastupuje konkurence. Pokud jsem to ještě nepublikovala, nebudu ani omylem vykládat na konferenci o tom, co mi v laborce běží. Za socialismu jsme byli vedeni k otevřenosti – měli jsme tu řadu návštěv a líčili jim, co děláme teď, co budeme dělat potom. První rok, možná dva po revoluci – déle nám to netrvalo – jsme si mysleli, že nám všichni chtějí pomáhat. Omyl, samozřejmě. Konkurence je v průmyslu, je ve vědě, všude. Při vší příjemné spolupráci s kolegy zvenku nebudu těm, kteří dělají ve stejném oboru, vykládat o zajímavých věcech, které nemám publikované. Všichni na to dáváme pozor. Takže celá ta informace je vlastně zpožděná.“ (AV ČR 2)

Rámování vědy jako poznávání i vědy jako podnikání kladou na badatele a badatelky značné nároky z hlediska času, soustředění a oddanosti výzkumu. První rámec přitom zdůrazňuje soustředění na proces poznávání, druhý flexibilitu a nutnost uspět v konkurenci.

„Když se chcete dopracovat a splnit všechna kritéria, tak tomu musíte hodně obětovat.“ (UHK)

„Výzkumným problémem se musíte zabývat 25 hodin denně. Když se tím zabýváte jen 24 hodin, tak vás předběhnou. Vy musíte mít talent, musíte mít prostor, musíte být pracovitá a musíte na to mít těch 25 hodin!“ (UK)

„Vědec jako Einstein samozřejmě nemůže být nahrazen, ale celá řada vynikajících vědců teoreticky nahrazena být může. To znamená, že když dostanete nabídku přednášet na sympoziu, tak jedinou můžete odmítnout, ale když to odmítnete dvakrát – protože nemáte čas nebo vám tam přišlo něco jiného – tak oni si najdou někoho v podobné oblasti, kdo bude stejně dobrý, a vy okamžitě ztrácíte možnost situaci ovlivnit.“ (AV ČR 2)

První rámování, které jeden z mluvčích představil jako „klasické pojetí vědy“, je svými důrazy velmi blízké tomu, co Gibbons et al. (1994) označují jako vědu modu 1. Tento modus charakterizuje především epistemická autonomie vědy, disciplinarita, ideál sjednoceného vědění a mechanismy kontroly fungující uvnitř vědecké komunity. Společnost jako uživatel vědeckých poznatků je pak vymezena odpovědností za využití politicky a eticky neutrálního vědění a epistemickou pasivitou.

Druhé rámování se naopak v hlavních důzrech velmi podobá vědě modu 2, která podle Gibbonse et al. (1994) a Nowotny, Scotta a Gibbonse (2001) v současnosti stále silněji převažuje a je stále významněji vtělena do evropských i českých vědních politik. Tento modus charakterizuje vytváření znalosti v kontextu aplikace a řešení konkrétních problémů, důraz na ekonomické aspekty výzkumu a konkurence, které významně ovlivňují procesy vytváření, oběhu a užívání znalosti. Na druhé straně jej ale charakterizuje také daleko větší význam různorodé spolupráce (např. v podobě transdisciplinarity) či intenzivnější vztah mezi vědou a společností, který vymezuje širší pole vykazatelnosti než samotná vědecká komunita. Společnost ve vztahu k vědě v tomto případě „ožívá“ jako aktivní uživatel a v některých případech i tvůrce vědění.²⁷

Rámování vědy jako poznávání a vědy jako podnikání jsou v některých bodech protichůdná. Například omezení oběhu informací daná konkurencí mezi výzkumnými týmy a/nebo závazky ke sponzorům výzkumu jsou ve stavu napětí vzhledem k požadavku nezávislosti vytváření vědění na jeho společenském kontextu. Tato rámování se ovšem nevylučují a jejich koexistence je nicméně možná, pokud a dokud na sebe výslovně nenarazí a aktualizují se na různých místech rozhovoru nebo v různých částech grantové přihlášky. Pokud jde například o pozitivně hodnocené užití výzkumu, ten se v tomto případě představuje (v modu 2) jako jeho samozřejmý zdroj a zásluhy se připisují přímo výzkumu; v případě sporného užití nebo zneužití výsledků se naopak výzkum od jeho užití (v modu 1) striktně odděluje a za způsob užití se má zodpovídat společnost (srov. Stengers 1997: 47). Představená rámování tedy fungují jako dva rejstříky, mezi kterými lze strategicky přepínat při formulaci různých

27 I přes popsanou podobnost existují ovšem dva důvody, proč pojmy modu 1 a modu 2 nepřejímáme pro naši analýzu: 1. Gibbons et al. (1994) mluví o procesech transformace vědy, zatímco my máme (v současné chvíli) přístup především k diskursům, které o vědě a výzkumu rozvíjejí jejich představitelé, a jakkoli považujeme diskursy za podstatnou a plnohodnotnou součást skutečnosti, naše analýza rozhodně nevyčerpává složitou realitu vědy a výzkumu v ČR. 2. Gibbons et al. (1994) zaujímají v textu implicitně neoliberální pozici – např. ustavování tržních mechanismů v rámci VaV a jejich propojení na ekonomické aktéry pro tyto autory neproblematicky a téměř samozřejmě znamená rozšiřování vykazatelnosti a reprezentace veřejného zájmu. My se domníváme, že tyto změny je třeba studovat kriticky – to znamená soustředit pozornost na jejich možné ambivalentní důsledky.

ných argumentů a nároků a při legitimizaci vědy v odlišných kontextech. Velmi podobně i Gibbons et al. (1994: 14) píše o rozšiřování modu 1 o modus 2 nebo o začleňování modu 1 do modu 2, nikoli o nahrazení prvního druhým.

Odkazy na vědu jako poznávání se objevují, pokud je třeba aktualizovat nezaujatost a sociální nepodmíněnost výzkumného úsilí a vědění jako expertízu, která má schopnost ukončit „politickou“ debatu, nebo pokud jde o to, definovat kategorie racionální – iracionální pro širší použití při organizaci a kontrole společnosti. Odkazy na vědu jako podnikání legitimují naopak VaV jako otevřené a komunikující, společensky prospěšné a jako atraktivní a perspektivní profesní kariéru. Obě rámování se tak vztahují k ustavujícím pojmům současných západních společností: věda jako poznávání je zdrojem nezaujaté expertízy, která figuruje jako základ a zároveň protipól politiky v režimu demokracie (srov. např. Latour 1993) a věda jako podnikání je zdrojem inovace a růstu kapitalistického systému produkce v podobě znalostní ekonomiky.

1.7 Politici a úředníci: věda v globální ekonomice

Je to právě toto druhé rámování vědy jako podnikání, které je dominantní v rozhovorech s političkami a politiky a vysokými státními úředníky a úřednicemi. Věda jako poznávání se v nich explicitně neobjevuje. Tématy, která zaznívají nejčastěji, jsou důraz na ekonomické aspekty a konkurenceschopnost české ekonomiky a důraz na komercializaci a vykazatelnost výzkumu. Prostřednictvím těchto témat je budován národní, český výzkum v globální znalostní ekonomice. Tradice českých mozků a neexistence jiných (přírodních) zdrojů jsou uváděny jako hlavní důvod pro nutnost podpořit výzkum a vývoj v ČR.

„Já jsem v tomto ohledu opravdu velmi ostře na straně podpory výzkumu a vývoje, protože se domnívám, že ze strategického pohledu v naší zemi nenajdeme jiné bohatství než naše mozky. A toto bohatství by nemělo zůstat ladem. Musí se kultivovat, musí se do něj investovat, a proto si myslím, že pro Českou republiku je podpora výzkumu a vývoje jediná smysluplná cesta.“ (MŠMT 1)²⁸

„Samozřejmě, že děláme vše pro to, aby se úloha vědy posílila, a to také na obecné rovině, v tom, že bez vědy, tedy výzkumu a vývoje, ty země, jako je Česká republika, s omezenými zásobami surovin, slábnoucími komparativními výhodami v podstatě nemají jinou možnost než vsadit na to, čemu se někdy nepřesně říká znalostní společnost, jejíž významnou složkou, hnacím motorem, je věda, výzkum a vývoj.“ (RVV 1)

V nutnosti rozvíjení „lidského kapitálu“ a výzkumu je obsaženo i přesvědčení, že výzkum, inovace a technologie jsou hlavní zbraní v mezinárodní ekonomické soutěži měřené nejrůznějšími indexy – ve vzrůstající míře právě těmi, které se vážou na výzkum, vývoj, inovace a vzdělávání.²⁹ Downey, Dumit a Traweek (1997) v této souvislosti kriticky hovoří o rostoucí „kvazimilitaristické logice

28 Všechny citace v textu identifikujeme s příslušností mluvčích k jejich instituci. Číslem za institucí rozlišujeme mezi jednotlivými rozhovory v dané instituci.

29 Přehled toho, jakým způsobem se míra investic do VaV, podíl vysokoškolských studentů, inovace a další aspekty promítají do konstrukce indikátorů „well-being“, viz Andrew Sharp a Jeremy Smith, *Measuring the Impact of Research on Well-being: A Survey of Indicators of Well-being* (dokument je možné stáhnout na adrese:

<http://www.csls.ca/reports/csls2005-02.pdf#search=%22research%20%2B%20indicator%20%2B%20well-being%22>).

konkurenceschopnosti“ po konci studené války (Downey, Dumit, Traweek 1997: 248). Argumentují tím, že tato logika hluboce ovlivňuje naše každodenní životy a identity, čímž „mění každý akt na ekonomickou obranu národa ... ‚Konkurenceschopnost‘ by se mohla stát klíčovým měřítkem hodnoty vzdělávání a výzkumu“ (Downey, Dumit, Traweek 1997: 248). Takový přístup staví naopak do pozadí ty aspekty, které nejsou jednoduše měřitelné a zaměřené na zapojení do ekonomického fungování státu, ale které naopak zdůrazňují hodnoty důležité pro kritický a reflektivní život ve společnosti, jako je například rozvoj kritického myšlení, solidarita, zvědavost, vášeň pro nové poznávání atd. Tímto způsobem se tedy propaguje určité vnímání a vize rozvoje světa, přičemž jiné přístupy, které jsou v rozporu s podporou konzumní společnosti, jsou potlačeny.

Tento důraz na ekonomické aspekty vysokoškolské výuky (produkce flexibilní pracovní síly pro globální éru) a výzkumu (znalostní společnost jako garant ekonomického rozvoje) explicitně poukazuje na strategickou roli vytváření znalosti a její socioekonomické roviny. Ekonomický rozvoj české společnosti a zvýšení její konkurenceschopnosti představili mluvčí v rozhovorech s námi jako nejdůležitější roli výzkumu a vývoje.

„Pro společnost jednoznačně z hlediska rozvoje, ekonomického rozvoje.“ (RVV 2)

Ekonomický rozměr výzkumu propojují politici a úředníci se soukromým sektorem a průmyslovým výzkumem, inovacemi a transferem technologií. To se projevuje ve dvou rovinách. Jednou je explicitní podpora pro inovační a malé a střední podnikání (MSP), druhou rovinou je důležitost komercializace vědeckých výsledků. Jak jsme viděli v úvodu kapitoly, je podpora pro MSP součástí evropské ekonomické i výzkumné politiky a také v ČR se promítá do Národního programu výzkumu i Národní inovační politiky pro roky 2005-2010. Zmíněna je i v rozhovorech.

„Prosazujeme podporu zejména malých a středních podniků, které realizují poznatky VaV, a to prostřednictvím daňových a celních odpisů.“ (MŠMT 2)

„Co se týká přípravy využití strukturálních fondů. Objevuje se tam podmínka, neboť deklarací bylo dost. Princip je v tom: pánové (sic!), buď budete dostatečně spolupracovat a dosáhnete na tyto peníze. Nebo spolupracovat nebudete a pak litujeme.“ (RVV 1)

Druhou rovinou je komercializace výzkumných výsledků. Výzkum je zajímavý zejména tehdy, pokud z něj může plynout okamžitý či rychlý ekonomický užitek. Jsou to právě finanční aspekty patentů, které z nich činí silného konkurenta jiným, tradičním způsobům vykazování vědy, jako je např. peer-review. Český výzkum je v tomto směru vnímán jako nedostatečně rozvinutý zejména ve srovnání se Spojenými státy.

„Tady se vědec, když něco vymyslí, hlavně snaží, aby napsal publikaci a vlastně to všem ‚vykecal‘. To je jeho hlavní kšeft, protože za to má impakt faktor. Kdežto v Americe i v západní Evropě, když něco vymyslí, tak okamžitě přemýšlí, jak by z toho mohl vyrazit prachy. Jestli se bude pod hlavičkou instituce snažit získat patent a půjde do průmyslu. Nebo udělá spin-off firmu. U nás je zatím nic takového nenapadne. Ale doufám, že mladé kluky to snad napadne a že ti do toho půjdou.“ (AVO)

Tento názor reprezentuje extrémní interpretaci modu 2, jak byla nastíněna v úvodu této kapitoly. Důraz je položen na čistě ekonomické aspekty vykazovatelnosti, přičemž impakt faktor (a tedy i ci-

tační index) jsou vnímány nejen jako méně důležité, ale jako překážka využití všech ekonomických výhod, které výzkum může skýtat. Ukazuje se, že přestože počet publikací (a to jak v USA, tak v celé Evropě) zůstává důležitým měřítkem úspěšnosti (viz předchozí část týkající se rozhovorů s představiteli a představitelkami vědy), konkurují mu další možnosti, jak úspěch komerčně měřit. Peer-review, na němž je publikování v odborných časopisech založeno, je tedy v pohybu. Zatímco dříve sloužilo jako hlavní kritérium validity a relevance nové znalosti, kterou si určovala sama vědecká komunita, dnes musí soupeřit s dalšími způsoby vykazování, které jsou pro určitý typ aktérů důležitější. Systém peer-review se ovšem nepotýká pouze s dalšími měřítky výzkumného výkonu, musí se vypořádávat i s kritikami, které poukazují na to, že samotná kritéria kvality implicitně obsahují hodnoty, které znevýhodňují některé skupiny (viz např. Gender and Excellence in the Making 2004).

„Vlastnost naší vědecké komunity bez ohledu na to, zda sídlí na Akademii nebo na VŠ, je, že si lidé neuvědomují, že to nejsou jejich peníze a že to nejsou státní peníze. A že takové to ‚my se zhodnotíme sami‘, je vysoce nedemokratické a navíc to nefunguje.“ (RVV 1)

Již zmiňovaní Downey, Dumit a Traweek (1997) v této souvislosti varují, že vývoj směrem k vykazovatelnosti, která se zaštiťuje ekonomickými dopady, může „vyprodukovat dogma, které podryje legitimitu nejen tradičního výzkumu, který hledá pravdu a tvrdí o sobě, že je hodnotově neutrální, ale i práce, které si kladou za cíl přispívat skrze kritiku a kritickou participaci“ (Downey, Dumit, Traweek 1997: 248).

Důraz kladený na ekonomické implikace výzkumu z hlediska státu a soukromého podnikání se projevuje i v otevřené preferenci přírodních, technických věd a inženýrství na úkor věd sociálních a humanitních.

„Protože je to věc [přírodní a technické vědy, pozn. autorek], která přináší opravdu znatelný výsledek pro ekonomiku a národní hospodářství. Ta strategie měla zadání zpracovat [otázku rozvoje lidských zdrojů, pozn. autorek] z pohledu ekonomického růstu a podpory podnikatelského prostředí, takže to téma tak i uchopila.“ (RVV 2)

„Ostych mladých před těmi těžkými vědami – přírodními a technickými vědami. Registruje se jistý úpadek zájmu o tyto obory. Naopak obrovský nárůst zájmu o obory humanitní. Přitom je třeba říci, že skutečně jsou to přírodní vědci, techničtí vědci, inženýři, kteří jsou schopni přetavit svoje myšlenky do bezprostředního zisku pro společnost. A toto je bolavé místo, kam směřují různá opatření, která ovšem ze strany ministerstva mohou být jen omezená. Ale přesně bychom tuto myšlenku rádi podpořili. Přitáhnout děti více k přírodním a technickým vědám.“ (MŠMT 1)

V souvislosti s vykazovatelností uvádějí mluvčí nutnost komunikovat vědu společnosti, poskytovat dostatek informací o tom, co se v české vědě děje, kde slaví úspěchy. Z rozhovorů je patrný informační aspekt a probuzení zájmu zejména mezi mladými lidmi spíše než vytváření prostoru pro vyjednávání s dalšími společenskými aktéry. Informování společnosti o vědě je také prostředkem, jak vykazovat a obhajovat výzkumné výsledky.

„Když si srovnáte situaci před 5 lety a dnes, zjistíte, že nárůst informací (byť polemických, což je dané tím, že se to dostává k široké čtenářské obci) je zhruba řádový. To samozřejmě znamená to, že všichni, a platí to od politiků až po jednotlivé vědce, si musí uvědomit, že je nutné vykazovat, jak byly

prostředky, které od občanů dostávají (protože primárně to jsou peníze občanů), vynaloženy, že minimálně musí [publikovat o svém výzkumu, pozn. autorky], a to nejenom v odborných časopisech...“ (RVV 1)

Dalším úkolem je ukázat vědu „dětem jako součást jejich života a že bude hrát čím dál tím důležitější roli. Že to není excentrická činnost pro několik vyvolených, ale že to je hybná páka rozvoje společnosti“ (MŠMT 1). V očích zástupců MŠMT je důležité i zvyšovat „informovanost a spolurozhodování veřejnosti v oblasti VaV, jako např. rozhlasové a televizní pořady, veřejné přednášky a diskuse, časopisy, soutěže, výukové materiály pro základní a střední školy, výstavy atd. Do uvedených aktivit budou zapojena i muzea.“ (MŠMT 2) Komunikace vědy je ale vnímána jednosměrně – experti by měli zbavit společnost obav z toho, co zkoumají. Tyto obavy a mobilizace jiných (neexpertních) znalostí se navíc někdy považují za dezinterpretace.

„Veřejnost musí být zbavována obav z nežádoucích dopadů VaV, musí nabýt jistoty, že veřejné prostředky na VaV jsou vynakládány k jejímu prospěchu, že VaV přispívá ke zlepšování kvality života. Zvláštní pozornost by měla být věnována tématům, jako je využívání jaderné energie, využití embryonálních kmenových buněk k terapii, informace o kvalitě a nezávadnosti potravin, globální změny ovzduší apod. Zde může docházet k obavám z důsledků aplikací nových objevů. Bez efektivního dialogu mezi vědci a širokou veřejností vzniká nebezpečí dezinterpretace, dezinformace, popř. manipulace s veřejným míněním.“ (MŠMT 2)

Přestože zapojení veřejnosti do rozhodovacích procesů je uvedeno, z výše zmíněného výčtu komunikačních kanálů je patrný důraz na představu, že je nutné vyplnit mezeru v informovanosti a zájmu, a ne vytvořit podmínky pro to, aby do tvorby vědních politik mohly pronikat hlasy, které jsou zatím vyloučeny (lokální komunity, neziskové organizace atd.), což je aspekt vykazatelnosti, který – jak argumentujeme v první části – se v západní Evropě a USA rozvíjí. Představa vykazatelnosti oficiálních představitelů ČR se omezuje na vysvětlování vědeckých výsledků veřejnosti, poskytování informací o tom, jak si česká věda stojí z hlediska různých indexů, a omezuje se na důraz na to, že společnosti přináší ekonomický rozvoj.

Tento přístup je poplatný tzv. deficitnímu modelu (blíže viz následující kapitolu), který staví na předpokladu, že vyšší míra informovanosti o výzkumu či technologii povede k vyšší míře jeho přijetí ze strany veřejnosti. Tento přístup byl dominantní v 90. letech a silně se projevoval i v 6. rámcovém programu (kde se program zaměřený na komunikaci se společností, etické otázky a vládnutí nazýval *Science and Society* (věda a společnost)). V 7. rámcovém projektu dochází v tomto směru k posunu, který se projevuje i v pojmenování odpovídající části programu – *Science in Society* (věda ve společnosti). Relevantní dokumenty se hlásí k nutnosti dvojsměrného dialogu (*two-way dialogue*) a zahrnutí občanských sdružení a organizací do otázek vládnutí v oblasti VaV. Komise ale zároveň zachovává i důraz na jednosměrnou komunikaci ve smyslu informování občanů.

Deficitní model se navíc nepotvrzuje ani v praxi. Výzkumy neprokazují, že by vzdělanější či o vědě informovanější lidé podporovali sporné technologie a směry výzkumu (jako například zemědělské GMO či biotechnologie) výrazněji více než ostatní. Do této rovnice totiž vstupují další proměnné jako etické ohledy nebo představy o užitečnosti výzkumu pro společnost (European Commission 1997 (Eurobarometer 46.1): 11). Eurobarometer 58.0 *Europeans and Biotechnology 2002* navíc připouští: „Přestože zjištění, že ti, kteří mají více vědeckých poznatků, mají tendenci vědu a techno-

logie více podporovat, neznamená to, že vědecká znalost sama o sobě je klíčovou determinantou postojů k vědě a technologii. Může to být právě naopak ... Deficitní model veřejnosti jako vysvětlení postojů veřejnosti vůči vědě a technologii je tedy diskutabilní a role ústředního konstruktů, ‚vědecké znalosti‘, ‚problematická‘ (European Commission 1998 (Eurobarometer 50.0): 22).

Na úvod této části jsme uvedli, že politici a úředníci, s nimiž jsme vedli rozhovory, rámování vědy jako poznávání explicitně nevyužívají. Může to souviset s tím, jak se věda v mnohem větší míře dostává na agendy politik (ekonomických, vzdělávacích, zaměstnaneckých), a musí být proto veřejně vykazatelná stejně jako ostatní politiky z hlediska užítka pro společnost (stejně jako např. zdravotní politika). Rámování vědy jako podnikání je tak klíčové pro ospravedlnění zvyšujících se investic na výzkum a vývoj, pro ospravedlnění výzkumu a vývoje jako součásti politické agendy. Věda jako poznávání v jejich očích vlastně zůstává tím, co se odehrává mimo rámec politiky. Zůstává věděním či expertizou modu 1, se kterým se zachází nepoliticky, jako se „základem“ pro rozhodování, které nezávisle a objektivně vymezí politická rozhodnutí. Absence tohoto rámování není důkazem, že by první rámování vědní politiky a političky nevyužívali. Využívají je implicitně, jako „ukončení“ debat. Jak říkají Hellström a Jakob (2000: 69): „vysoká míra závislosti veřejných politik na vědecké znalosti může být považována za definující znak vztahů mezi vědou a společností na konci 20. století“. Expertní znalost jako protiklad politického je mobilizována pro prosazení politických cílů.

Rozhovory s politiky a političkami a vysokými státními úředníky a úřednicemi ukazují, že vědní politika hraje podle vědy modu 2. Skutečnost, že v druhé polovině 20. století začínají vznikat vědní politiky, je aspektem modu 2, možná jeho základním znakem, odrazovým můstkem. Sám fakt, že tato skupina respondentů a respondentek explicitně hovoří pouze o vědě jako poznávání, tak není překvapivý. Pozornost si ale zaslouží to, že procesy, které Gibbons et al. (1994) popsali, mají vždy přinejmenším dvě tendence. V české vědní politice a u jejích reprezentantů nacházíme ale pouze jeden. Vykazatelnost je chápána jen v intencích ospravedlnění ekonomických výdajů na výzkum a vývoj, ale ne z hlediska rozšíření rozhodovacích procedur na občanskou společnost, důraz je kladen na přesvědčení společnosti o užitečnosti nových technologií a poznatků místo toho, aby to, co je užitečné pro společnost, bylo vyjednáváno širší aktérů a aktérek. Rozšíření studijních možností na VŠ je zdůrazňováno z hlediska nutnosti zvýšit flexibilitu pracovní síly, ne z hlediska nutnosti vychovávat generace mladých lidí schopných kritického myšlení a přístupu ke světu. Z tohoto hlediska je důležité budovat prostory – akademické i mimoakademické – které na tyto jiné aspekty poukazovat budou a které budou vytvářet dostatečně hlasitou protiváhu jednostrannému zaměření, které se zatím v české vědní politice projevuje.

1.8 Závěrem

Organizace vědy a výzkumu i pojetí jejich vztahu se společností se v posledních letech poměrně výrazně proměňuje. Viděli jsme to v dokumentech vědní politiky, provedených rozhovorech, odborné literatuře. V České republice pozorujeme v organizaci vědy a výzkumu dvě základní směrování – k vykazatelnosti definované ekonomickým užitím a k začleňování do „globální“ (západní a nejčastěji anglosaské) vědy. V některých rozhovorech, především s politiky a úředníky z oblasti VaV, stojí kýžený cíl této změny (věda jako podnikání) v protikladu ke „klasické“ podobě vědy jako relativně uzavřeného a svéprávného pole (vědě jako poznávání). V jiných rozhovorech, především s představiteli vědy, se ukazuje, že tato dvě rámování vědy jako poznávání a podnikání lze celkem úspěšně skloubit. Ať už

stojí v protikladu nebo se strategicky doplňují, v obou případech představují *jediné* dvě alternativy toho, jak organizovat vědu a její vztah se společností. Jedno, druhé nebo obojí... opravdu neexistuje jiná možnost?

V průběhu celého textu jsme se snažili poukazovat na alternativu či alternativy, které se v poslední době objevují v některých vědních politikách a především v iniciativách občanské společnosti. Ty za prvé kladou důraz na širší pojetí vykazatelnosti vědy, které nezužuje veřejné zájmy na ekonomický růst a blahobyt, ale bere v úvahu také, a často především, jiné hodnoty (např. dlouhodobou udržitelnost, solidaritu různých částí světa). Za druhé se společnost (ne vždy a ne celá, ale v určitých konkrétních situacích) proměňuje z pasivního konzumenta odborných znalostí a výsledků výzkumu v aktivního činitele, který se může do vytváření znalosti různými způsoby zapojovat, tvůrčím způsobem ji užívat. V tomto pojetí se tedy mění i význam pojmu znalostní společnosti – od kompetentních, ale v podstatě konformních uživatelů znalostí a technologií k uživatelům tvůrčím a kritickým. Mnoho takových uživatelů-tvůrců dnes existuje, jak ukazuje řada studií patientských a environmentálních sdružení nebo tvůrců volně přístupného softwaru, jejichž příspěvky k rozvoji znalosti však nejsou v oficiálních diskurzech a politikách dostatečně rozeznány a uznány. Ve změně, kterou toto pojetí prosazuje, tedy nejde jen o otevření nových možností komunikace a spolupráce a o podporu různorodých způsobů vytváření znalosti, ale v první řadě o zviditelnění a ocenění těch, které dnes již existují.

K této „obhajobě“ společnosti ve vztahu k vědě a věděni se připojujeme. To ale neznamená, že pracujeme s představou společnosti jako „k použití“ připravené zásobárny věděni a aktivních občanů. Společnost je a bude různorodá. Řada lidí se jistě nikdy nestane informovanými pacienty³⁰ nebo místními aktivisty, nebude průběžně sledovat formulaci vědní politiky a psát k ní kritické komentáře. Nejde o to, abychom se do tohoto procesu zapojili „všichni“ a stejným způsobem, ale spíše o to, abychom pokud možno všichni měli příležitost uvědomit si alternativy v přístupu k vědě a věděni – aby aktivity některých z nás byly více vidět a slyšet, abychom všichni měli šanci rozšířit svoji představitelství o možných způsobech života v technologizované společnosti a aby tato příležitost u některých z nás vedla ke změně v tom, jak o vědě a technologiích uvažujeme. Tuto šanci samozřejmě nelze ustavit žádným jednoduchým rozhodnutím, spíše jde o proces jejího postupného otevírání na mnoha místech – ve výzkumných ústavech, na stránkách novin a internetu, v nemocnicích, ve vědních politikách a ve všech případech s přispěním výzkumníků (včetně těch sociálněvědních), občanů, spotřebitelů, pacientů, politiků, novinářů. Věda se v tomto pojetí „nepřizpůsobuje“ společnosti, ani společnost naopak vědě. Spíše jde o kolektivní experiment, jak obývat pozdně moderní svět spolu s ohromným množstvím věděni a technologií, které vytváříme, využíváme, ale také kritizujeme.

30 Pokud nepřistoupíme na představu, že člověk se informovaným pacientem stává, kdykoli podepíše „informovaný souhlas“. O tom, že je to představa velmi naivní, píše například Hedgcocke (2005) nebo Zamykalová a Šimek (2006).

Literatura

- Callon, M., P. Lascoumes, Y. Barthe. 2001. *Agir dans un monde incertain. Essai sur la démocratie technique*. Paris: Seuil.
- Downey, G. L., J. Dumit, S. Traweek. 1997. „Corridor Talk.“ Pp. 245-263 in G. L. Downey, J. Dumit (eds.). *Cyborgs and Citadels: Anthropological Interventions in Emerging Sciences and Technologies*. Santa Fe, N.M.: School of American Research Press.
- Epstein, S. 1996. *Impure Science: Activism, and the Politics of Knowledge*. Berkeley: University of California Press.
- European Commission. 1997. *Europeans and Modern Biotechnology*. EUROBAROMETER 46 (1). [online]. Brussels: European Commission. [cit. jaro 2006]. Dostupné z: <http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_108_en.pdf#search=%22The%20Europeans%20and%20modern%20biotechnology.%22>.
- European Commission. 1998. *European Parliament and Radioactive Waste*. EUROBAROMETER 50 (0). Brussels: European Commission.
- European Commission. 2002. *The Europeans and Biotechnology*. EUROBAROMETER 58 (0). Brussels: European Commission.
- European Commission. 2004. *Gender and Excellence in the Making*. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities.
- Garforth, L., A. Kerr. 2006. *Workpackage 1: State of the Art UK National Report*. Leeds: University of Leeds. Unpublished manuscript.
- Gibbons, M. et al. 1994. *The New Production of Knowledge: The Dynamics of Science and Research in Contemporary Societies*. London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage.
- Haraway, D. 1997. *Modest_Witness@Second_Millennium. FemaleMan@Meets_OncoMouse™*. New York, London: Routledge.
- Hedgecoe, A. 2005. „At the point at which you can do something about it, then it becomes more relevant: Informed consent in the pharmacogenetic clinic.“ *Social Science & Medicine* 61 (6): 1201-1210.
- Heller, Ch. 2005. „Od vědeckého rizika k paysan savoir-faire: rolnická odbornost ve francouzské a globální debatě o GM plodinách.“ *Biograf* 37: 3-30.
- Hellström, T., M. Jakob. 2000. „Scientification of Politics or Politicization of Science? Traditionalist Science-policy Discourse and its Quarrels with Mode 2 Epistemology.“ *Social Epistemology* 14 (1): 69-77.
- Jehlička, P., P. Sarre, J. Podoba. 2005. „The Czech Environmental Movement's Knowledge Interests in the 1990s: Compatibility of Western Influences with pre-1989 Perspectives.“ *Environmental Politics* 14 (1): 64-82.
- Konopásek, Z. 2001. „Sociologie vědy.“ *Vesmír* 80 (131), 7: 390-391.
- Konopásek, Z., T. Stöckelová, L. Zamykalová. 2001. „Making Pure Science and Pure Politics: On the Expertise of Bypass and the Bypass of Expertise.“ In: *Science, Technology & Human Values*, submitted.
- Larqué, L., J. Testart. 2006. „Ouvrons donc la recherche.“ *Libération* 4. 10. 2006.
- Latour, B. 1993. *We Have Never Been Modern*. (Transl. by C. Porter). Cambridge: Harvard University Press.
- Latour, B. 1999. *Politiques de la nature: Comment faire entrer les sciences en démocratie*. Paris: La Découverte.
- McSherry, C. 2001. *Who Owns Academic Work: Battling for Control of Intellectual Property*. Cambridge: Harvard University Press.
- Možný, I. 2006. „Proč létající profesori daleko nedoletí.“ *Lidové noviny* 22. 7. 2006: 5.
- Národní politika výzkumu a vývoje České republiky na léta 2004-2008 [online]. Praha: MŠMT ČR. [cit. jaro 2006]. Dostupné z: <<http://www.msmt.cz/Files/PDF/KFNarodnipolitikavCJ.pdf>>.
- Nowotny, H., P. Scott, M. Gibbons. 2001. *Re-Thinking Science. Knowledge and the Public in an Age of Uncertainty*. Cambridge: Polity Press.
- Ouvrons la recherche: Lettre ouverte des personnels de la Recherche et de l'Enseignement Supérieur de Montpellier au Président de la République. [online]. [cit. jaro 2006]. Dostupné z: <<http://ouvronslarecherche.free.fr>>.

- Pačes, V. 2005. „Akademie věd jako součást kultury: Jak vidí postavení AV ČR ve struktuře české vědy nový předseda prof. Václav Pačes.“ [online]. *Akademický bulletin*, speciál, č. 2. [cit. jaro 2006]. Dostupné z: <http://press.avcr.cz/bulletin_txt_show_clanek.php?Cislo=14/2005&Poradi=01>.
- Pavlík, P. (ed.). 2004. *Stínová zpráva v oblasti rovného zacházení a rovných příležitostí žen a mužů*. Praha: Gender Studies, o.p.s.
- Pavlík, P. (ed.). 2006. *Stínová zpráva v oblasti rovného zacházení a rovných příležitostí žen a mužů*. Praha: Otevřená společnost, o.p.s.
- Proposal for a Council Decision Concerning the Specific Programme: „Ideas“ Implementing the 7th Framework Programme (2007-2013) of the European Community for Research, Technological Development and Demonstration Activities. [online]. Brussels: Commission of the European Communities. [cit. jaro 2006]. Dostupné z: <http://europa.eu.int/comm/research/future/pdf/specifc_programmes/fp7sp_ideas_en.pdf>.
- Sharp, A., J. Smith. 2005. *Measuring the Impact of Research on Well-being: A Survey of Indicators of Well-being*. CSLS Research Report Number 2005-02. [online]. Ottawa, Ontario: Centre for the Study of Living Standards. [cit. jaro 2006]. Dostupné z: <<http://www.csls.ca/reports/csls2005-02.pdf#search=%22research%20%2B%20indicator%20%2B%20well-being%22>>.
- „Sponsorship, authorship, and accountability.” 2001. *The Lancet* 358: 854-856.
- Stengers, I. 1997. *Sciences et pouvoirs: Faut-il avoir peur*. Bruxelles: Collection Quartier Libre.
- Stöckelová, T. 2004. „NGOs and the Public: Understanding the Lack of Public Mobilisation.” *Soziale technik* 4 (4): 6-8.
- Stöckelová, T. 2005. „Veřejná debata o vědní politice: Návrh Sedmého rámcového programu EU a jeho kritiky.“ [Public debate on science policy: Proposal for the 7th framework programme of the EU and its critiques]. [online]. *Kontext* 2005 (1-2). [cit. jaro 2006] Dostupné z: <<http://www.cec-wys.org/kontext/6ac75d2d/Verejna%20debata%20o%20vedni%20politice.%20Navrh%20Sedmeho%20ramcoveho%20programu%20EU%20a%20jeho%20kritiky.pdf>>
- Strathern, M. 2004. *Commons and Borderlands. Working Paper on Interdisciplinarity, Accountability and the Flow of Knowledge*. Wantage: Sean Kingston Publishing.
- Strathern, M. (ed.). 2000. *Audit Cultures. Anthropological Studies in Accountability, Ethics and the Academe*. London, New York: Routledge.
- Wynne, B. 1996. „May the Sheep Safely Graze? A Reflexive View of the Expert-lay Knowledge Divide.” Pp. 44-83 in S. Lash, B. Szerszynski, B. Wynne (eds.). *Risk, Environment and Modernity*. London: Sage.
- Zamykalová, L., J. Šimek. 2006. „Informovaný souhlas ze sociologického pohledu.“ *Časopis lékařů českých* 143 (5): 410-414.

2. Zaostřeno na vědu – komunikace vědy v médiích

Karel Čada, Alice Červinková

Docent: My jsme se dosud z pochopitelných příčin málo zabývali životem na mořském dnu, v obrovských hloubkách.

Generál: A proč?

Novinář: Na to bych Vám generále dokázal odpovědět i já, přesto, že jsem jen obyčejný novinář. Zkuste vyslat Vaše špióny, řekněme, kilometr pod hladinu, tlak vody z nich vymáčkne duši.

Generál: Protože tam nikdo nemůže, nikdo nedokáže, co tam je a co tam naopak není, bydlí tam i vaše příšera a můžeme o ní fantazírovat dál.

Docent: Profesor pařížského přírodovědeckého muzea vyjádřil velmi exaktně výsledek svého bádání, prosím, dovolte mi, abych ocitoval klíčová místa jeho vědecké práce. Největší hloubky oceánů dosud vůbec neznáme.

(...)

Docent: Co se tam v propastných hloubkách děje, které bytosti žijí a mohou žít 22 až 27 kilometrů hluboko pod hladinou, jaké orgány mají tato zvířata? Chová-li příroda v oboru ichtyologie ještě nějaká tajemství, pak můžeme klidně připustit existenci ryb nebo kytovců dosud neznámých druhů a rodů v hloubkách, kam žádné sondy nemohou proniknout. (Jules Verne, Dvacet tisíc mil pod mořem; rozhlasová adaptace)

O prezentaci vědy v médiích chtěl jeden z autorů této studie jako student či studentka mediálních studií psát svou diplomovou práci. Když tehdy u jedné ze zkoušek svůj záměr popisoval dvěma významným pedagogům této katedry, jeden z nich se jej zeptal: „Myslíte, že toto téma vydá na celou diplomovou práci?“ Tehdy poněkud méně odvážně navrhl jiné téma, cosi o prezentaci Vánoc a Velikonoce v novinách v 50. letech, což se již oběma zkoušejícím líbilo. Studium na této katedře nikdy nedokončil, ale na tuto otázku si vzpomněl při psaní tohoto textu. Myslíme si totiž, že tímto tématem má cenu se zabývat. Náš text lze číst i jako odpověď na otázku, na kterou se již ti, co ji položili, zřejmě nepamatují.

Věda se utváří a komunikuje různými způsoby. V laboratořích, v muzeích, ve vědeckých časopisech či ve školách. Různě pro různá publika. Jedním z důležitých prostředků komunikace a zároveň i místem, kde je věda utvářena, jsou média. V tomto textu se tedy budeme zabývat tím, jak média utvářejí vědu, respektive jakou vědu utvářejí. Roger Silverstone (1991) poukazuje na problematičnost zjednodušeného chápání aktérů na poli komunikace vědy. Jednak podle něj není nic takového jako komunikace vědy v tom smyslu, že ani média, ani věda nejsou jedolitě a stejnorodé oblasti. Vedle heterogenní povahy obou oblastí jsou důležité ještě dva Silverstonovy postřehy. Za první věda už si nemůže nárokovat privilegovaný status, ale o pozornost musí bojovat. Za druhé média se sice zdají být všudypřítomná, ale tato všudypřítomnost ještě nezakládá samozřejmou všemocnost ve vztahu ke sdělení, která přináší. Jsou tu další aktéři, kteří hrají důležitou roli při komunikaci vědy veřejnos-

ti (muzea, školy). A ještě bychom mohli dodat, že veřejnost čte, interpretuje, rozumí také v souvislosti s lokální, každodenní znalostí. Není ani nic takového jako jedna veřejnost, ale je zde mnoho veřejností: „odborníci a laici, zainteresovaní a nezainteresovaní, mocní a bezmocní, muži a ženy. Tyto veřejnosti mohou mnoho sdílet, ale budou také rozumět, či nerozumět, pamatovat si a zapomínat rozdílnými způsoby“ (Silverstone 1991: 106-107).

Při zkoumání vědy v médiích jsme vystaveni dvěma zásadním a spolu souvisejícím rizikům, dvěma intervenujícím představám. Obě jsou navázány na koncepci vědy jako autonomního podniku, který je omezen na akademické prostředí: vědecké instituce, odborné časopisy, konference. První riziko se týká *reprezentace* vědy v médiích. Zahrnuje předpoklad, že média produkují obraz vědy, její reprezentaci, o které můžeme říct, že lépe či hůře odpovídá svému předobrazu („čistě vědě“). Druhé riziko se týká předpokladu *jasných hranic* mezi „čistou“ a komunikovanou, popularizovanou vědou. Připojení se k představě pevné a jasné hranice s sebou nese další problematické prvky. Jak uvádí Stephen Hilgartner: „Koncept čistoty vyžaduje také koncept kontaminace, představa popularizace podporuje idealizovaný pohled na čistou, objektivní, vědecky potvrzenou znalost ... Tento pohled na popularizaci zaručuje vědcům velkou míru autority určit, která zjednodušení jsou ‚přiměřená‘ (a tedy použitelná) a která jsou ‚zkreslená‘ (a tedy nepoužitelná – nebo ještě hůře!).“ (Hilgartner 1990: 520)

Nahlížení na odbornou a popularizovanou znalost jako na dvě jasně oddělené a oddělitelné entity spojené lineárním a kauzálním vztahem je součástí tzv. deficitního modelu komunikace vědy. Deficitní model reagoval na skepsi veřejnosti vůči vědeckému pokroku a tematizaci rizik spojených s vědeckým bádáním (Beck 2004). Tento přístup staví na předpokladu, že nedostatečná pozornost, či dokonce protest společnosti nebo veřejnosti, vůči některým směrům vědeckého bádání je zapříčiněna nedostatkem (deficitem) znalosti na straně veřejnosti. Úkolem komunikace v tomto modelu je vědeckou znalost v její popularizované formě předávat. Šíření znalosti prostřednictvím médií (a dalších institucí) má za účel tento nedostatek na straně veřejnosti snižovat. Deficitní model se ale neomezuje na výše zmíněné aspekty, protože chápání vědy veřejností (public understanding of science) patří do humanistické tradice. Vědecká gramotnost, jak uvádí ve svém popisu tradičního modelu „chápaní vědy veřejností“ Mike Michael (2002), je zároveň vnímaná jako cesta k lepšímu občanství. Umožňuje zvýšení praktické kompetence pro každodenní život, dělat informovaná rozhodnutí, zvyšuje možnost na trhu práce a obecněji přispívá k vyzrálejšímu členství v západní civilizaci (Michael 2002: 359). Jak upozorňuje Irwin (1994), deficitní model nepoužívají jen mocné vládnoucí skupiny. Podobný přístup si mohou přisvojit i opoziční nebo environmentální skupiny, které staví na tom, že předkládají „skutečná“ fakta oproti „oficiální“ verzi. Deficitní ideologie podle autora přesahuje politické a ideologické rozdílnosti mezi těmito skupinami (Irwin 1994: 170).

K vědecké znalosti v médiích nepřistupujeme jako k neproblematické a zjednodušené reprezentaci výsledků vědeckého bádání. Věda je v médiích rozptýlena do různých rubrik, mobilizována v různých kontextech. Vědecká znalost je součástí některých kontroverzí, o kterých se diskutuje na politických nebo ekonomických stránkách. V souvislosti s dopingem proniká i do sportu. Jak uvádí jedna dramaturgyně, věda je všude: „Já si myslím, že je nejdůležitější, že věda je obsažena ve většině oblastí. Protože co jíme, co si oblíkáme, v čem chodíme, v čem bydlíme, v tom to všechno je. Jak žijeme. Já si myslím, že dneska je věda všude. Potom taková vysoká věda, tomu už nerozumím.“ (ČT B) Vědu rozptýlenou v těchto různých kontextech jsme nezkoumali. Šlo nám spíše o to, jaká věda je na stránkách rubrik a v pořadech, které se explicitně k vědě hlásí, které se na ni pravidelně soustředí. V těchto prostorech jsme našli především vědu, kterou respondentka nazývá „vysokou vědou“. Tím, jakým

způsobem a v jaké podobě se vysoká (čistá, akademická) věda do médií dostává a jaká věda je naopak nepřítomná, se budeme zabývat v následujícím textu.

V naší práci se zabýváme komunikací vědy v různých médiích. Vycházíme v ní z rozhovorů s 16 novináři a novinářkami. Zvolili jsme veřejnoprávní média (ČT, rádio Leonardo, které se zabývá speciálně vědou, a vysílání Rozhlasu 6, které vysílá anglicky do celého světa a má zvláštní rubriku věnovanou vědě), dále celostátní deníky (*Hospodářské noviny*, *Lidové noviny*, *Mladá fronta Dnes*) a internetový zpravodajský deník *Aktuálně.cz*. Z týdeníků jsme oslovili *Respekt*, který se v rubrice „Civilizace“ pravidelně věnuje vědě. Z internetu jsme zvolili stránku <http://www.osel.cz/>, která je zaměřena na komunikaci o aktuálních vědeckých výsledcích. Dále jsme oslovili *Cosmopolitan*, který má rubriku „FFF“, v rámci které představuje úspěšné ženy, často vědkyně. Média, která referují o vědě, jsou heterogenní. Oslovují různé druhy publika a mají různé styly. Výběrem respondentů jsme se pokusili tuto různorodost pokrýt.

Synonymem pro vědu jsou u většiny našich respondentů a respondentek tvrdé exaktní vědecké disciplíny. Nejčastěji uvádějí biologii a astronomii. Ze společenských či humanitních věd se ještě objevuje psychologie s archeologií. Zřejmě proto, že i tyto vědy nabízejí překvapivá odhalení, která se vejdou do novinových titulků.

2.1 Věda v organizační struktuře média

Vedle toho, že můžeme média vnímat jako jeden z důležitých prostorů komunikace vědy veřejnosti, mají svou vlastní agendu, hodnoty a priority. Vědeckou znalost tematizovanou v jejich kontextu bychom tak měli chápat právě v souvislosti s širším fungováním médií. Mediální teoretička Pamela Shoemaker (Shoemaker, Reese 1996: 143) navrhuje při studiu vlivu mediální organizace na podobu zpráv zkoumat možné odpovědi na čtyři základní otázky: 1. Jaké jsou jednotlivé role ve struktuře mediální organizace? 2. Jak je mediální organizace strukturována? 3. Jaké cíle a priority médium sleduje? 4. Jak jsou tyto cíle a priority prosazovány? Shoemaker tyto otázky vztahovala k médiu jako celku, proto na některé z těchto otázek nelze odpovědět pouze při studiu jedné rubriky. Zajímat nás tedy bude především to, jaké místo a roli má rubrika věda v organizaci média, jak její zařazení souvisí s prioritami vedení listu a jak tato pozice ovlivňuje prezentaci vědy v médiích.

Všechny vědecké přílohy v denním tisku začínaly zhruba v jednom období, kdy se obecně rozšiřovaly přílohy ve většině českých deníků. Rubrika „Věda“ vstoupila na scénu společně se svým sourozencem a protipólem – přílohou „Zdraví“. Jak uvedlo několik novinářů, rubrika „Věda“ byla zamýšlena spíše pro čtenáře, zatímco na čtenářky měla být zaměřena právě rubrika „Zdraví“. Vedle stereotypně mužské, odborné a mírně nepraktické „Vědy“ se postavilo stereotypně ženské, méně odborné, zato praktičtější „Zdraví“.

„Tehdy byl nějaký výzkum, a tam vyšlo, že čtenáři té nové přílohy, včetně přílohy „Věda a lidé“, tvrdili, že to čtou hodně. Dokonce mě překvapilo, že se počítalo s tím, že se čtenáři rozdělí a ženy budou více číst tu přílohu „Zdraví“ a muži se budou více soustředit na „Vědu“. Navíc to v té době dělali dva chlapi. A přitom náš pohled je víc technokratický. Ale ukázalo se, že jak muži, tak ženy četli přílohu „Věda“ a tvrdili, že se jim to líbí.“ (*Hospodářské noviny*)

Na rozdíl od politického či ekonomického zpravodajství, jejichž místo je v jednotlivých novinách zhruba stejné, pozice rubriky „Věda“ se v nich liší. Výraznější pozici mají články o vědě v *Lidových novinách*, někdy na ně upozorňují dokonce i odkazy na první stránce listu. Na to, že tyto noviny dávají psaní o vědě velký prostor, upozorňují i kolegové z jiných redakcí.

„A prý to byl strašný problém v *Lidových novinách*, že jim to uteklo. Ale tam zřejmě mají vedení, které ta věda více zajímá.“³¹ (*MF Dnes*)

Na jednom z významných českých zpravodajských internetových serverů (*Aktuálně.cz*) ji čtenáři naopak najdou až na samém konci listy, která nabízí jednotlivé části zpravodajství. Rubrika, pod níž věda spadá, se jmenuje *Zajímavosti*. Vedle vědeckých objevů si v ní čtenáři mohou přečíst i o tom, co mlsala dánská princezna při návštěvě Prahy, či o básnickém díle tiskového mluvčího veterinární správy.

„V klasickém zpravodajství to je čistě samostatný prostor pro vědu a je naprosto menšinový.“³² (*Aktuálně.cz*)

Mladá fronta Dnes například nabízí rubriku „Věda“ uvnitř listu, v těsném sousedství regionálních informací.

Pozice vědecké rubriky často podle oslovených novinářů záleží na rozhodnutí vedoucích editorů a šéfredaktorů. Výrazněji než jiné části listu tak závisí na takzvané politice listu (Shoemaker, Reese 1996), tedy na tom, jaké cíle a priority dotyčné médium sleduje. Pro řadu českých novin z toho pak vychází věda jako nadstandard. Něco, co mohou s klidným svědomím uložit mezi listy regionálních příloh, či naopak se s ní chlubit na titulní stránce.

„A pak přišel nový šéfredaktor a znalci říkali, že ten vědu vůbec nemusí a že ho nezajímá. A na jednu z té vědy udělali takové „kam to šoupnem“. A pak, protože potřebovali „síbovat“ se stránkami, tak jsme se ocitli za regionální vložkou, jako je „Praha“, „Brno“ nebo „Strakonice“. Takže když skončí ta regionální část, tak jsou inzeráty, a pak je tam utopená věda.“ (*Mf Dnes*)

Informování o vědě nespadá pod zahraniční zpravodajství, byť přejímá zahraniční zdroje. Nepatří ani pod domácí zprávy, přestože komunikuje s českými vědci a někdy zdůrazňuje i český kontext. Podle odhadu jednoho z respondentů tvoří náplň vědeckých rubrik z větší části zahraniční zdroje a z menší části zdroje domácí. Ze zahraničních zdrojů jsou populární zejména *Science*, *Nature* a *New Scientist* nebo zahraniční agentury. Novináři se pak obracejí pro komentáře k těmto zprávám do české akademické komunity. Někdy také zjišťují ohlasy vědců na aktuální události. Jeden z novinářů připomněl, jak po pokusu o otravu ukrajinského prezidentského kandidáta Juščenka psal článek o jedech, kterými byla budoucí hlava státu otrávena. V psaní o vědě se novináři snaží o přemostění mezi děním v zahraničí a v domácím prostředí. Zahraniční výzkumy jsou kontextualizovány komentáři českých vědců a úspěchům českých vědců je dáván celosvětový význam. Komunikaci mezi novináři a vědci se budeme věnovat v další části textu.

31 Jde o příběh českého vědce, který se objevil v časopise *Nature*, což bývá často uváděno jako příklad mimořádného úspěchu.

32 V současné době už na zpravodajském serveru *Aktuálně.cz* má věda svou vlastní rubriku.

2.2 K důrazům, jejichž prostřednictvím se utváří věda, a k implicitnímu čtenáři

Kromě důrazu na informace o výsledcích vědeckého bádání, které se zdají být jádrem vědy utvářené v masmédiích, se objevují v rozhovorech i jiné akcenty. Texty většinou odrážejí to, pro koho je jejich autoři píšou. Každý autor píše svůj text s ohledem na určitého čtenáře, Umberto Eco jej nazývá čtenářem implicitním – čtenářem zabudovaným v samotném textu, podle kterého autor text modeluje. Mediální manažeři používají označení cílová skupina. Svého čtenáře mají v hlavě i naši respondenti a respondentky. Kepplinger (Trampota 2006: 49) považuje schopnost vybírat a prezentovat informace podle zvážení jejich účinku na rozptýlené publikum dokonce za jednu z ustavujících schopností novinářské profese.

Tuchman (1973: 113-114) v dnes již klasické teorii mediálních studií dělí zprávy na *hard news* a *soft news*. Mezi takzvané *hard news* patří například informace z tiskové konference vlády nebo o vlakové nehodě. Novináři podle Tuchman považují tento typ zpráv za informace, se kterými by měla být veřejnost seznámena, informace, o kterých by měl občan vědět. Druhý typ zpráv, takzvané *soft news*, neboli doplňkové zpravodajství, se spíše zaměřuje na to, co veřejnost zajímá z toho důvodu, že se může týkat každodenního života. Novináři sami propojují informování o vědě s kategorií zvědavého čtenáře.

„Já si představuju zvědavého člověka, který chce vědět, proč se něco stalo.“ (*Hospodářské noviny*)

Sami tím tak posunují své psaní do oblasti lehkého zpravodajství. Věda tedy může lidi zajímat, není však nezbytné být o ní informován. Věda je tak uzavírána do prostředí vědců, o kterém veřejnost může být zajímavým způsobem informována, nicméně není třeba, aby občané tuto sféru nějak kontrolovali. Vytváří se tak dojem, že to, co se děje za dveřmi Úřadu vlády, má na společnost významnější dopad než to, co se děje za dveřmi laboratoří.

Pro média je důležité získat čtenáře především zábavností a zajímavostí. Slovo *zajímavost* či *zajímat* figuruje takřka ve všech rozhovorech. Jak ještě ukážeme dále, tento přístup ke čtenáři je konstitutivní i pro samotný přístup novinářů a novinářek k vědě. Vzhledem k této pozici autoři zpráv o vědě proplouvají mezi Skylly a Charybdou serióznosti a zábavnosti.

„Kladu tam určitý důraz na zábavu, ne zábavu, ale na to, co je ne sice důležité, ale může to čtenáře zajímat a může ho to třeba pobavit. Ne, že by se u toho chechtal, ale poučení.“ (*Hospodářské noviny*)

Kdybychom vědu řadili na úroveň tvrdého zpravodajství – tedy něčeho, co i samotní novináři podle Tuchman (1973) pojmají jako to, co by měl občan vědět – museli bychom si položit řadu zásadních otázek a kriticky je zkoumat. Umístění vědy na zábavných či oživujících stránkách však upevňuje její bezrozporný charakter. Gorila Moja („trochu jiná reality show Odhalení“, projekt rádia Leonardo) vzbudí něhu bez toho, že by byla vznesena například otázka, jakých sítí problémů jsou gorily součástí. Obdobně i odkrývání tajemství vesmíru či hlubin země jen vyvolá údiv nad tím, co současná věda umí a co již lidstvo dokázalo.

Respondenti se zmiňují o tom, že by články o vědě měly mimo jiné bavit i poučit čtenáře a oživit noviny. Jeden z respondentů označuje tyto články za *pravdivé sci-fi*. Někteří novináři a novinářky prezentují vědu jako odlehčující (*neoficiální*) část novinového zpravodajství. Přitom tradiční chápání vědy

ji akcentuje spíše jako seriózní, intelektuálně náročnou činnost. V těchto dvou protipólech se pohybují i někteří naši respondenti. Zatímco o práci vědců stereotypně referují jako o monotónním a rutinním opakování pokusů, zajímavé jsou jejich výsledky. Tento přístup by mohl být jedním z klíčů k vysvětlení, proč se média převážně věnují výsledkům vědy a nikoliv vědě v akci. Definice zajímavosti buduje expertní pozici novináře. Zatímco vědec bádá pohlcen svým problémem, to, zda jeho téma čtenáře zaujme, určuje novinář. Zajímavost média určují i vzhledem ke konkrétním aplikacím bádání, tedy podle toho, jak se objeví dotkne života běžného čtenáře.

„A ve většině případů vědeckého výzkumu, v okamžiku, kdy se něco objeví, tak ještě ty praktické aplikace nejsou vůbec jasné, takže se je tam snažíme aspoň nějak naznačit, k čemu by to mohlo směřovat, aby ten čtenář měl pocit, že to k něčemu je, a aby věděl, že se takový výzkum dělá.“ (Hospodářské noviny)

S určitou dávkou licence lze říci, že komunikace vědy nestaví pouze na přenosu informací, ale i na jakémsi rituálu, jehož výsledkem má být zvýšení popularity vědců.

„Na druhou stranu tím, že je to krátké, se to dostane do dost slušného vysílacího času. Dostane se to k pořadům, které jsou pro hodně široké spektrum lidí. Když by to bylo delší, tak to třeba žena v domácnosti neuvítá. Takhle to bere jako zajímavost a řekne táto, to bylo zajímavý! Kdyby to bylo delší a odbornější, tak už půjde pryč. Takže si myslím, že ta forma není špatná.“ (ČT A)

Možnou důvěru veřejnosti k vědě tedy nemusí zvyšovat pouze předáváním „adekvátních“ informací, ale i pouhou přítomností vědců v mediálním prostoru. Zatímco tradičně chápaný deficitní model staví na doplňování informačního deficitu, pořady typu České hlavy, o kterém hovoří citovaný pracovník České televize, se snaží vědu podpořit spíše v rovině emoční.

Bylo by však chybou prezentovat mediální diskurs jako homogenní. O jeho rozmanitosti se zmíníme i v úvodu. Na jeho podobu mají vliv i technická specifika jednotlivých médií nebo jinak vymezené publikum. Zastavme se u několika z nich, u kterých se pojetí vědy odlišuje od převládajícího přístupu. Zahraniční vysílání Českého rozhlasu (ČRo 7) je anglické vysílání do celého světa informující o České republice. Je určeno především krajanům a dalším zájemcům o dění v Česku. Jednou týdně je v třicetiminutovém vysílání jeden pořad v rozsahu přibližně pěti minut věnovaný vědě. Je vysílaný třetím rokem.

„Takže tohle byly takové tři mé motivace: můj vlastní zájem, nějaká vhodnost té rubriky do našeho formátu (zahraniční vysílání má poslání šířit dobré jméno České republiky) plus to, že to je v angličtině. Vědci mluví ve velké míře výborně anglicky a nemusí se to dabovat.“ (autorka pořadu)

Média se v rámci vědy vztahují především k výstupům z laboratoří. Očišťují vědu jak od jejího vlastního institucionálního fungování (organizace vědeckého bádání, financování vědy, ověřování vědeckých výsledků, kontroverze uvnitř vědecké komunity³³), tak od širších společensko-politických kontextů. Pokud se média zaměří na vědu jako instituci, tak je zajímavá například problematika odlivu

33 Výjimku tvoří týdeník *Respekt*, který se této problematice věnuje. V denním tisku se tato témata dostanou do zpravodajské části listu, nejsou součástí rubriky „Věda“.

mozků – *brain drain*. Toto téma však můžeme zařadit do rámce „naše česká věda“. Média na tomto fenoménu zajímá především fakt, že česká věda se tím připravuje o budoucí úspěchy odchodem mladých talentů do zahraničí.

Vědě jako instituci se ve větší míře věnuje pouze týdeník *Respekt* v rubrice „Civilizace“. Nepřináší tedy pouze informace o objevech a výsledcích vědecké práce, ale nahlíží za pomoci autorů z vědecké komunity do procesů fungování vědy (financování vědy, konference, mezinárodní stáže atd.). Podle editora rubriky je toto zaměření motivované právě předpokladem čtenosti tohoto týdeníku mezi vědeckou komunitou.

Posledním příkladem je měsíčník *Cosmopolitan*. Šéfredaktorka definuje čtenářky *Cosmopolitanu* jako ženy, které chtějí určovat svůj život. V rámci jedné z rubrik, kde jsou představovány úspěšné ženy, se vyskytují často i vědkyně.

„Zajímá mě úspěch ženy vědkyně jako impuls k motivaci naší čtenářky.“ (*Cosmopolitan*)

Zde se tedy jedná o portrét ženy, která něčeho dosáhla. Protože jsme na půdě takzvaně ženského časopisu, jde o úspěšnou ženu, která zároveň „zůstává ženou“. Informace o vědě jako takové je potlačena a vystupuje tu obraz schopné, emancipované ženy. Je zde mobilizován aspekt expertízy spojený s vědou.

„Jeden čas jsme měli v časopise ekologickou rubriku postavenou hlavně na faktech a servisních informacích, ale ta kupodivu nebyla čtenářkami přijímána příliš dobře. Proto se pro mě stalo důležitějším představit ženy vědkyně než ukázat vědecké téma. V českých myslích přetrvává zažraný obraz vědkyně jako postarší ženy, která má na očích dva popelníky, mastné vlasy, padají jí lupy na ramena a na nohou má žluté zkroucené nehty. Právě proto se v *Cosmopolitanu* snažíme vědkyně fotografovat a ukázat, že jde často o přitažlivé, optimistické ženy, které nemají pohled zúžený jen na svůj obor, ale slynou i širokým společenským rozhledem.“ (*Cosmopolitan*)

I tento příklad ukazuje, že při referování o vědě nejsou ve hře jen pouhé informace.

2.3 Hlídací psi nebo prodloužená ruka

V předchozí části jsme se věnovali tomu, jak média utvářejí vědu ve vztahu ke čtenářům, v následující části textu se zaměříme na to, jak se novináři vztahují k vědcům a akademickému prostředí. Autory a autorkami textů o vědě v médiích mohou být jak novináři, tak vědci. V obou případech článek vzniká v interakci mezi novinářem a vědcem. Můžeme rozlišovat dva typy autorství. O první typ autorství „komunikující vědec a neviditelný novinář“ se jedná tehdy, když je pod textem podepsán vědec či vědkyně, přičemž obsah a formu vyjednává s novinářem či novinářkou. Obě strany většinou spolupracují dlouhodobě, protože spolupráce klade vysoké nároky na neviditelnou práci – vyjednávání o celé koncepci článku. Na tomto druhu autorství stojí například rubrika „Civilizace“ týdeníku *Respekt*. Vedoucí rubriky odkazuje ke komunikaci a vyjednávání s vědci jako k metodě práce na rubrice.

„Myslím si, že časem si *Respekt* vybudoval okruh autorů, kteří nepsali jinam a psali pro něj. A pokud psali jinam, tak to byla vědecká periodika ... Takže moje práce spočívala především v tom, vy-

hledávat lidi, kteří jsou schopni a ochotni o tom psát, komunikovat s nimi, lámat z nich témata a nápady a nutit je k tomu, aby to psali. A pak s nimi ten text procházet a prosit je o trpělivost a třeba i o určitou toleranci, protože do toho textu zasahuje redakce a nutí je k zjednodušení atd. Takže já jsem to viděl takhle a tenhle cíl jsem se poté, co už byl, více méně snažil naplňovat. A to je tedy metoda, jakým způsobem to dělat.“ (Respekt)

Aby byly texty vědců samotných v novinách publikovatelné, novináři upozorňují na to, že si musí vědce postupně „vychovat“. Přispívá-li do média vědec, je text výsledkem jeho komunikace s novinářem, redakční práce apod. Postava novináře ale v tomto případě zůstává skrytá. Nejedná se tedy o přímý vztah vědec – publikum, jako důležitá proměnná se zde jeví médium jako prostor pro komunikaci.

Druhým typem autorství je „komunikující novinář a transparentní vědec či vědkyně“. Vědec má v tomto typu spolupráce v zásadě tři úkoly. Za prvé dovysvětluje problematiku, se kterou se novinář seznámil z odborné literatury nebo se o ní dozvěděl z tiskové zprávy, popřípadě tehdy, když novinář chce vědecky objasnit aktuální dění. V hotovém textu vědec plní expertní roli vůči publiku. S tím úzce souvisí druhý úkol, přidání expertního hlasu a personifikace textu. Třetím úkolem je zasadit problematiku do českého prostředí a pokud jde o zahraniční výzkum, kontextualizovat výzkum do českého vědeckého prostředí a ukázat, že „i čeští vědci mají k problematice co říct“.

Kromě tohoto typu autorství, na základě kterého vznikají novinové články a pořady o vědě, se můžeme setkat v některých médiích i s nezprostředkovaným autorstvím. Na internetových stránkách <http://www.osel.cz/> jsou publikovány texty vědců určené široké veřejnosti. Tato internetová stránka vznikla a funguje jako dobrovolný a ojedinělý projekt několika vědců – nadšenců. Autor projektu se sice v současné době vědou nezabývá, ale dříve jako vědec pracoval. Stránky přinášejí informace o nejnovějších zahraničních vědeckých objevech. Jeho cílem je prostřednictvím informací o vědeckých objevech vyvažovat znalost produkovanou v aktivistickém prostředí.

„Třeba spousta akcí institucí, jako je třeba Greenpeace, je tak uhozených a střelených, že si myslím, že je potřeba to lidem dost vysvětlovat a ne se na to koukat jednostranně.“ (<http://www.osel.cz/>)

V případě Osla jde vlastně o občanskou iniciativu vědců, kterou bychom mohli zasadit do deficitního modelu komunikace vědy. Vědecká znalost je šířena proto, aby zvýšila vědeckou gramotnost veřejnosti. O možnosti vzdělávat veřejnost hovoří i někteří novináři. „Tazatelka: Myslíte si obecně, že média mají nějaký osvětový potenciál? Mohou ovlivňovat, případně měnit? Novinářka: Mají určitě a myslím si, že popíráme tenhle osvětový smysl trochu. Já to tak cítím hrozně silně, že by člověk měl tím, co píše, lidi pozvedávat na vyšší úroveň...“ (Mf Dnes)

Kromě snahy o vzdělávání laického publika jsou na obou stranách ve hře i další partikulární zájmy. Novináři s vědci vstupují do určitého paktu. Novináři přinášejí srozumitelnost,³⁴ vědci fakta. Novinář si odnáší článek a někdy i pocit, že pomohl dobré věci. Vědec dosahuje zvýznamnění svého výzkumného tématu a veřejně vykazuje svou činnost. V této souvislosti uvádí jeden z novinářů, že když se blíží uzávěrky grantů, vědci sami novináře kontaktují. Tato imaginární smlouva se neustále buduje. Někteří novináři a novinářky si získali u vědců určitou prestiž a zároveň – podle slov novinářů – vědci mají zájem na vykazování svých výsledků veřejnosti. Reciprocitu upevňuje i začleňování názorů

34 „Ten člověk ve většině to neumí. On je expert na něco úplně jiného, neumí televizní řeč.“ (ČT 1 A)

rů českých vědců do zpráv o zahraničních výzkumech. Novináře k tomu vedou i praktické důvody. Čeští odborníci jsou na rozdíl od zahraničních lépe a levněji dosažitelní a navíc mluví s novináři rodným jazykem a jejich výstupy nemusí nikdo překládat. Na druhé straně to také pomáhá budovat českou vědu.

„Pro toho čtenáře to vypadá dobře a ty čeští čtenáři se dozví, že i ti čeští vědci rozumí tomu, co se zrovna bádá na výzkumných univerzitách a ústavech v zahraničí.“ (*Hospodářské noviny*)

Riziko spojené s těmito vědci však spočívá v tom, že se snadno mediálně opotřebují. Rétoricky zdatného vědce si brzy všimnou i jiná média a začnou ho také využívat, jeho exkluzivita se tak postupně snižuje.

V dominantním pohledu na popularizaci vědy, který je navázaný na koncept čisté, akademické vědy, se pracuje s předpokladem, že lze jasným a neproblematickým způsobem rozlišit „přiměřené“ zjednodušení od překroucení vědecké znalosti³⁵ (Hilgartner 1990). O této „demarkační linii“ se mezi vědci a novináři neustále vyjednává. Novináři často popisují práci na vyznění článku, respektive komentáře, jako boj o srozumitelnost. Srozumitelnost je úzce navázána na zjednodušení akademického psaní pro potřeby médií (jejich čtenářů). Podle novinářů se vědci „nevyjadřují srozumitelně“, lpí na detailech, které čtenáře nezajímají a nemohou jim rozumět. Srozumitelnost je vlastně neodborné psaní. Jde o to, dostat se z diskursu odborného jazyka a komunikovat o svém výzkumu jiným jazykem – jazykem veřejnosti. Jazyk je jedním z nejdůležitějších faktorů, který dělá vědu vědou. Odlišuje vědecké a nevědecké na úrovni reprezentace. Srozumitelnost znamená zjednodušení, a to zase může znamenat nepřesnost v prezentaci výsledků vědecké práce. Novináři popisují obavu vědců z „hněvu“ celé vědecké komunity. Na druhé straně, jak jsme již dříve uvedli, přeložit text tak, aby byl srozumitelný pro běžného čtenáře, buduje novinářskou expertnost. Překlad z jazyka vědy do jazyka laické veřejnosti prezentují jako jednu z určujících dovedností novinářské práce.

Obdobně jako vědci i novináři vzývají při své práci ideál takzvané objektivity. Podle Tuchman (Tuchman 1972) je objektivita strategickým rituálem, který chrání novináře proti kritice na adresu vlastních omylů. Novináři usilují o spojení informací s jasnými zdroji. Za omyly pak nenesou vinu oni, ale dotyčný zdroj informací. I proto se zřejmě rádío Leonardo zřiká referování o kontroverzních tématech. Tuchman uvádí několik způsobů, kterými novináři údajně objektivitu dosahují: prezentace konfliktních názorů, prezentace podpůrných důkazů, kdy fakta mluví za sebe, používání přímé řeči a strukturování informace (Tuchman 1972: 668-670). Při informování o vědě však některé z těchto způsobů odpadají. Věda totiž na rozdíl od jiných oblastí, kterým se média věnují, má také své rituály, jimiž se nastoluje objektivita. Produkty vědy tedy nemusí být tak obezřetně přezkoumávány. Vědecké výstupy jsou již totiž s garancí objektivitě novinářům dodávány.

Bezrozpornost vědy v objektivistickém pojetí souvisí s tím, že vědci mohou být chápáni jako paradigmaticky homogenní skupina. Hlavním kritériem výběru zdrojů pro novinový článek není to, jaký proud zastávají. Tento problém je totiž při bezrozporném chápání vědy irelevantní, protože si všichni již z definice vědy myslí totéž. Důležitá pro naše respondenty a respondentky se tedy jeví spíše schopnost srozumitelně věc vysvětlit. Předpokládají, že všichni vědci by řekli totéž, jen s rozličnou mírou srozumitelnosti. Jediné, čím se tedy vědci mohou odlišovat, je jejich schopnost univerzální vě-

35 Na toto poukazuje Hilgartner, který zároveň upozorňuje na kontextovost a rozmlženost této hranice.

deckou znalost předat dál a ulehčit novinářům práci s překladem. Pohybujeme se tu v začarovaném kruhu: vědci málokdy reflektují a verbalizují svou vlastní pozici v kontextu prezentace výsledků vědeckého bádání. Často se pak implicitně předpokládá pozice „odnikud“ spojená s objektivistickým paradigmatem. Tento postoj přispívá k reprodukci čisté vědy v médiích.

Vědu vznikající převážně v rámci jednosměrného procesu překladu výsledků vědeckého bádání do médií označuje John Ziman (2002) jako akademickou vědu, kterou odlišuje od takzvané postakademické vědy. Akademická věda jako uzavření vědeckých otázek do odborné komunity je postavena na jasně ohraničených disciplínách a pracuje s konceptem objektivní znalosti. Postakademickou vědu charakterizuje její otevřenost k veřejnosti, mezidisciplinární spolupráci a pronikání průmyslu. Jedná se o rozlišení způsobů vytváření znalosti podobné modu 1 a modu 2 (Gibbons, Nowotny et al. 1994), které jsou diskutovány v předchozí kapitole. Mezi akademickou a postakademickou vědou dochází k posunu od nahodilého zpřístupňování vědeckého poznání závislého na postavě popularizátora k tlaku na systematickou komunikaci vědy. Vědě už nestačí být pouze vědou uzavřenou v laboratořích. Aby se obhájila, musí vysvětlit předmět svého výzkumu i své metody, protože vědecký výzkum je financován z veřejných prostředků a zároveň výsledky vědeckého bádání ovlivňují celou společnost. Toto pojetí komunikace vědy mobilizuje aktéry a přináší do jejich práce nové rozměry. Tento posun reflektuje například při své práci Tiskový odbor AV ČR a aktivně na něm participuje:

„V současné době je, ne prioritou, ale jedním z hlavních motivů, jak se snažíme dobrat k vědě a prezentovat vědu, je její uplatnitelnost nebo její postavení v evropské nebo světové vědě. My se musíme, nebo chceme, otevírat směrem ven. Čili tady je velká spolupráce, která začíná fungovat s Bruslem, 6. a 7. rámcovým programem. Tak to je možná jeden z hlavních cílů teď v tuto chvíli. Prezentovat veřejnosti, že peníze, které jdou ze státního rozpočtu na vědu, tak nejsou peníze vyhozené ... A v těchto měsících a posledních letech, a do budoucna to určitě taky tak bude, tak musí věda skládat účty z toho, co dělá. Má-li to smysl, má-li to uplatnění v aplikovaném výzkumu, potřebuje-li to člověk, potřebuje-li to průmysl. Je-li to smysluplné bádání. Tak k tomu se zaměřuje velká část té popularizace, abychom vyhledali a prezentovali to, co má v české vědě skutečně smysl.“ (Tiskový odbor AV ČR)

Nárůst tematizace vědy můžeme najít v České televizi. V době, kdy probíhaly rozhovory, se vysílal pouze magazín *Popularis* (spolufinancovaný z průmyslového výzkumu) a pořad *Česká hlava* představující vědecký výzkum prostřednictvím osobností vědců a vědkyň. O rok později můžeme najít další, nové pořady zabývající se vědou a výzkumem. Vzrostlo tedy financování tohoto typu pořadů ve veřejnoprávním televizním vysílání. Tyto příklady se odehrávají ve veřejnoprávním prostoru a navazují na linii vykazatelnosti postakademické vědy.

2.4 Eticky sporná témata

Média ve většině případů prezentují pouze výsledky vědy, nikoliv procesy utváření vědecké znalosti. Proto nás zajímalo, jak se novináři a novinářky vztahují k eticky sporným tématům – místům, kde věda ztrácí auru nedotknutelnosti. V případě etických kontroverzí se novináři rovněž nemohou spolehnout na homogenitu vědeckého diskursu. Dosahování objektivity při referování o těchto tématech by mělo respektovat strategie obvyklé i v jiných zpravodajských žánrech, především přítomnost relevantních stran sporu.

„My se nesnažíme odsuzovat ani schvalovat. My o tom informujeme, protože úlohou té přílohy je přinášet informace. O tom, jestli je to etické nebo neetické, se pak čas od času rozvine nějaká polemika. Napíše čtenář nebo vědec, který si myslí, že by tak dalece ten výzkum zacházet neměl, tak my otiskneme jeho názor a k tomu je třeba protinázor autora toho článku nebo autora toho výzkumu. Ale že bychom si dopředu říkali, tohle je etické, tohle ne, o tomhle nebudeme psát, o tomhle jo, tak to neděláme.“ (Lidové noviny)

Novináři a novinářky vnímají přítomnost (nebo naopak absenci) těchto témat v médiích různě. Přesto mají jedno společné: etická kontroverze není přítomna ve vědě jako takové, ale vzniká až na hranici vědy a společnosti. Jaké jsou tedy cesty těchto témat do médií? Eticky sporná témata mohou být vnímána v kontextu zajímavosti a aktuálnosti. Jsou spojena spíše se čtenářskou atraktivitou než s vytvářením prostoru pro diskusi. Tato témata zároveň souvisí s širší reflexí vstupu politických (náboženských, sociálních) debat a intervencí do vědeckého výzkumu.

„Témata, která mají etický aspekt, spíš vyhledávám a dávám jim přednost, protože je to čtenářsky zajímavější. Například embryonální kmenové buňky, které jsou odebírané z lidských embryí a které slibují obrovský pokrok v léčení, tak o nich píšu častěji, než kdyby někdo začal vymýšlet, jak lépe uzdravit lýtkový sval a posouval se po kouskách ... Ten etický aspekt, který ty čtenáře asi víc zajímá, tak se mu věnuji častěji a píšu i o mezistupních nějakých.“ (Hospodářské noviny)

V této citaci mluvčí neopouští hájemství vědy. Výzkum kmenových buněk slibuje pokrok v medicíně. Při referování o tématech eticky sporných má poslední slovo věda. Tato rétorika je jedním z příkladů již zmiňovaného deficitního modelu komunikace vědy. Na druhé straně však eticky sporná témata otevírají možnosti k začlenění vědy do širších společenských a politických souvislostí.

„(Eticky sporná témata – poznámka autorů) se tak do těch médií nabízely, tlačily se tam vlastní vahou. Takže si jich nešlo nevšímat. Nebylo to na ně nějak specificky zaměřené, ale když se objevily zprávy o naklonování prvního embrya a těch pokusech, tak vlastní vahou, protože se dostaly do předí politické spory v USA o to, do jaké míry se smí zacházet se zamraženými embryi z umělého oplodnění atd. Takže ta genetika, molekulární biologie, lékařství atd., ty se tam objevovaly relativně často, protože to relativně často byly události, které nešlo v novinách pominout. Ale že bychom na to kladli úplně specifický důraz, to ne. Ty příspěvky tam byly často, ale spíše proto, že taková byla situace, než že by to byl záměr, že teď budeme cíleně psát o genetice.“ (Respekt)

Vedle toho, že se etické kontroverze objevují v souvislosti s vědou v různých kontextech, mohou být také nepřítomné. Redaktorka ČRo6 vysvětluje absenci těchto témat s odkazem na vlastní postoj.

„Nemám silný názory na témata typu klonování a tyhle etický témata. Já s tím ideologický ani světonázorový problém nemám. Takže možná to ani nepromítám do té práce.“ (ČRo 7)³⁶

Nepřítomnost eticky sporných témat na vlnách ČRo6 souvisí podle novinářky s rozhodnutím, zda bude tato témata vnímat jako problematická. Naopak problematičnost je důvodem jejich nepřítomnosti ve vysílání a na stránkách internetového rádia Leonardo. Tým začínající internetové rozhlaso-

36 Zároveň je věda v ČRo6 utvářena především s odkazem na úspěchy české vědy, jedná se o zahraniční vysílání. Utváří vědu tedy spíše s odkazem na kulturní a intelektuální kapitál a potenciál Česka.

vé stanice je podle jeho šéfa ještě nezkušený pro otevírání tak komplexních témat. Eticky sporná témata tedy podle něj mají váhu, a to dokonce takovou, že dává přednost tomu, je netematizovat, než je otevírat v režimu „zkreslení“. Otevírá se prostor pro otázku, nakolik se tato témata „hodí či nehodí“ do formátu projektu s podtitulem „dobrodružství poznávání“. Objevuje se tu paradox: setkáváme se s dobrodružstvím, které s sebou nenese rizika. Přitom jaké je to dobrodružství, když je očištěné od nebezpečí, které je třeba překonávat? V tomto smyslu by mohlo dobrodružství odkazovat ke Kuhnovu pojmu (normální) vědy jako „řešení hádanek“. Podle Thomase Kuhna není cílem normální vědy vytvořit nové fenomény, ale poznatky získané (normálním) výzkumem přispívají ke zpřesnění paradigmatu. Co pak vysvětluje nadšení vědců pro problémy normálního výzkumu? Je to právě proces výzkumu jako řešení (přístrojových, pojmových a matematických) hádanek.

„Člověk, kterému se to podaří, se sám prokazuje jako odborník na řešení hádanek – a hádanky jsou výzvou. Hádanky jsou zvláštní třídou problémů, jejichž řešením se dá vysledovat vynalézavost nebo důvtip. Kritériem hádanky není její vlastní hodnota, ale to, že má řešení.“ (Kuhn 1997: 47)

2.5 Závěr

Rubrika „Věda“ plní podle většiny výpovědí v médiích spíše oddechovou, zábavnou funkci. Uvědomujeme si ale, že takové chápání nemusí být typické pro média jako celek. V rámci zpravodajství, kdy se řeší například financování pokroků v medicíně či expertízy ve sledovaných kontroverzích, může být význam, který je jí přisuzován, jiný. Přes tento důraz na zábavnost je věda ve sledovaných médiích prezentována jako objektivní a hodnotově neutrální. Pokud je věda chápána jako objektivní, není zapotřebí ji dále objektivizovat strategickými rituály. Věda se pak prezentuje jako jednoduchá a hotová. Na stránky novin se tak jen zřídka dostávají vědecké spory či negativní důsledky vědeckého bádání.

Hovořili jsme o různých zpravodajských hodnotách, kterým novináři přisuzují důležitost při posuzování toho, co je to zpráva. Uvádějí zejména aktuálnost tématu, zajímavost a srozumitelnost pro čtenáře. Na mediální definici zajímavosti přistupuje i Tiskový odbor Akademie věd ČR a nepracuje s konceptem zajímavosti, který by přišel zevnitř vědecké komunity. V klasických pracích, které se tomuto tématu věnují (např. Galtung, Ruge 1965), se však objevuje jako důležitá hodnota i konflikt. Ten se však vzhledem k hegemonnímu diskursu, který jsme v naší analýze popsali, při informování o vědeckém bádání neobjevuje. Zdá se, že média v případě eticky kontroverzních témat reprodukují postoje svých zdrojů – vědecké komunity komunikující v médiích a odborných časopisech. Vědecké rubriky tak v podstatě replikují dominantní vědecký názor. Do debaty nejsou přizvány subjekty nahlížející na vědu z kritických pozic vědy nebo z jiných pozic než vědy samotné. Média zprostředkovávají různé vědecké odpovědi (na vědecké otázky), vlastní otázky vznášejí jen minimálně. Na druhou stranu novináři chápou komunikaci ze strany vědců a vědkyň jako nadstandard. Na rozdíl od politiky, kde vykazování její činnosti veřejnosti tvoří nezbytnou součást výkonu veřejné funkce, není věda chápána jako něco, co by měl občan vědět, ale jako něco, co by ho mohlo zajímat. V tomto směru je skutečnost, že obdobně jako politici i vědci nakládají do značné míry s veřejnými zdroji a jejich rozhodnutí mají na společnost významný vliv, tematizována pouze v ekonomické rovině.

Žurnalistika pojímaná v deficitním modelu je žurnalistikou stránek. Vymezují-li se někteří novináři a priori proti informacím od nevládních organizací, upřednostňují tím zdroje oficiálních vědeckých fór. Používání kritických názorů by tak nemělo být chápáno ve smyslu buď to, anebo to. Ne-

chceme rozhodně jeden deficitní model nahrazovat jiným deficitním modelem. Čtení vědeckých rubrik by se ale podle našeho názoru nemělo podobat referování o fotbalovém zápasu, kde se komentují pouze úspěchy jednoho mužstva, zatímco o druhém mužstvu, které se pohybuje na stejném hřišti, se zarytě mlčí. Takový komentář jednak neskýtá úplný obraz hry, jednak není ke čtenáři zcela fér.

Literatura

- Beck, U. 2004. *Riziková společnost – Na cestě k jiné moderně*. Praha: Sociologické nakladatelství.
- Galtung, J., M. Ruge. 1965. „The Structure of Foreign News.“ *Journal of Peace Research* 2 (1): 64-91.
- Gibbons, M. et al. 1994. *The New Production of Knowledge: The Dynamics of Science and Research in Contemporary Societies*. London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage.
- Hilgartner, S. 1990. „The Dominant View of Popularization: Conceptual Problems, Political Uses.“ *Social Studies of Science* 20: 519-39.
- Irwin, A. 1994. „Science and its Publics: Continuity and Change in the Risk Society.“ *Social Studies of Science* 24: 168-184.
- Michael, M. 2002. „Comprehension, Apprehension, Prehension: Heterogeneity and the Public Understanding of Science.“ *Science, Technology and Human Values* 27 (3, Summer): 357-378.
- Kuhn, T. 1997. *Struktura vědeckých revolucí*. Praha: Oikoymeneh.
- Silverstone, R. 1991. „Communicating Science to Public.“ *Science, Technology and Human Values* 16 (1, Winter): 106-110.
- Shoemaker, P., D. Reese. 1996. *Mediating the Message: Theories of Influences on Mass Media Content*. New York: Longman.
- Trampota, T. 2006. *Zpravodajství*. Praha: Portál.
- Tuchman, G. 1972. „Objectivity as Strategic Ritual: An Examination of Newsmen’s Notion of Objectivity.“ *The American Journal of Sociology* 77 (4, July): 660-679.
- Tuchman, G. 1973. „Making News by Doing Work: Routinizing the Unexpected.“ *The American Journal of Sociology* 79 (1, July): 110-131.
- Ziman, J. 2002. *Real Science. What it Is and What it Means*. Cambridge: Cambridge University Press.

3. Záhada vědeckých příloh poodhalena! Obraz vědy v přílohách deníků *Mladá fronta Dnes, Hospodářské noviny a Lidové noviny*

Dana Řeháčková

Předmětem této analýzy byly tematické přílohy o vědě ve třech nejvýznamnějších celostátních denících: *Mladé frontě Dnes*, *Lidových novinách* a *Hospodářských novinách*. Tyto přílohy vycházejí pravidelně jednou týdně (v *Mf Dnes* a v *Lidových novinách* v sobotu a v *Hospodářských novinách* ve čtvrtek) v rozsahu od dvou (*Hospodářské noviny*) do tří stran (*Lidové noviny* a *Mf Dnes*).

Pro analýzu příloh bylo zvoleno časové období od 1. 7. do 30. 11. 2005. V analyzovaném vzorku se tak objevily jak přílohy, které vycházely v průběhu letních měsíců, tedy v období prázdnin a letních dovolených, kdy deníky zpravidla přecházejí na „lehčí“, sezónnější témata (informace o oblíbených turistických letoviscích, rady na cesty apod.), tak přílohy podzimní, kdy se deníky vracejí ke své standardní agendě. Volba tohoto časového úseku, který byl původně vybrán zcela náhodně, tak umožňovala zamyslet se nad otázkou, zda příloha „Věda“ podléhá také sezónním výkyvům, podobně jako například příloha „Zdraví“, kde převažují „letní“ rady (jak správně grilovat maso, jak vybírat zmrzlinu, jak se chránit před sluncem apod.)

První fáze výzkumu spočívala ve vytvoření jakési „topografie“ příloh o vědě v kontextu celého deníku. V této fázi výzkumu nás zajímalo, jaké místo zaujímají přílohy o vědě v novinách, jaké další přílohy je obklopují, jak prestižní místo je jim v kontextu novin jako celku vymezeno apod. Jinými slovy, pokud novináři a novinářky tvrdí, že první strana novin prodává, pak jsme chtěli vědět, o čem vypovídá umístění přílohy o vědě.

Druhá fáze výzkumu spočívala v provedení obsahové analýzy, jejímž záměrem bylo získat informace o tom, jakým tématům se daný deník věnuje procentuálně nejčastěji. To vyžadovalo pročíst texty a následně je roztrždit do kategorií, které by vystihovaly hlavní rysy/témata textů. Kategorie tedy nebyly předem dané, ale byly vytvářeny v procesu čtení. To znamená, že pokud se text nehodil do již existující kategorie, byla vytvořena kategorie nová, vhodnější. K vytváření nových kategorií docházelo zejména při přechodu od jednoho deníku ke druhému, kdy některé z již existujících kategorií dostačovaly (typicky v případě **medicínského diskursu**), zatímco jiné se teprve vynořovaly. Výsledky obsahové analýzy poskytly přehled o tom, jaké téma, vědní obor a pohled na vědu a vědecký výzkum je pro daný deník nejpřitažlivější, a současně nastolily otázku, proč tomu tak je.

Jako jedno z kritérií, jež mělo pomoci na tuto otázku alespoň dílčím způsobem odpovědět, bylo zvoleno kritérium autora či autorky textu právě s ohledem na to, že autorství může ovlivňovat či spoluvytvářet tematickou pestrost přílohy. Další obsahová analýza autorů a autorek textů nám tak poskytl nejen přehled o tematické pestrosti přílohy, ale také o tom, kdo má jako autor či autorka do přílohy přístup. Údaje o rozmanitosti přispěvatelů a přispěvatelky, které byly získány cestou prostých četností, nám samozřejmě nemohou říct mnoho o tom, jak si redaktoři a redaktorky organizují svou práci, koho využívají jako zdroje svých informací a hlavně proč, ale lze je využít alespoň jako základní opěrné body pro interpretaci výsledků a zamýšlení se nad „designem“ celé přílohy.

Ve třetí fázi výzkumu byla provedena textová analýza materiálu, jejímž smyslem bylo získat informace o tom, jak je v jednotlivých denících konstruován obraz vědy prostřednictvím použitých jazykových výrazů, a jak je „příběh“ vědy vyprávěn. V této fázi jsme se soustředili na titulky jednotlivých textů, na perexy, kterými jsou články uváděny, a na narativní strukturu textu.

3.1 Topografie novin

Mladá fronta Dnes i *Lidové noviny* jsou deníky tvořené několika sešity. Sobotní vydání *Mf Dnes*, jehož součástí je příloha o vědě, se skládá zpravidla z pěti sešitů. Sešit A je klasickým zpravodajským sešitem, který je věnován politickému zpravodajství z domova a ze světa, názorům a ekonomickým zprávám. Sešit B je vyhrazen událostem v kultuře, sešit C je regionální příloha, v našem případě příloha „Praha“, uvnitř níž se nachází příloha „Věda“. Sešit D je věnován sportovnímu zpravodajství a konečně sešit E, který se nazývá „Víkend Dnes“, obsahuje literárně-politickou přílohu „Kavárna“, jež nese podtitul „Příloha pro myšlení, umění a civilizaci“.

V *Lidových novinách* vychází příloha „Věda“ rovněž v sobotu. Nicméně *Lidové noviny* jsou oproti *Mf Dnes* a *Hospodářským novinám* specifické v tom, že informace z vědy zařazují do svého zpravodajství denně. Tyto informace jsou většinou umístěny do některé z pravidelných denních příloh *Lidových novin* a stránka je nadepsána „Věda“. Nejedná se ale o klasickou „plnohodnotnou“ přílohu, na kterou by bylo upozorňováno na titulní straně deníku. Formát přílohy má „Věda“ pouze v sobotním vydání *Lidových novin*, kdy ji také jako přílohu inseruje titulní strana deníku, podle níž se potenciální kupující může rychle zorientovat v aktuální nabídce příloh, které v konkrétním dni noviny vydávají. Náš výzkum se proto zaměřil pouze na tuto „plnohodnotnou“ sobotní přílohu. Sobotní vydání *Lidových novin* vypadá následovně. První sešit je standardně vyhrazen politickému zpravodajství z domova a ze světa. Za ním následují čtyři přílohy: „Kulturní revue“, „Relax“, „Orientace“ a konečně jako poslední je „Věda“. Je tedy patrné, že příloha „Věda“ je v *Mf Dnes* obklopena podobnou zpravodajskou agendou a do jisté míry i tematickou hierarchií jako v *Lidových novinách*. Organizace příloh *Mf Dnes* a *Lidových novin* také shodně rozlišuje mezi tzv. měkkými a tvrdými vědami, kdy měkké vědy jsou reprezentovány v příloze „Orientace“ (*Lidové noviny*) a „Kavárna“ (*Mf Dnes*), zatímco tvrdé vědy jsou prezentovány v příloze „Věda“.

Oproti tomu *Hospodářské noviny* toto rozdělení na tvrdé a měkké vědy postrádají, protože jednoznačně dávají přednost pouze vědám tvrdým. Příloha o vědě vychází v *Hospodářských novinách* vždy ve čtvrtek pod názvem „Věda a lidé“. Ve stejný den vychází také příloha „Zdraví“. Kromě toho vychází v *Hospodářských novinách* každý den ještě příloha „Podniky a trhy“. Příloha „Věda a lidé“ tvoří se „Zdravím“ společnou dvojprílohu s tím, že „Věda a lidé“ je umístěna dovnitř, respektive za přílohu „Zdravím“.

ví“. „Zdraví“ patří čtyři stránky, zatímco pro „Vědu a lidi“ jsou vyhrazeny dvě stránky. Tato organizace příloh má společně s poněkud odlišným zaměřením *Hospodářských novin*³⁷ vliv i na podobu a rozložení jednotlivých kategorií. Například sousedství přílohy „Věda a lidé“ s přílohou „Zdraví“ do značné míry ovlivňuje rámeček, ve kterém se pohybuje kategorie **medicínského diskursu** (podrobněji viz kapitolu Závěry obsahové analýzy – témata).

3.2 Obsahová analýza

3.2.1 Uvedení do problému, definice kategorií

Obsahová analýza je výzkumná technika, která poskytuje systematický a kvantitativní popis zjevného obsahu komunikace (Berelson 1952: 18, citováno v McQuail 1999: 307). Obsahová analýza tedy poskytuje přehled o tom, v jaké míře je daný jev ve zkoumaném vzorku zastoupen. V našem případě nás konkrétně zajímalo, jaká témata a pohledy (a jak často) jsou v analyzovaných přílohách deníků uveřejňovány. Abychom mohli operovat s číselnými hodnotami, bylo nejprve třeba jednotlivé texty „převést“ na kategorie, které by nejlépe vystihovaly hlavní rysy textu. Kategorie, se kterými v tomto textu pracujeme a na něž odkazujeme, jsou výsledkem průběžného uspořádávání a přeskupování výchozího materiálu a vznikly v procesu hledání podobností a rozdílů mezi texty.

Obsahová analýza *Mf Dnes*, *Lidových novin* a *Hospodářských novin* poukázala nejen na to, jakým tématům dávají jednotlivé deníky přednost, ale odhalila také podobnosti a rozdílnosti mezi jednotlivými deníky. Z hlediska zastoupení kategorií se sobě nejvíce blížily *Mladá fronta Dnes* a *Lidové noviny*, což je do jisté míry dáno podobnou strukturou obou deníků.

Nejvýznamnější a z hlediska četností nejfrekventovanější kategorie, které jsme z materiálu vyabstrahovali, jsou **medicínský diskurs**, **nové technologie**, **dějiny vědy**, **astronomie**, **zoologie** a **věda a výzkum obecně**.

Do kategorie **medicínský diskurs** byly zařazeny všechny texty, které pojednávaly o lidském těle, fungování jednotlivých orgánů, jejich poruchách a nemocech. Dále jsme sem zařadili texty o různých způsobech léčby a prevenci nemocí (vakcíny, léky, nanotechnologie použité například pro léčbu rakovinných nádorů). Pro odlišení od kategorie **Nové technologie** jsme zvolili kritérium hlavního a přímého vztahu k lidskému tělu, tzn. zařadili jsme sem každý text, kde byly zmínky o nových technologiích používaných v léčbě či prevenci nemocí u člověka podřízeny medicínskému diskursu.

Kategorii **nové technologie** jsme vymezili kritériem užití inovativních či nových technologií, bez vztahu k jednomu konkrétnímu oboru. Patří sem například texty o nových postupech či materiálech využívaných v průmyslu, v designu, v konstruktérství apod.

³⁷ Podle vydavatelství *Economia*, a.s., které *Hospodářské noviny* vydává, patří deník „mezi první soukromé deníky vzniklé po roce 1989. Od pondělí do pátku přináší aktuální zpravodajství se silnými analytickými prvky a komentáře. Ze všech českých deníků dávají *Hospodářské noviny* největší prostor informacím z české i světové ekonomiky. [Čtenáři deníku jsou] osoby s vysokoškolským vzděláním, pracující na pozicích středního a vrcholového managementu, profese kvalifikovaných odborníků, podnikatelé ... [Čtenáři] deníku žijí nadprůměrně v domácnostech s nejvyšší životní úrovní, disponují nadprůměrnými osobními i rodinnými příjmy.“ Dostupné z: <<http://economia.ihned.cz/index.php?p=110000>>

Do kategorie **dějiny vědy** patří texty, jež se věnují historii vědeckých objevů a vynálezů, texty o dějinných událostech, které byly nějakým způsobem významné pro rozvoj vědy, nebo texty popisující rozvoj nějakého vědeckého oboru či vědní oblasti. Tato kategorie, jež na rozdíl od ostatních kategorií preferuje časovou perspektivu před tématem, může v kontextu ostatních kategorií působit poněkud nesourodě. K jejímu vytvoření nás nicméně vedl jeden výrazný rys, kterým se tyto texty lišily od textů ostatních. Tímto rysem byla převažující historická perspektiva, která problém sleduje po dráze jeho vývoje, tedy diachronně, a nikoli synchronně, z hlediska aktuální situace a stavu bádání v daném okamžiku, jak tomu je v případě ostatních kategorií.

Kategorie **astronomie** zahrnuje texty pojednávající o vesmírných letech, průzkumu vesmíru, ale také pozorování oblohy ze Země.

Do kategorie **zoologie** jsme zařadili texty, které se věnují událostem a jevům ve zvířecí říši, referují o nových poznatcích získaných z pozorování zvířat nebo seznamují s objevy nových živočišných druhů.

Kategorii **věda a výzkum obecně** tvoří texty, které se zabývají obecnými otázkami vědní politiky (problematika impakt faktoru jako kritéria vědecké excelence, etické a právní aspekty vědeckého výzkumu, ceny pro vědce, mladí lidé ve vědě apod.).

3.2.2 Závěry obsahové analýzy – témata

Jak již bylo řečeno výše, z hlediska preferencí kategorií si byly blízké zejména *Lidové noviny* a *Mladá fronta Dnes*. V *Lidových novinách* dostávala na stránkách přílohy „Věda“ největší prostor **astronomie** (14,1 %). Téměř stejnou pozornost (13,3 %) věnuje příloha **medicínskému diskursu**. Kategorie **nové technologie** (11,5 %) následovala z hlediska četnosti jako třetí v pořadí za kategorií astronomie a lékařské vědy. Velkého prostoru (10,6 %) se na stránkách přílohy „Věda“ dostávalo rovněž textům, jež se věnují **dějinám vědy**, textům, které seznamují čtenářskou obec se spleťtými cestami a překážkami, které stály v cestě novému objevu/vynálezu či celé vědní oblasti. Relativně vysokým procentem, v porovnání se zbývajícími vědními oblastmi, byla rovněž zastoupena **archeologie** (9,7 %), kde figurovaly texty pojednávající o archeologických nálezech.

Na stránkách *Mf Dnes* se zase největší pozornosti dostávalo textům z kategorie **dějin vědy** (20,2 %), tzn. textům, jež pojednávaly o historii technických vynálezů, vývoji léků a vakcín, dále o dějinných událostech, které byly nějakým způsobem významné pro rozvoj vědy, nebo textům popisujícím rozvoj nějakého vědeckého oboru. (Od poloviny srpna do poloviny září vycházel například v *Mf Dnes* seriál o historii alchymie a jejím přerodu ve vědu – v chemii. Seriál byl koncipován jako příběh prehistorie jednoho vědního oboru, který seznamoval čtenáře a čtenářky s hlavními postavami spojenými s rozvojem alchymie, s postupy, popřípadě objevy, na které navázala moderní chemie). Druhou nejfrekventovanější kategorií byl **medicínský diskurs** (14,7 %), kam patřily texty o lidském těle, fungování jednotlivých orgánů, jejich poruchách a nemocech, texty o různých způsobech léčby a prevenci nemocí. S 11,9 % byly jako třetí nejrozšířenější kategorie zastoupeny texty o **astronomii** a letech do vesmíru.

V *Hospodářských novinách* zaujímají zdaleka největší prostor texty pojednávající o **nových technologiích** s 38,5 %. Tak vysoké procento je do značné míry dáno tím, že v každém vydání přílohy jsou

uveřejněny zpravidla tři krátké zprávy, z velké části převzaté z tiskových agentur, které stručně informují o novinkách ve světovém výzkumu a vývoji. Většinu těchto zpráviček tvoří drobné zajímavosti právě z oblasti nových technologií. Typickým příkladem je zpráva, že jistý vědecký tým vyvinul ultratenkou fotografickou čočku z tekutých krystalů (21. 7. 2005), zpráva o vývoji syntetického materiálu s piezoelektrickými keramickými částicemi schopnými tlumit vibrace (14. 7. 2005) nebo informace o vývoji barevného a pružného displeje, který lze natisknout na papír (3. 11. 2005). 11 % tvoří v příloze texty z oblasti **zoologie**, 8,8 % patří článkům, jež se věnují nějakému aspektu **vědy a výzkumu obecně**. Tato kategorie sestává z textů, které pojednávají například o právních aspektech vědeckého výzkumu, o vědecké etice a politice nebo o výzkumech srovnávajících povědomí Evropanů o vědě.

Stejný procentuální podíl, tedy 8,8 %, zauímají texty z kategorie **medicínského diskursu**. Srovnáme-li, jaký podíl zauímá tato kategorie u *Mf Dnes* a *Lidových novin*, pak zjistíme, že v případě *Hospodářských novin* je tato kategorie zastoupena méně. To je dáno tím, že čtvrtěční přílohu *Hospodářských novin* tvoří dvě tematické oblasti – věda a zdraví, z nichž každá má vyhrazen svůj stálý prostor. Toto dělení do jisté míry ovlivňuje i odlišné tematické zaměření textů v obou přílohách. Zatímco v příloze „Zdraví“ převažují texty, které se zaměřují na zdraví člověka z hlediska zdravé životosprávy a duševního zdraví (správná výživa, vliv stresu na zdraví člověka, nemoci a jejich prevence apod.) a přináší spíše praktické informace využitelné v každodenním životě člověka (viz různá doporučení a rady, jak se stravovat, jak vybírat vhodnou obuv, jak správně cvičit, kdy a kde se nechat vyšetřit), příloha „Věda a lidé“ se soustřeďuje především na využití nových technologií a postupů v diagnostice a léčbě nemocí (například použití nanotechnologií, genového inženýrství apod.). Tyto texty nemají formu rady, ale spíše informace, zajímavosti, kterou stěží čtenář nebo čtenářka využije pro zlepšení svého zdravotního stavu. Lidské tělo je zde „demontováno“ na geny – na člověka je zde nahlíženo z hlediska jeho genetické výbavy, z hlediska součástí, které se dají nebo nedají opravit či nahradit.

3.2.3 Závěry obsahové analýzy – autoři

Další částí obsahové analýzy bylo zjišťování toho, kdo jsou autoři textů, kteří přispívají do příloh o vědě, a tím vytvářejí jejich podobu. Obecně lze říci, že u všech zkoumaných deníků tvoří více než polovinu textů, které jsou uveřejňovány v přílohách o vědě, původní texty redaktorů a redaktorek. U *Mf Dnes* je to 62 %, u *Lidových novin* je to 56 %, kde tato hodnota narůstá především tím, že je jedno téma, zpravidla to, které tvoří tzv. otvírák, rozděleno do dvou nebo více menších textů. Typicky se jedná o hlavní téma přílohy, doplněné o rozhovor s odborníkem či odbornicí. Ve většině případů je autorem nebo autorkou těchto textů stejný redaktor nebo redaktorka. Tyto texty nicméně byly započítány jako samostatné články.

Nejvíce externistů a externistek přispívá do *Mf Dnes* (jsou autory či autorkami jedné čtvrtiny všech textů), v *Lidových novinách* je to 15 % a nejméně externích autorů a autorek mají *Hospodářské noviny* (10 %).

Texty převzaté z odborných časopisů, knih či z rozhlasových pořadů tvoří u *Lidových novin* přes jednu čtvrtinu článků. Tento objem je dán tím, že *Lidové noviny* spolupracují s populárně-vědeckým magazínem *Meteor Českého rozhlasu 2*, jehož příspěvky pak redakčně upravují a otiskují v příloze „Věda“. U *Mf Dnes* je to jen 7,4 % z celkového počtu uveřejněných článků.

Texty převzaté z tiskových agentur tvoří většinou zanedbatelné procento článků, s výjimkou *Hospodářských novin*, kde je toto číslo v porovnání s *Mf Dnes* a *Lidovými novinami* poměrně vysoké (33 %). To lze vysvětlit tím, že redakci přílohy *Hospodářských novin* „Věda a lidé“ tvoří pouze jeden redaktor. Procentuální nárůst vzniká také větším počtem drobnějších převzatých zpráv (zajímavostí).

3.3 Textová analýza

3.3.1 Definice, postup

Po obsahové analýze, která nám poskytla základní představu o tom, jaká témata v přílohách o vědě převládají a kdo jsou jejich autoři a autorky, byla provedena detailní textová analýza. Jejím cílem bylo ukázat, z jakých prvků je text složen a které aspekty tématu se v přílohách vyskytují, a tím se pokusit odpovědět na otázku, jaký obraz vědy daná média nabízejí. Textová/diskursivní analýza přisuzuje zásadní roli v konstrukci reality jazyku. Jazyk není chápán jako pouhý nástroj pro přenos informací, nefunguje jako zrcadlo reality, v němž se věci jednoduše odrážejí, ale je naopak tím, co spoluvytváří sociální svět, sociální identity a vztahy. Význam věcí je ustavován za použití systémů reprezentace, která vždy zahrnuje konstrukci reality. Jazyk má tedy moc sociální realitu nejen reprodukovat, ale také aktivně měnit a vytvářet (Phillips, Jørgensen 2002: 9; Hall 1997: 25).

Ustavováním významu v textu se zabývá sémiotika, která poukazuje na roli znakových systémů v konstrukci a reprezentaci reality. Sémiotiku lze proto uplatnit především v detailnějším rozboru znakové povahy textu. Její výhodou je, že nás nutí přemýšlet o jednotlivých prvcích (znacích), z nichž je text složen. Umožňuje nám pracovat s každým jednotlivým znakem (ať už jazykové, vizuální či jiné povahy) a zkoumat, jak dohromady vytvářejí text (McKee 2003: 130-131).

Při analýze textů byla uplatněna zejména strategie srovnání, jež spočívá v porovnání textu s ostatními texty a ve vyhodnocení toho, v čem se liší. Je to rovněž způsob, jak můžeme získat odstup od analyzovaného materiálu a identifikovat naturalizované předpoklady, se kterými text pracuje. Další hojně využívanou analytickou strategií byla strategie spočívající ve zveličení nějakého detailu v textu, což nám pomáhá odhadnout, jaký význam daný prvek v textu zaujímá, a dále strategie substituce, neboli nahrazení slova jiným slovem, která umožňuje sledovat, jak se změní význam textu.

3.3.2 Textová analýza – závěry

Vraťme se nyní k výsledkům naší obsahové analýzy a pokusme se je propojit s detailnější analýzou textů. V *Mf Dnes* a v *Lidových novinách* patřily k nejvíce zastoupeným kategoriím **astronomie**, **dějiny vědy** a **medicínský diskurs**, v *Hospodářských novinách* zase **nové technologie**. O čem tato data vypovídají a jak je lze prostřednictvím rozboru užitých jazykových prostředků interpretovat?

Lidové noviny

Podívejme se nejprve na příklad *Lidových novin* a zaměřme se na několik titulků, kterými jsou uvedeny texty, jež se vztahují k nejfrekventovanějším kategoriím: „Drtivý úder do ledového jádra komety“ (*Lidové noviny* 2. 7. 2005: VII); „Najde mimozemšťany lahvová pošta“ (*Lidové noviny* 23. 7. 2005: VII);

„Češi našli unikátní sídlo Inků“ (*Lidové noviny* 27. 8. 2005: VII); „Vymřeni dinosaurů zavinil prach“ (*Lidové noviny* 17. 9. 2005: VIII); „Korálové útesy lékárnami budoucnosti“ (*Lidové noviny* 19. 11. 2005: VII); „Vědci namíchali elixír mládeže“ (*Lidové noviny* 3. 9. 2005: VII).

Jaký obraz vědy je nám zde prostřednictvím nadpisů, společně s volbou výrazových prostředků prezentován? Věda, respektive vědecké poznání, je zde uchopena jako něco svým způsobem exkluzivního, vzdáleného běžné každodenní zkušenosti člověka; je nabízena jako výlety do světů, ke kterým člověk běžně nemá přístup nebo které pro něho mají význam jen z hlediska budoucnosti, popřípadě jako „neužitečný“ historický fakt.

Jaký význam a jakou roli hraje v referování o vědeckém bádání a objevech přítomnost či banálně řečeno „využitelnost“ informací z hlediska čtenáře? Tato otázka, jakkoli sugeruje otrěpanou frázi, že čtenář je nejdůležitějším zákazníkem médií, a média, aby měla zisk, by se měla starat o to, co čtenáři chtějí, má podle našeho mínění daleko zásadnější přesah. Umožňuje totiž zamyslet se také nad tím, jaké postavení/moc má na stránkách novin věda/vědci nad objektem svého poznání a jak média tuto moc pomáhají utvářet.

Budeme-li o těchto otázkách uvažovat v kontextu dat získaných z obsahové analýzy, pak se nabízí odpověď, že vědecké poznání je situováno do oblastí buď mimo naši bezprostřední životní zkušenost a má nádech exkursů jinam, do neznáma (průzkumy vesmíru, archeologické, popřípadě genealogické výzkumy), nebo se našich životů sice dotýká, ale tak, že jsme jeho pasivním nevědomým objektem (typicky texty z okruhu **medicínského diskursu**, kde je člověk podroben zkoumání z hlediska funkcí svých orgánů, genetické výbavy a obecně z molekulární perspektivy). Ilustrativním případem je například článek „Uhlík odhalil stáří buněk“ (*Lidové noviny* 23. 7. 2005: VIII): „Měly by s námi slavit narozeniny všechny buňky našeho těla? Některé určitě, protože nám slouží celý život. Vzniknou ještě před naším narozením a zaniknou až po naší smrti ... Naše tělo je konglomerátem z buněčných staveb, jinochů i nemluvnat, kterým vědci marně toužili nahlédnout do ‚rodného listu‘. Nyní se to podařilo švédsko-americkému týmu vědců vedených Jonase Frisenem ze stockholmské Karolinska Institutet.“

Věda je ale současně představena jako něco záhadného či tajemného nejen ve smyslu „výletů do neznáma“, tedy do daleké minulosti nebo do neprozkoumaných či málo prozkoumaných oblastí, ale rovněž ve smyslu odhalování tajemství, a tím i pravdy. Viz titulky v *Lidových novinách*: „Odkrytá tajemství Pražského hradu“ (*Lidové noviny* 23. 7. 2005: VII), „Češi odhalili tajemství bouřky“ (*Lidové noviny* 13. 8. 2005: VII), „Vědci přečetli neviditelné písmo“ (*Lidové noviny* 13. 8. 2005: VII), „Fyzika: záhada laserového světla poodhalena“ (*Lidové noviny* 8. 10. 2005: VII). Realita je vylíčena jako něco, co objektivně existuje, a buď jsou její „zákonitosti“ odhaleny, anebo ne, a pak stále čekají na své objevitele. Vědecké poznání je tu rámováno významem anglického výrazu *discover* (odhalit něco, co již existuje) spíše než *invent* (vymyslet, vynalézt) a naznačuje, že realita existuje nezávisle na našem poznání a sama nám nabízí způsoby a metody, jak k ní přistupovat a jak ji zkoumat. Takové chápání vědeckého poznání je založeno na pojetí vědy jako odhalování pravdy skryté v realitě (Matonoha 2005: 28) a nikoli jako konstruování vědeckého poznání ve speciálním a kontrolovaném prostředí vědecké laboratoře a diskursu, a tudíž prostřednictvím nejrůznějších materiálních a diskursivních praktik.

Mladá fronta Dnes

V *Mf Dnes*, kde převažovaly texty z kategorie **dějin vědy**, stojí v této souvislosti za pozornost důraz na sociální, politické a historické kontexty vědeckého výzkumu, které zpravidla nejsou v textech ostatních kategorií předmětem tázání či kritické reflexe. Je to právě tento silný důraz na sociální a historické kontexty u textů z kategorie dějin vědy, co dovoluje líčit strastiplnou cestu plnou překážek, nedorozumění a nepochopení, za pokrokem a lepší budoucností lidstva. Sociálně-politicko-historický kontext současně umožňuje srovnání na ose tehdy a dnes, a tím i na ose vědeckého/lidského pokroku. Příkladem může být text „Druhé narození chirurgie“, který popisuje cestu za první antiseptickou operací (*Mf Dnes* 13. 8. 2005): „Začal boj. Ne ovšem proti horečce omladnic, jak by soudný člověk očekával, nýbrž proti vlastním kolegům. Zoufalý Semmelweis vlastním tělem bránil medikům i doktorům v přístupu k rodičkám, dokud jejich ruce nepáchly chlorem ... Během dvou let úmrtnost poklesla z 11,4 procenta na 1,27 procenta! Vše se zdálo jasné. V rozporu se zdravým rozumem však byl obtížný novotář vypuzen z kliniky a vše se vrátilo do vyjetých kolejí“. Zajímavé v tomto popisu je poměrování tehdejšího vědeckého paradigmatu a stavu vědění se současným, se kterým text zachází jako s automatickým a samozřejmým měřítkem a sudím historického vývoje vědy, a které se objevuje v použití obrátů „jak by soudný člověk očekával“ nebo „v rozporu se zdravým rozumem“.

V článku „Jak vzteklině spadla pěna“ (16. 7. 2005) o Pasteurově objevu vakcíny proti vzteklině, repektive objevu očkování obecně, najdeme například tuto formulaci: „Tak Pasteur objevil princip aktivní imunizace oslabeným původcem. V době, kdy většina biologů ještě na patogenní mikroby vůbec **nevěřila!** Galský temperamentní vědec si to nenechal pro sebe a samozřejmě vyvolal bouři pochybností. Aby dokázal, že to takhle funguje i u jiných infekčních nemocí, zorganizoval svůj legendární veřejný pokus: oslabenou sněť imunizuje půl stáda dobytka, pak je celé nakazí.“ (tučně DŘ)

Také článek „Objev, který vředové onemocnění změnil v banální chorobu“ (8. 10. 2005) konfrontuje současnost s minulostí tímto „arogantním, autoritativním“ způsobem: „Ještě před čtvrt stoletím se **věřilo**, že je [žaludeční vředy] způsobuje stres, nervozita a špatná životospráva a léčily se klidem na lůžku a nepříliš účinnými léky ... Proti **víře** celého světa, že v kyselém prostředí nemůže žádná bakterie přežít, Warren u pacientů s gastritidou bakterie již několik let pozoroval a byl přesvědčen o jejich možné úloze u vředových chorob. Avšak tehdejší „kyselé“ **dogma** a skepse kolegů mu nedovolily toto pozorování prosadit mezi ostatními gastroenterology.“ (tučně DŘ)

Protiklad víry a vědecké (současné) pravdy, se kterým se v těchto exkurzích do historie objevů tak samozřejmě zachází, proniká i do textů, jež sice přibližují současné bádání, ale takové, které je z nějakého důvodu považováno za kontroverzní či vzpírající se postupům, jež jsou ve vědeckých komunitách běžně uznávány. Víra a její všemožné projevy, které tu jsou synonymem nevědeckých, či dokonce tmářských postupů, a které evokují iracionalitu, jsou v textech přisouzeny alternativním konceptům, jež se dominantní vědecký diskurs snaží vyloučit a tím posílit vlastní argumentaci a vlastní pravdu.

Například text „Globální oteplování s chladnou hlavou“ (20. 8. 2005), ve kterém jeho autor prosazuje myšlenku, že planeta se bude oteplovat bez ohledu na lidskou činnost, používá rétoriku, která ostře napadá jakýkoli koncept, který není v souladu s expertním zázemím autora (biolog působící na univerzitě) a mobilizuje diskursy, které jsou vnímány jako protiklad diskursu vědeckého (propaganda a náboženství): „**Zelení propagandisté** si jistě právem mnou ruce. Mnozí lidé si však v důsledku **zelené propagandy** myslí, že planetárnímu klimatu my lidé suverénně poručíme ... Vědecké diskuse

o změnách klimatu probíhají pod silným tlakem. Vina padá především na hlavy některých environmentalistů, jejichž **morálním poselstvím** je, že lidé tento svět ničí ... Horší je, že výzkum **vedený v duchu nezvratného náboženského přesvědčení** masivně podporuje koncepci snížení lidského vlivu na klima, na úkor koncepcí přizpůsobení se proměňám klimatu.“ (tučně DŘ)

Podobný tón zaznívá rovněž z textu „Pražský sabat inteligentních designérů a pastičky na myši“ (29. 10. 2005), kde je alternativní vysvětlení vzniku světa velmi rázně a nesmlouvavě zdiskreditováno použitými lingvistickými prostředky a zvolenou rétorikou: „Inteligentním designérům svědčí **bizarní náboženské podhoubí USA**. Jsou docela **agresivní**, zkušeně **manipulují** s veřejným míněním a praktikují nikoli vědecký styl dialogu, ale **politickou či náboženskou agitaci**, čímž většinu vědců zvyklých na **rationální argumentaci** odzbrojují ... V našich ateistických zeměpisných šířkách jsou designéři **naštětí jen pouhou exotickou raritou**, proto se na ně můžeme dívat s **chápacím nadhledem**.“ (tučně DŘ)

Věda a vědecké psaní je a vždycky bude kulturní reprezentací světa, druhem jazykové praxe, nikoli odrazem vědecké pravdy ukryté ve věcech. Thomas Kuhn ve svém zásadním díle *Struktura vědeckých revolucí* (1997) tvrdí, že vědecký výzkum vždy závisí na interpretaci textu. Kuhn tvrdí, že když vědci věří teorii, kterou testují, pak každý rozporuplný důkaz může být interpretován jako důkaz toho, že je tu nějaká další proměnná, kterou je třeba změřit, zatímco když této teorii nevěří, pak je tentýž fakt považován za jasný důkaz, že teorie neplatí.

Hospodářské noviny

V *Hospodářských novinách* nalezneme především texty o aktuálních událostech, experimentech a objevech, které se uskutečnily v nedávné době. Ve srovnání například s *Mf Dnes* zde absentují texty, které by se zabývaly historií vědy a popisovaly dějiny vědeckých objevů, včetně příběhů a osudů jejich autorů.

Texty v *Hospodářských novinách* jsou více orientovány na představení vědeckého bádání jako činnosti s praktickými dopady pro průmyslové a komerční využití. Takový charakter mají typicky kratší zprávy převzaté z tiskových agentur: „Radioaktivní izotop zjištěný v ložiskách ropy umožní přesně určit stopy stáří ropy, a tím snad i pomůže při vyhledávání jejich nových nalezišť.“ (*Hospodářské noviny* 18. 8. 2005); „Mikroorganismy jménem geobacter mají podivuhodné vlastnosti: umějí produkovat extrémně jemné elektricky vodivé dráty o síle od tří do pěti nanometrů ... Skutečnost, že tyto mikroorganismy produkují nepatrné biologické struktury, vodivé pro elektrický proud, umožní jejich použití při výrobě ještě menších elektronických prvků, což povede k další miniaturizaci přístrojů spotřební elektroniky.“ (*Hospodářské noviny* 18. 8. 2005); „Včely a čmeláci vidí ještě lépe, než vědci zatím předpokládali. Proto by podle nich chtěli zkonstruovat vizuální systém pro roboty.“ (*Hospodářské noviny* 10. 11. 2005)

Důraz na inovativní použití technologií, na výrobu a aplikovaný výzkum je přítomen i v některých rozsáhlejších textech. Viz např. článek „Elektronika nahrazuje čárový kód“ (*Hospodářské noviny* 14. 7. 2005): „Identifikační čipy RFID začínají pomalu ale jistě nahrazovat čárové kódy. Čipy navíc označují nejen zboží ve skladu a v prodejnách, ale i zvířata na pastvě či zkusavky na klinikách pro umělé oplodnění. Čeká se od nich, že prozradí práce, jak má prát prádlo, stejně jako to, že poradí kupujícímu, kde najde košili ladící k novému saku.“

Nové technologie, zejména v medicíně, a v genetickém výzkumu zvláště, s sebou často nesou debaty o etických aspektech výzkumu, které se vyznačují tázáním se po tom, kde jsou limity vědeckého bádání, co je určuje a zda nebrání vědeckému pokroku. Spor mezi ideálem čisté vědy, nesvázané žádnými omezeními na jedné straně, a nemožností vyvázat se z určitého sociálně-politického rámce, ve kterém se bádání uskutečňuje na druhé straně, je přítomen například v textu „Právní klíčky kolem slibných léčebných technik“ (*Hospodářské noviny* 3. 1. 2005), který pojednává o právních překážkách při využití kmenových buněk pro léčení poškozených lidských tkání ve Spojených státech amerických. Politický, respektive právní a etický kontext výzkumu kmenových buněk je v textu prezentován jako břemeno či zátěž brzdící „nadějný výzkum“ a rozvoj „slibných léčebných technik“. Limity, které společnost výzkumu klade, jsou vylíčeny jako překážky, které je třeba rafinovanými způsoby obcházet, protože v opačném případě zpomalují či dokonce znemožňují pokrok – viz použití výrazů a obrátů jako smutná móda, předpisy brzdící nadějný výzkum, potíží apod. Tento text zároveň také nastoluje otázku, vyjadřovanou hned v první větě perexu, kde jsou vlastně limity vědy a vědeckého bádání, co ještě považovat za vědu a co už ne a zda věda vůbec může být očištěna od kontextu, ve kterém vzniká: „Je to ještě věda, nebo už jen právní klíčky? To je otázka, která se v posledních týdnech stále vynořuje při sledování postupů, jimiž chtějí američtí vědci obejít zákaz výzkumu kmenových buněk z lidských embryí. Potíž je totiž v tom, že pokud mají objevit nové způsoby léčby, musí se vyrovnat s právními překážkami. Platí to v USA a nelze vyloučit, že tato smutná ‚móda‘ přejde i do jiných zemí.“ (Spojka pokud zde vyjadřuje nezbytnou podmínku výzkumu; jinými slovy, máme-li objevit nové způsoby léčby, nesmí nám společnost klást žádné překážky a musí chápat vědu jako očištěnou od politických zájmů, v tomto případě například církvi). Hypotéza o tom, že by vědecký výzkum neměl být zatěžován politickými či etickými spory, je pak potvrzena v závěru textu: „Avšak současné etické spory přímočarému výzkumu, bohužel, nepřejí.“

Ideál vědeckého bádání očištěného od zásahů v podobě etických či právních debat se objevuje také v článku „Hledá se obrana před pandemií“ (*Hospodářské noviny* 13. 10. 2005), který v době mediálního rozruchu kolem nebezpečí celosvětové pandemie ptací chřipky popisuje možnosti rekonstrukce starých chřipkových virů pro účely jejich dalšího výzkumu, popřípadě nalezení obrany proti novým formám chřipkových virů. „Někteří vědci nyní kritizují, že není rozumné přivádět dávného zabijáka zpět do života. A to přesto, že se tak děje jen v laboratořích, odkud by – snad – neměl uniknout. (Důraz na zodpovědnost vědecké práce, či spíše víru v to, že vědci jako lidé se zvláštním morálním kreditem jsou schopni nás uchránit před nebezpečími, které jejich práce přináší. Vždyť to dělají proto, aby nás zachránili před virem, které nás v současnosti ohrožují.) ... Debata o správnosti či nebezpečnosti takového počínání budou jistě pokračovat. Nicméně, výsledkem práce obou týmů jsou mimo jiné nové znalosti genetického kódu tohoto viru. ... Druhou nadějí lidstva pak je, že než se vynoří další nebezpečný chřipkový virus, budou už vědci zase znát o něco víc o jeho vývoji a snad i o tom, jak proti němu účinněji bojovat.“

3.3.3 Shrnutí

Orientace na pokrok je společná všem třem přílohám o vědě. Víra v lepší budoucnost lidstva je zde vírou ve vylepšení života člověka nebo dokonce jeho budoucí záchranu, kterou přinese vědecký výzkum (biotechnologie, nanotechnologie, genetické inženýrství). Například *Lidové noviny* mají tendenci nové poznatky interpretovat rétorikou odkazující k velkému skoku, přelomu („Medicína: přelom v léčbě vředů“ *Lidové noviny* 8. 10. 2005), nebo dokonce revoluci („Revoluci v léčbě zhoubných nádorů odstarovali biologové...“ *Lidové noviny* 6. 8. 2005).

Cesta za pokrokem je ale dlážděna neznámými a často nepředvídatelnými riziky, která je třeba překonávat, odporem veřejnosti (odborné i laické), neúspěchy, ale také značnou dávkou náhody či osudu, které zasahují do průběhu vědeckého bádání. Osud či náhoda může mít podobu nějakého opominutí nebo nedodržení do té doby standardních postupů: „[Pasteur] Pěstoval jeho bacily [slepíčího moru] a píchal je na různé způsoby kuřatům. Jednou k jejich infekci z šetrnosti použil prošlou kulturu. Kuřata sice onemocněla, avšak poprvé přežila.“ Dále autor popisuje, jak náhoda zasáhla do toho, že měl Pasteur poprvé příležitost vyzkoušet vakcínu vztekliny na pokousaném chlapci: „Pasteur tedy uvažuje o tom, že vakcínu vyzkouší napřed na sobě, ale tady znovu zasáhl osud.“ (Mf Dnes 16. 7. 2005); nebo jiný příklad: „K významnému objevu dospěli australští vědci v roce 1982 částečně díky šťastné náhodě.“ (Lidové noviny 8. 10. 2005)

Vědecké poznání, ačkoli je často vylíčeno jako proces, kde není nouze o překážky a také omyly, je paradoxně konstruováno jako do jisté míry završené a ustálené. Tento rys vystoupí do popředí zejména tehdy, porovnáme-li například přílohu „Věda“ v Mf Dnes a Lidových novinách se sousedními přílohami zaměřenými na tzv. měkké vědy (sociální a humanitní vědy) – „Orientaci“ v Lidových novinách a „Kavárnou“ v Mf Dnes. Příloha „Orientace“, do níž je zařazena příloha „Věda“, je rozdělena do pravidelných stran s podtituly: „Téma“, „Studovna“, „Salon“, „Esej“ a „Knihovna“, a je pojata jako prostor, který je dán k dispozici různým lidem a jejich kritickému pohledu na dané téma. Autorské pojetí přílohy do jisté míry podporuje i to, že každý článek je opatřen fotografií autora nebo autorky, včetně jeho/jejího odborného zaměření.

Oproti tomu v příloze „Věda“ je autorství do určité míry potlačeno a texty jsou konstruovány tak, že neprezentují stanoviska, ale nestranné pravdy (někdy se teprve vynořující). To samozřejmě neznamená, že by texty byly anonymní a neuváděly autora či autorku, ale rozhodně nejsou tak personifikované. (S výjimkou úvodního článku, který je nejrozsáhlejší, nenalezneme fotografie autora článku.)

Také srovnáme-li názvy jednotlivých příloh, pak titul „Orientace“ vyjadřuje spíše proces hledání, cestu, jak se vyznat ve světě, jak si vstřebáním různých úhlů pohledu a různých názorů vytvořit (kritický) pohled na danou věc. Podobně je tomu i u přílohy „Kavárna“ v Mf Dnes, která je svým záběrem velmi podobná „Orientaci“, a jež nese podtitul „Příloha pro myšlení, umění a civilizaci“.

3.4 Závěr

Tematické přílohy o vědě u tří z nejvýznamnějších celostátních deníků, které byly předmětem naší analýzy, nezaujímají v rámci novin zvláště prestižní postavení. Přílohy jsou většinou „utopeny“ mezi regionálními přílohami a/nebo jsou řazeny až na konec deníku. Přílohy také velmi podobně reprezentují vědu a vědecké poznání. Mladá fronta Dnes, Lidové noviny i Hospodářské noviny pracují s definicí vědy, která zahrnuje pouze tzv. tvrdé vědy, zatímco vědy měkké (humanitní a sociální) zůstávají za hranicemi zájmu novinářů a novinářek nebo jsou do tematických příloh zařazovány výjimečně. Orientace na tvrdé vědy, zejména na medicínu, astronomii a nové technologie, které podle výsledků naší analýzy patří k nejčastějším tématům příloh, a které většinou vyžadují speciální materiální zázemí, se do jisté míry podílejí na takové reprezentaci vědy, kde vědecké poznání získává příchutí nedostupnosti, náročnosti. Dalším společným rysem všech tří deníků je rovněž silný důraz na pokrok, jehož je vědecké poznání, i přes dílčí neúspěchy a možná rizika, stále garantem.

Literatura

- Berelson, B. 1952. *Content Analysis in Communication Research*. Glencoe, IL: Free Press.
- Hall, S. 1997. „The Work of Representation.“ Pp. 13-74 in S. Hall (ed.). *Representations: Cultural Representations and the Signifying Practices*. London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage.
- Kuhn, T. 1997. *Struktura vědeckých revolucí*. Praha: Oikoymeneh.
- Matonoha, J. 2005. „Ženy a věda: feministické epistemologie a kritika vědeckého diskursu.“ Pp. 25-36 in M. Linková, A. Červinková (eds.). *Myšlení hranic. Genderové pohledy na racionalitu, objektivitu a vědoucí subjekt*. Praha: Sociologický ústav AV ČR.
- McKee, A. 2003. *Textual Analysis. A Beginner's Guide*. London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage.
- McQuail, D. 1999. *Úvod do studia masové komunikace*. Praha: Portál.
- Phillips, L., M. W. Jørgensen. 2002. *Discourse Analysis as Theory and Method*. London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage.

Poznámka:

Schéma 1. Čtenost deníků podle Media Projektu v období od 1. 1.–17. 12. 2005. Dotazováno bylo celkem 29 404 náhodně vybraných respondentů z celé České republiky.

	Čtenost	PN
Mladá fronta DNES	1 174 000	299 889
Lidové noviny	317 000	69 884
Hospodářské noviny	182 000	63 476

Poznámky: Čtenost = odhad čtenosti na vydání.

PN = průměrný prodaný náklad za leden – prosinec 2005 ověřovaný ABC ČR.

Zdroj: <<http://www.uvdt.cz/#>>.

4. Závěrečné shrnutí

Kapitola *Věda jako kolektivní experiment* se zabývá současným směřováním vědy a výzkumu v rámci vědních politik a ve veřejném prostoru v České republice. V první části kapitoly uvádíme a diskutujeme základní směry ve vývoji vědy a výzkumu v západních společnostech a České republice, tak jak jsou popsány v akademické literatuře z oblasti studií vědy a technologií. K tomuto vývoji nepřistupujeme jako k danému a bezrozpornému, ale snažíme se naopak ukázat, že konkrétní podoby směřování a jeho význam jsou často předmětem vyjednávání a sporů – mezi výzkumníky, vědními politiky, občanskými aktivisty a organizacemi, novináři a v neposlední řadě i sociálními vědci, kteří se zabývají právě vědou, výzkumem a technologiemi.

V kapitole podrobněji diskutujeme tři jevy. Za první vykazatelnost vědy, za druhé spolupráci a propojování výzkumu s průmyslovým a/nebo naopak neziskovým sektorem a konečně pojem znalostní společnosti. Ve všech případech poukazujeme na skutečnost, že porozumění těmto jevům – převládající a nejsilněji podporované ve vědních politikách jak v členských státech EU, tak přímo v unijní vědní politice – je na mnoha místech zpochybňováno, a to především iniciativami nevládních organizací v oblasti vytváření a užívání znalosti. Úzká orientace na ekonomickou vykazatelnost je rozšiřována o nárok na širší společenské vykazatelnosti výzkumu a obhajobu jeho směřování ve vztahu k otevřeně projednávanému (nikoli implicitně předpokládanému ekonomicky zaměřenému) „veřejnému zájmu“. Jednostranná orientace výzkumných institucí na spolupráci s průmyslovým sektorem a komercializace vědy je kritizována nárokem na propojování a spolupráci těchto institucí také s neziskovým sektorem a na institucionální podporu takové spolupráce. Konečně pojem znalostní společnosti lze chápat nejen ve smyslu vzrůstajícího počtu lidí, kteří jsou připraveni kompetentně užívat dominantní vědění, ale kteří ho také podrobují kritickému zkoumání a vynalézají k němu alternativy.

V druhé části kapitoly vycházíme z rozhovorů uskutečněných s představiteli a představitelkami české vědy z řad funkcionářů českých výzkumných institucí (AV ČR, univerzity), s některými členy Rady pro vědu a výzkum a s vědními politiky a političkami a úředníky jejich úřadů. V rozhovorech s představiteli vědy jsme rekonstruovali dvě základní rámování diskursu o vědě, výzkumu a vědní politice. První nazýváme věda jako poznávání. Toto rámování představuje „klasické“ pojetí vědy ztotožňující vědu s metodou a racionalitou, zdůrazňuje disciplinaritu bádání, epistemickou autonomii vědy a její politickou nezaujatost. Vztah vědy a společnosti je v tomto rámování vztahem dvou oddělených oblastí podléhajících zcela odlišným pravidlům. Společnost je epistemologicky pasivní, zato však nese politickou odpovědnost za zne/užití výsledků vědeckého bádání. Druhé rámování nazýváme věda jako podnikání. To zachycuje vysoce kompetitivní charakter současného výzkumu, který se

promítá do epistemických praktik vytváření a oběhu znalosti, zdůrazňuje ekonomickou vykazatel-nost vědy uskutečňovanou prostřednictvím patentování a publikování v impaktovaných časopisech. Vazba vědy a společnosti je v tomto případě daleko užší, ovšem společnost se tu zpravidla redukuje na průmyslové aktéry, zájmy a pravidla hry. V diskurzech představitelů vědy se tato dvě rámování nevyklučují, spíše se strategicky doplňují. První z nich odkazuje k roli vědění jako expertízy, která v normativním rámci demokracie představuje protiklad politického vyjednávání a jeho nezávislý zdroj; druhé rámování pak odkazuje k roli znalosti jako motoru růstu a současně zdroje legitimacy ka-pitalistických ekonomik.

V části třetí analyzujeme rozhovory provedené s vědními politiky a političkami a vysoce posta-venými státními úředníky a úřednicemi v oblasti VaV. V těchto rozhovorech je výzkum rámován striktně v intencích vědy jako podnikání. Témata, která zaznívají nejčastěji, jsou důraz na ekono-mické aspekty a konkurenceschopnost české ekonomiky, důraz na komercializaci výzkumných vý-sledků a vykazatelnost výzkumu. Výzkum je vnímán jako hlavní nástroj v mezinárodní ekonomické soutěži a zdroj konkurenceschopnosti české společnosti. K tomu se váže i explicitní podpora pro ino-vační a malé a střední podniky a důraz kladený na ekonomickou užítelnost výzkumných výsledků. Ukazuje se, že klasická měřítka hodnocení (např. impakt faktor a citační index) mohou být v součas-né době v některých kontextech vnímána jako překážka využití hlediska ekonomických výhod, které nové poznatky mohou přinášet (např. patenty, ale i ochrana duševního vlastnictví). Důraz na ekono-mické aspekty výzkumné činnosti se v očích politiků a vysokých státních úředníků nutně promítá do podpory přírodních a technických věd, ve kterých je ekonomického výsledku možné dosáhnout rych-leji a snáze. Vykazatelnost výzkumu je vnímána především jako určité ospravedlnění výdajů na vý-zkum v podobě jednotných měřitelných výsledků. Společnost do procesů vykazování přímo nevstu-puje, je ovšem uváděna v souvislosti s nutností komunikovat o výzkumných otázkách a výsledcích se společností, aby předcházela vytváření nepříznivého obrazu vědy ve společnosti. Rámování vědy jako poznávání není vědními politiky a státními úředníky odpovědnými za vědu v rozhovorech využívá-no; neznamená to ovšem, že by toto rámování politici nevyužívali. Expertní, vědecká znalost je mo-bilizována pro prosazení politických cílů, k ukončení politických debat o veřejných politikách.

V závěru kapitoly otevíráme otázku, zda rámování vědy jako poznávání a vědy jako podnikání, která jsme rekonstruovali v provedených rozhovorech, představují jediné dvě alternativy chápání a přístupu k vědě v současných společnostech. S odkazem na úvodní část a zkušenosti z ostatních ev-ropských zemí se hlásíme k jiné možnosti – k té, která otevírá vědu jako poznávání (v rámci moderní doktríny epistemicky uzavřenou ve vztahu ke společnosti) nejen ekonomickým vlivům a zájmům, ale daleko širší společenské diskusi a praktikám, jež umožňují účastnit se vytváření a aktivního užívání znalosti široké škále společenských aktérů.

V druhé kapitole se zabýváme komunikací vědy v různých médiích. Vycházíme z rozhovorů s 16 novináři a novinářkami. Zvolili jsme veřejnoprávní média (ČT, rádio Leonardo, které se zabývá speci-álně vědou, a vysílání Rozhlasu 6, které vysílá anglicky do celého světa a má zvláštní rubriku věno-vanou vědě), dále celostátní deníky (*Hospodářské noviny*, *Lidové noviny*, *Mladá fronta Dnes*) a interneto-vý zpravodajský deník *Aktuálně.cz*. Z týdeníků jsme oslovili *Respekt*, který se v rubrice „Civilizace“ pravidelně věnuje vědě. Z internetových stránek jsme zvolili stránku <http://www.osel.cz/>, která je za-měřena na komunikaci o aktuálních vědeckých výsledcích. Dále jsme spolupracovali s měsíčníkem *Cosmopolitan*, který v jedné ze svých rubrik představuje úspěšné ženy, často vědkyně.

Věda se utváří a komunikuje různými způsoby. V laboratořích, v muzeích, ve vědeckých časopisech či ve školách. Různě pro různá publika. Jedním z důležitých prostředků komunikace a zároveň i místem, kde je věda utvářena, jsou masová média. V textu jsme se zabývali tím, jak utvářejí vědu, re-spektive jakou vědu utvářejí. Roger Silverstone (1991) poukazuje na problematičnost zjednodušeného chápání aktérů na poli komunikace vědy. Jednak podle něj neexistuje nic takového jako komunikace vědy v tom smyslu, že ani média ani věda nejsou jednolitá a stejnorodá oblasti. Neexistuje ani nic takového jako jedna veřejnost, ale je zde mnoho veřejností: „odborníci a laici, zainteresovaní a nezainteresovaní, mocní a bezmocní, muži a ženy. Tyto veřejnosti mohou mnoho sdílet, ale budou také rozumět, či nerozumět, pamatovat si a zapomínat rozdílnými způsoby“ (Silverstone 1991: 106-107).

Všechny vědecké přílohy v denním tisku začínaly zhruba v jednom období, kdy se obecně rozšiřovaly přílohy ve většině českých deníků. Rubrika „Věda“ vstoupila na scénu společně se svým sourozencem a protipólem – přílohou „Zdraví“. Jak připomnělo několik novinářů, rubrika „Věda“ byla zamýšlena spíše pro čtenáře, zatímco na čtenářky měla být zaměřena právě rubrika „Zdraví“. Vedle stereotypně mužské, odborné a mírně nepraktické vědy se postavilo stereotypně ženské, méně odborné, zato praktičtější zdraví. Na rozdíl od politického či ekonomického zpravodajství, jejichž místo je v jednotlivých novinách zhruba stejné, pozice rubriky „Věda“ se v nich liší. Někde se na ni upozorňuje na titulní stránce, jinde bývá „utopena“ mezi regionálním zpravodajstvím. Pozice vědecké rubriky často podle oslovených novinářů záleží na rozhodnutí vedoucích editorů a šéfredaktorů.

Média vědu spíše situují do oblasti doplňkového zpravodajství, pro něž je důležité získat čtenáře především zábavností a zajímavostí. Slovo *zajímavost* či *zajímat* figuruje takřka ve všech rozhovorech. Jeden z respondentů označuje tyto články za *pravdivé sci-fi*. Tradiční chápání vědy ji akcentuje spíše jako seriózní, intelektuálně náročnou činnost. V těchto dvou protipólech se pohybují někteří naši respondenti. Zatímco o práci vědců stereotypně referují jako o monotónním a rutinním opakování pokusů, zajímavé jsou jejich výsledky. Tento přístup by mohl být jedním z klíčů k vysvětlení, proč se média převážně věnují výsledkům vědy a nikoliv vědě v akci.

Autory a autorkami textů o vědě v médiích mohou být jak novináři, tak vědci. V obou případech článek vzniká v interakci mezi novinářem a vědcem. Můžeme rozlišovat dva typy autorství. O první typ autorství „komunikující vědec a neviditelný novinář“ jde tehdy, když je pod textem podepsán vědec či vědkyně, přičemž obsah a formu vyjednává s novinářem či novinářkou. Obě strany většinou spolupracují dlouhodobě, protože spolupráce klade vysoké nároky na neviditelnou práci – vyjednávání o celé koncepci článku. Aby byly texty vědců samotných v novinách publikovatelné, novináři upozorňují na to, že si musí vědce postupně „vychovat“. Druhým typem autorství je „komunikující novinář a transparentní vědec či vědkyně“. Vědec dovysvětluje problematiku, se kterou se novinář seznámil z odborné literatury nebo se o ní dozvěděl z tiskové zprávy, popřípadě tehdy, když novinář chce vědecky objasnit aktuální dění. V hotovém textu pak plní expertní roli vůči publiku. S tím úzce souvisí druhý úkol, přidání expertního hlasu a personifikace textu. Třetím úkolem je zasadit problematiku do českého prostředí a pokud jde o zahraniční výzkum, kontextualizovat výzkum do českého vědeckého prostředí a ukázat, že „i čeští vědci mají k problematice co říct“.

Kromě snahy o vzdělávání laického publika jsou na obou stranách ve hře i další partikulární zájmy. Novináři s vědci vstupují do určitého paktu. Novináři přinášejí srozumitelnost, vědci fakta. Novinář si odnáší článek, vědec zvýznamnění svého výzkumného tématu a veřejné vykazování činnosti. Tato imaginární smlouva se neustále buduje. Někteří novináři a novinářky si získali u vědců určitou

prestiž a vědci zároveň podle slov novinářů mají zájem na vykazování svých výsledků veřejnosti. Reciprocitu upevňuje i začleňování názorů českých vědců do zpráv o zahraničních výzkumech.

V dominantním pohledu na popularizaci vědy, který je navázaný na koncept čisté, akademické vědy, se pracuje s předpokladem, že lze jasným a neproblematickým způsobem rozlišit „přiměřené“ zjednodušení od překroucení vědecké znalosti (Hilgartner 1990). O této „demarkační linii“ se mezi vědci a novináři neustále vyjednává. Novináři často popisují práci na vyznění článku, respektive komentáře jako boj o srozumitelnost. Překlad z jazyka vědy do jazyka laické veřejnosti prezentují jako jednu z určujících dovedností novinářské práce.

Bezrozpornost vědy v objektivistickém pojetí souvisí s tím, že vědci mohou být chápáni jako paradigmaticky homogenní skupina. Hlavním kritériem výběru zdrojů pro novinový článek není to, jaký proud zastávají. Tento problém je totiž při bezrozporném chápání vědy irelevantní, protože si všichni již z definice myslí totéž. Důležitá pro naše respondenty a respondentky se tedy spíše jeví schopnost srozumitelně věc vysvětlit.

Média ve většině případů prezentují pouze výsledky vědy, nikoliv procesy utváření vědecké znalosti. Proto nás zajímalo, jak se novináři a novinářky vztahují k eticky sporným tématům. Novináři a novinářky vnímají přítomnost (nebo naopak absenci) těchto témat v médiích různě. Přesto mají jedno společné: etická kontroverze není přítomna ve vědě jako takové, ale vzniká až na hranici vědy a společnosti. Jejich přítomnost (respektive nepřítomnost) může být způsobena názorem redaktora či zkušeností (respektive nezkušeností) redakce.

Popsali jsme různé zpravodajské hodnoty, kterým novináři přisuzují důležitost při posuzování toho, co je to zpráva. Uvádějí zejména aktuálnost tématu, zajímavost a srozumitelnost pro čtenáře. V klasických pracích, které se tomuto tématu věnují (např. Galtung a Ruge 1965), se však vyskytuje jako důležitá hodnota i konflikt. Ten se však vzhledem k hegemonnímu diskursu v líčení našich respondentů neobjevil.

Média zprostředkovávají různé vědecké odpovědi (na vědecké otázky), vlastní otázky vznášejí jen minimálně. Na druhou stranu novináři chápou komunikaci vědců jako nadstandard. Na rozdíl od politiky, kde vykazování její činnosti veřejnosti tvoří nezbytnou součást výkonu veřejné funkce, není věda chápána jako něco, co by měl občan vědět, ale jako něco, co by ho mohlo zajímat. V tomto směru je skutečnost, že obdobně jako politici i vědci nakládají do značné míry s veřejnými zdroji a jejich rozhodnutí mají na společnost významný vliv, tematizována pouze v ekonomické rovině.

Shrnutí

Publikace *Věda jako věc veřejná: vědní politiky a média představuje* – na základě expertních rozhovorů provedených na podzim roku 2005 – procesy, které vědu a výzkum v současné společnosti ovlivňují – důraz na ekonomické aspekty vytváření znalosti a komerční využití výsledků, snaha o zachování tradičního vnímání vědy jako oddělené sféry, kterou kontrolují pouze výzkumné komunity, fungování novinářů jako překladatelů vědy společnosti, nikoli kritického hlasu, který by naopak vědě překládal či předkládal různorodé veřejné zájmy a konfrontoval ji s nimi. Autorovi a autorkám publikace jde o kritické zhodnocení těchto procesů a jejich zasazení do širších evropských a globálních trendů.

Kapitola *Věda jako kolektivní experiment* se zabývá současným směřováním vědy a výzkumu v rámci vědních politik a ve veřejném prostoru v České republice. V první části kapitoly uvádíme a diskutujeme základní směry ve vývoji vědy a výzkumu v západních společnostech a v České republice, tak jak jsou popsány v akademické literatuře z oblasti studií vědy a technologií. K tomuto vývoji nepřistupujeme jako k něčemu danému a bezrozpornému, ale snažíme se naopak ukázat, že konkrétní podoby směřování a jeho význam jsou často předmětem vyjednávání a sporů – mezi výzkumníky, vědními politiky, občanskými aktivisty a organizacemi, novináři a v neposlední řadě i sociálními vědci, kteří se zabývají právě vědou, výzkumem a technologiemi.

V kapitole podrobněji diskutujeme tři jevy. Za prvé vykazatelnost vědy, za druhé spolupráci a propojování výzkumu s průmyslovým a/nebo naopak neziskovým sektorem a konečně pojem znalostní společnosti. Ve všech případech poukazujeme na skutečnost, že porozumění těmto jevům – převládající a nejsilněji podporované ve vědních politikách jak v členských státech EU, tak přímo v unijní vědní politice – je na mnoha místech zpochybňováno, a to především iniciativami nevládních organizací v oblasti vytváření a užívání znalosti. V druhé části kapitoly vycházíme z rozhovorů uskutečněných s představiteli a představitelkami české vědy z řad funkcionářů českých výzkumných institucí (AV ČR, univerzity), s některými členy Rady pro vědu a výzkum a s vědními politiky a političkami a úředníky jejich úřadů. V rozhovorech s představiteli vědy jsme rekonstruovali dvě základní rámování diskursu o vědě, výzkumu a vědní politice. První nazýváme věda jako poznávání. Toto rámování představuje „klasické“ pojetí vědy ztotožňující vědu s metodou a racionalitou, zdůrazňuje disciplinaritu bádání, epistemickou autonomii vědy a její politickou nezaujatost. Druhé rámování nazýváme věda jako podnikání. To zachycuje vysoce kompetitivní charakter současného výzkumu, který se promítá do epistemických praktik vytváření a oběhu znalosti, zdůrazňuje ekonomickou vykazatelnost vědy uskutečňovanou prostřednictvím patentování a publikování v impaktovaných časopisech. V části třetí analyzujeme rozhovory provedené s vědními politiky a političkami a vysoce postavenými státními úředníky a úřednicemi v oblasti VaV. V těchto rozhovorech je výzkum rámován

striktně v intencích vědy jako podnikání. Témata, která zaznívají nejčastěji, jsou důraz na ekonomické aspekty a konkurenceschopnost české ekonomiky, důraz na komercializaci výzkumných výsledků a vykazatelnost výzkumu. V závěru kapitoly otevíráme otázku, zda rámování vědy jako poznávání a vědy jako podnikání, která jsme rekonstruovali v provedených rozhovorech, představují jediné dvě alternativy chápání a přístupu ke vědě v současných společnostech. S odkazem na úvodní část a zkušenosti z ostatních evropských zemí se hlásíme k další jiné možnosti – k té, která otevírá vědu jako poznávání (v rámci moderní doktríny epistemicky uzavřenou ve vztahu ke společnosti) nejen ekonomickým vlivům a zájmům, ale daleko širší společenské diskusi a praktikám, jež umožňují účastnit se vytváření a aktivního užívání znalosti široké škále společenských aktérů.

V druhé kapitole se zabýváme komunikací vědy v různých médiích. Vycházíme z rozhovorů s 16 novináři a novinářkami. Jedním z důležitých prostředků komunikace a zároveň i místem, kde je věda utvářena, jsou masová média. V textu jsme se zabývali tím, jak utvářejí vědu, respektive jakou vědu utvářejí. Všechny vědecké přílohy v denním tisku začínaly zhruba v jednom období, kdy se obecně rozšiřovaly přílohy ve většině českých deníků. Na rozdíl od politického či ekonomického zpravodajství, jejichž místo je v jednotlivých novinách zhruba stejné, pozice rubriky „Věda“ se v nich liší. Média vědu spíše situují do oblasti doplňkového zpravodajství, pro něž je důležité získat čtenáře především zábavností a zajímavostí. Slovo *zajímavost* či *zajímat* figuruje takřka ve všech rozhovorech. Tradiční chápání vědy ji akcentuje spíše jako seriózní, intelektuálně náročnou činnost. V těchto dvou protipólech se pohybují někteří naši respondenti. Zatímco o práci vědců stereotypně referují jako o monotónním a rutinním opakování pokusů, zajímavé jsou jejich výsledky. Tento přístup by mohl být jedním z klíčů k vysvětlení, proč se média převážně věnují výsledkům vědy a nikoliv vědě v akci. V dominantním pohledu na popularizaci vědy, který je navázaný na koncept čisté, akademické vědy, se pracuje s předpokladem, že lze jasným a neproblematickým způsobem rozlišit „přiměřené“ zjednodušení od překroucení vědecké znalosti (Hilgartner 1990). O této „demarkační linii“ se mezi vědci a novináři neustále vyjednává. Novináři často popisují práci na vyznění článku, respektive komentáře jako boj o srozumitelnost. Překlad z jazyka vědy do jazyka laické veřejnosti prezentují jako jednu z určujících dovedností novinářské práce. Bezrozpornost vědy v objektivistickém pojetí souvisí s tím, že vědci mohou být chápáni jako paradigmaticky homogenní skupina. Na rozdíl od politiky, kde vykazování její činnosti veřejnosti tvoří nezbytnou součást výkonu veřejné funkce, není věda chápána jako něco, co by měl občan vědět, ale jako něco, co by ho mohlo zajímat. V tomto směru je skutečnost, že obdobně jako politici i vědci nakládají do značné míry s veřejnými zdroji a jejich rozhodnutí mají na společnost významný vliv, tematizována pouze v ekonomické rovině.

Summary

The chapter *Science as a collective experiment* addresses current developments in science and research in science policies and in the public arena in the Czech Republic. In the first part of the chapter we outline and discuss basic directions in the development of science and research in western societies and in the Czech Republic as described in science and technology studies academic literature. We do not approach this development as basically given and without contradictions; on the contrary, we strive to argue that the concrete forms of this development and its meanings are often subject to negotiations and disputes – among researchers, science policy makers, civil activists and organizations, journalists and last but not least social scientists studying science, research and technologies.

We discuss three phenomena in the chapter. Firstly, the accountability of science, secondly cooperation and links to industrial and/or non-profit sector and finally the term knowledge-based society. In all cases we point to the fact that the understanding of these phenomena which is dominant and most supported in science policies in EU Member States and in the EU science policy is questioned in many arenas – especially by initiatives of non-governmental organisations dealing with the creation and use of knowledge. The narrow focus on economic accountability is expanded to include a claim to a wider social accountability of research and defence of openly negotiated (and not implicitly presumed economically focused) “public interest”. The unilateral orientation of research institutions on cooperation with the industrial sector and commercialisation of science are critiqued, and the need to link and cooperate with the non-profit sector and to institutionally support such links and cooperations is recommended. Finally, the term knowledge-based society can be understood not only in terms of the growing number of people who are prepared to competently use the dominant knowledge but also of those who subject it to critical review and come up with alternatives to it.

In the second part of the chapter we build on interviews carried out with representatives of Czech science among office holders in Czech research institutions (Academy of Sciences, universities), some members of the Council for Research and Development and science policy makers and state officials responsible for research and development. In the interviews with science representatives we reconstructed two basic framings of discourses on science, research and science policies. We call the first one science as discovery. This framing refers to the “traditional” understanding of science equating it with method and rationality, with emphasis placed on disciplinarity, epistemic autonomy of science and its political neutrality. The relationship between science and society in this framing is a relationship of two distinct and separate spheres subject to completely different rules. Society is epistemically passive but bears political responsibility for ab/uses of the results of scientific research. We call the second framing science as enterprising. It captures the

highly competitive nature of current research reflected in epistemic practices of knowledge creation and circulation; it stresses the economic accountability of science carried out through patents and publications in impact journals. In this instance, the relationship between science and society is much narrower but society is generally reduced to industrial actors, interests and rules of the game. In discourses of science representatives these two framings are not mutually exclusive but rather they strategically complement each other. The first refers to the role of knowledge as expertise which in the normative framework of democracy represents an opposite to political negotiation and an independent source of political negotiation; the second framing refers to the role of knowledge as the engine of growth and thus a source of legitimacy of capitalist economies.

In the interviews with policy makers and state officials science is framed strictly as enterprising. Topics that are mentioned most frequently are the economic aspects and competitiveness of the Czech economy, emphasis on commercialisation of research results and research accountability. Research is perceived as the main tool in international economic competition and source of competitiveness of Czech society. This is related to the explicit support for innovative and small and medium-sized enterprises and stress on economic aspects of research results. It appears that the traditional measures of assessment (e.g., the impact factor, the citation index) can be today, in some contexts, perceived as an obstacle to taking advantage of the economic results new knowledge can bring (e.g., patents and IPR). The stress on the economic aspects of research are then reflected in the support for natural and technical sciences and engineering which are seen as better suited to achieve immediate economic impact. Research accountability is perceived primarily as a way of justifying research expenditures in the form of unified and measurable results. Society does not enter the processes of accountability directly but is mentioned in connection with the necessity to communicate research questions and results to society with the goal of preventing the formation of potential negative image of science in society. The framing of science as discovery is not explicitly voiced by politicians and state officials responsible for R&D; this does not mean, however, that they do not use this framing. Expert, scientific knowledge is mobilised to push political goals, to end political debates on public policies.

In conclusion we open the question whether the framing of science as discovery and as enterprising which we reconstructed in the interviews conducted are the only two alternatives to understanding science in contemporary societies. Referring to the introductory part of the text and experience gained in other European countries we endorse yet another – one that opens science as discovery (in the modern doctrine epistemically closed in relation to society) not only to economic influences and interests but also to a much wider social discussion and practices that make it possible for a wide range of social actors to contribute to the shaping and active use of knowledge.

In the second chapter we analyse communication of science in various media. We build our analysis on interviews with sixteen journalists. We selected public media (Czech Television, Leonardo broadcasting station which deals specifically with science, and Radio 6 which broadcasts in English to the whole world and has a special section dedicated to science), also national dailies (*Hospodářské noviny*, *Lidové noviny*, *Mladá fronta Dnes*) and online news daily *Aktuálně.cz*. Among weeklies we addressed *Respekt* which deals regularly with science in its Civilization section. From internet pages we selected *osel.cz* which is focused on the communication of topical research results. Furthermore, we talked to *Cosmopolitan* which introduces successful women, often scientists, in one of its sections.

Science is shaped and communicated variously, in labs, museums, scientific journals or schools, for various publics. The mass media are one of the important means of communication and at the same time a place where science is shaped. In our text we analysed how the mass media shape science or more precisely what science they enact. Roger Silverstone (1991) points to the problematic nature of a simplified understanding of actors in the field of communication. Firstly, according to him there is nothing as communication of science in the sense that neither the media nor science is a unified and homogenous area. There is nothing like one public but there are many publics: “the specialist and the lay; the interested and the disinterested; the powerful and the powerless; young and old; male and female. While these publics will share much, they will also understand or misunderstand, remember or forget, in different ways” (Silverstone 1991: 106-7).

All science sections in the daily press were launched approximately in the same period when sections in most Czech dailies were expanded. The science section entered the scene together with its sibling and counterpart – the health section. As several journalists mentioned, the science section was intended for male readers while the health section was intended for female readers. Next to the stereotypically masculine, expert and slightly abstract science, health is the stereotypically feminine, less expert but more practical area. Unlike political and economic news which receive approximately the same space in the individual papers, the position of science sections differs. Somewhere there are alerts to it on the cover page; elsewhere it drowns among regional news items. According to the journalists interviewed, the position of the science section depends on the decision of chief editors and editors-in-chief.

The media situate science in the sphere of secondary news for which it is important to attract readers especially by being entertaining and interesting. The expression *an item of interest* or *to interest* figures in almost all the interviews. One of the respondents refers to these articles as *true sci-fi*. The traditional understanding of science tends to emphasise science as a serious, intellectually demanding activity. Our respondents move between the following two poles. While they stereotypically refer to scientists’ work as a monotonous and routine repetition of experiments, the results are what is interesting. This approach could be one of the keys to explaining why the media predominantly concentrate on research results and not science in action.

Both journalists and scientists can author texts about science in the media. In both cases an article is created through an interaction between a journalist and a scientist. We distinguish two types of authorship. The first type of “communicating scientists and invisible journalist” occurs when a scientist is signed under an article while the content and form is negotiated with a journalist. Both parties usually cooperate long-term because the cooperation places high demands on invisible work – the negotiation of the whole concept of an article. In order for scientists’ texts to be publishable in newspapers, the journalists interviewed caution that they have to gradually “educate” their scientist. The second type of authorship is that of “communicating journalists and transparent scientist”. The scientist adds additional explanation of an issue at hand with which a journalist becomes acquainted in expert literature or learns about it from a press release, or a scientist’s contribution is sought if a journalist wishes to scientifically clarify current affairs. In the completed text the scientist fulfils the expert role for the public. This is closely related to the second task, the adding of an expert voice and personification of a text. The third task is to place the issue in the Czech context. If foreign research is reported, the scientist contextualises the research in the Czech research environment and shows that “Czech scientists also have something to say about the issue”.

In addition to the education of lay public, there are other particular interests on both the sides. Journalists enter into a pact with researchers. Journalists bring comprehensibility, scientists the facts. The journalist takes away an article. This imaginary contract is continually negotiated. Some journalists have built certain prestige in the eyes of the researchers, and according to the journalists the researchers are interested in accounting their results to the public. The mutual reciprocity is strengthened by including the opinions of Czech scientists in news items about foreign research studies.

In the dominant view of science popularisation which is linked to the concept of pure, academic science, there is an assumption that it is possible to distinguish in a clear and unproblematic manner between “adequate” simplification and distortion of a scientific fact (Hilgartner 1990). This “demarcation line” is constantly negotiated by scientists and journalists. Journalists often describe their work on the tone of the article or the commentary as a struggle for comprehensibility. The translation from the language of science to the language of the lay public is presented as one of the crucial skills of a journalist.

The disambiguity of science in the objectivist approach is related to the fact that scientists can be understood as a paradigmatically homogenous group. The main criterion of selecting sources for a newspaper article is not stream of thought they endorse. This issue is in the disambiguous understanding of science irrelevant because everyone by definition thinks the same. What appears important for our respondents is the ability to explain things comprehensively.

In most cases the media present only research results and not the processes of creating scientific knowledge. Therefore, we were interested in how journalists approach ethically controversial issues. Journalists perceive the presence (or the absence) of these issues in the media variously. Nevertheless, they have one thing in common: ethical controversy is not present in research as such but appears on the borderline between science and society. Their presence (or absence) can be caused by the opinion of an editor or experience (or lack of thereof) on the part of the editorial board.

We described various news values to which journalists attribute importance in judging what a news item is. They mention the topicality of an issue, being interesting and comprehensible for readers. In classical works on the topic (for example, Galtung and Ruge 1965), conflict appears as another important value. However, in view of the hegemonic discourse present in the interviews with our respondents it did not appear at all.

The media mediate various scientific answers (to scientific questions) but they raise their own questions minimally. On the other hand, journalists understand scientists' communication as something extra. Unlike politics where accounting for one's deeds to the public is an necessary part of the public office, science is not understood as something that citizens should know about but as something that citizens could be interested in. In this respect, the fact that scientists, similarly to politicians, are largely using public funds and their decisions have important impact on society is thematised only at the economic level.

Zusammenfassung

Das Kapitel *Wissenschaft als kollektives Experiment* befasst sich mit der aktuellen Ausrichtung von Wissenschaft und Forschung im Rahmen der Wissenschaftspolitik und im öffentlichen Raum in der Tschechischen Republik. Im ersten Teil dieses Kapitels werden die grundsätzlichen Richtungen in der Entwicklung von Wissenschaft und Forschung in den westlichen Gesellschaften und in der Tschechischen Republik, wie sie in der akademischen Literatur im Bereich des Studiums von Wissenschaft und Technologie beschrieben sind, aufgeführt und besprochen. Wir behandeln diese Entwicklung jedoch nicht als eine an sich grundsätzlich gegebene und nicht widersprüchliche Entwicklung. Wir bemühen uns vielmehr zu zeigen, dass die konkreten Formen der Ausrichtung und ihre Bedeutung oftmals Gegenstand von Verhandlungen und Streitigkeiten sind – unter den Forschern, der Forschungspolitik, bürgerlichen Aktivisten und Organisationen, Zeitungsreportern und nicht zuletzt auch den Sozialwissenschaftlern, die sich eben mit Wissenschaft, Forschung und Technologien befassen.

In diesem Kapitel werden drei Phänomene besprochen: erstens die Nachweisbarkeit der Wissenschaft, zweitens die Zusammenarbeit und Verflechtung von Forschung und Industrie und/oder im Gegenteil dem gemeinnützigen Sektor und schließlich der Begriff der Wissensgesellschaft. In allen Fällen verweisen wir auf die Tatsache, dass das Verständnis dieser Phänomene, das in der Wissenschaftspolitik sowohl in den EU-Mitgliedsstaaten als auch direkt in der Wissenschaftspolitik der Union überwiegt und dort am stärksten unterstützt wird, vielerorts angezweifelt wird – insbesondere von Initiativen von Nichtregierungsorganisationen im Bereich der Wissensbildung und -nutzung. Die enge Ausrichtung auf die wirtschaftliche Nachweisbarkeit wird um den Anspruch auf eine breitere gesellschaftliche Anwendbarkeit der Forschungen und die Verteidigung ihrer Ausrichtung im Hinblick auf das offen erörterte (und nicht implizit vorausgesetzte wirtschaftlich orientierte) „öffentliche Interesse“ erweitert. Die einseitige Orientierung von Forschungsinstituten auf die Zusammenarbeit mit dem industriellen Sektor und die Kommerzialisierung der Wissenschaft wird durch den Anspruch auf eine Verknüpfung und Zusammenarbeit dieser Institutionen mit dem gemeinnützigen Sektor und die institutionelle Unterstützung dieser Zusammenarbeit kritisiert. Schließlich kann der Begriff der Wissensgesellschaft nicht nur im Sinne der steigenden Anzahl von Personen verstanden werden, die in der Lage sind, das dominante Wissen kompetent zu nutzen, sondern auch in Bezug auf jene, die es einer kritischen Untersuchung unterziehen und nach Alternativen dazu suchen.

Im zweiten Teil des Kapitels gehen wir von Gesprächen aus, die mit Vertreterinnen und Vertretern der tschechischen Wissenschaft aus den Reihen der Mitglieder tschechischer Forschungsinstitute (Tschechische Akademie der Wissenschaften, Universitäten), mit einigen Mitgliedern des tschechischen Rates für Wissenschaft und Forschung und mit Wissenschaftspolitikerinnen und politikern sowie Beamten ihrer Behörden geführt wurden. In den Gesprächen mit den Wissenschaftsvertretern

rekonstruierten wir zwei grundsätzliche Rahmendiskurse über die Wissenschaft, die Forschung und die Wissenschaftspolitik. Ersteren bezeichnen wir als „Wissenschaft als Erkenntnis“. Dieser Rahmen stellt das „klassische“ Verständnis der Wissenschaft dar, das die Wissenschaft mit Methodik und Rationalität gleichsetzt und die Forschungsdisziplin, die erkenntnistheoretische Autonomie der Wissenschaft und ihre politische Unparteilichkeit unterstreicht. Die Beziehung zwischen der Wissenschaft und der Gesellschaft ist in diesem Rahmen eine Beziehung zwischen zwei von einander getrennten Bereichen, die gänzlich unterschiedlichen Regeln unterworfen sind. Die Gesellschaft ist erkenntnistheoretisch passiv, trägt dafür aber politische Verantwortung für die (Nicht-)Nutzung der Ergebnisse der wissenschaftlichen Forschung. Den zweiten Rahmen bezeichnen wir als „Wissenschaft als Geschäftstätigkeit“. Dies zeigt den sehr kompetitiven Charakter der aktuellen Forschung, der sich in den erkenntnistheoretischen Praktiken der Wissensbildung und verbreitung zeigt und betont die wirtschaftliche Nachweisbarkeit der Wissenschaft über die Patentierung und Publizierung in einflussreichen Zeitschriften. Die Anbindung der Wissenschaft an die Gesellschaft ist in diesem Fall wesentlich enger, doch die Gesellschaft reduziert dies meist auf Akteure in der Industrie, Interessen und Spielregeln. In den Diskursen der Wissenschaftsvertreter schließen diese beiden Rahmen einander nicht aus, sie ergänzen sich eher gegenseitig. Der erste verweist auf die Rolle des Wissens als Expertise, die im normativen Rahmen der Demokratie den Gegenpol zur politischen Verhandlung darstellt und deren unabhängige Quelle ist; der zweite Rahmen verweist auf die Rolle des Wissens als Wachstumsmotor und somit auf die Quelle der Legitimität der kapitalistischen Wirtschaft.

Im dritten Teil analysieren wir Interviews, die mit Wissenschaftspolitikerinnen und politikern sowie hochgestellten Beamtinnen und Beamten im Bereich Wissenschaft und Forschung durchgeführt wurden. In diesen Gesprächen ist der Rahmen der Untersuchung strikt auf die Intentionen der Wissenschaft als Unternehmensgegenstand festgelegt. Zu den am häufigsten anklingenden Themen zählen die Betonung der wirtschaftlichen Aspekte und der Konkurrenzfähigkeit der tschechischen Wirtschaft, die Betonung der Kommerzialisierung von Forschungsergebnissen und der Nachweisbarkeit der Forschung. Die Forschung wird im internationalen Wirtschaftswettbewerb als Hauptinstrument und Quelle der Konkurrenzfähigkeit der tschechischen Gesellschaft angesehen. Daran knüpft auch die explizite Unterstützung von innovativen sowie kleinen und mittelständischen Betrieben an, und es wird auf die wirtschaftliche Nutzbarkeit von Forschungsergebnissen Nachdruck gelegt. Es zeigt sich, dass die klassischen Bewertungsmaßstäbe (z. B. der Einflussfaktor und die Quellenangaben) heute in einigen Kontexten bei der Nutzung wirtschaftlicher Vorteile, die neue Erkenntnisse mit sich bringen können, als hinderlich empfunden werden können (beispielsweise Patente, aber auch Schutz von Urheberrechten). Die Betonung der wirtschaftlichen Aspekte der Forschungstätigkeit spiegelt sich in den Augen der Politiker und hohen Beamten unbedingt in der Unterstützung der Natur- und technischen Wissenschaften wieder, in welchen wirtschaftliche Ergebnisse wesentlich rascher und leichter erzielt werden können. Die Nachweisbarkeit der Forschung wird insbesondere als eine gewisse Rechtfertigung der Forschungsausgaben in Form der einzelnen messbaren Ergebnisse betrachtet. In den Nachweisprozess tritt die Gesellschaft nicht direkt ein, sie wird allerdings im Zusammenhang mit der Notwendigkeit der Übermittlung von Forschungsfragen und ergebnissen an die Gesellschaft mit dem Ziel der Ausbildung eines ungünstigen Bildes der Wissenschaft in der Gesellschaft erwähnt. Der Rahmen der „Wissenschaft als Erkenntnis“ wird in den Gesprächen weder von den Wissenschaftspolitikern noch von den für die Wissenschaft verantwortlichen Beamten genutzt; dies bedeutet allerdings nicht, dass die Politiker diesen Rahmen nicht nutzen würden. Das fachliche und wissenschaftliche Wissen wird zur Durchsetzung politischer Ziele mobilisiert, zur Beendigung politischer Debatten über die öffentliche Politik.

Zum Abschluss des Kapitels behandeln wir die Frage, ob die Rahmung der Wissenschaft als Erkenntnis und die Wissenschaft als Geschäftstätigkeit, die wir in den durchgeführten Gesprächen rekonstruierten, in der heutigen Gesellschaft die einzigen beiden Möglichkeiten des Verständnisses der Wissenschaft und des Zuganges dazu sind. Mit Verweis auf den Einführungsteil und die Erfahrungen aus anderen europäischen Ländern bekennen wir uns zu einer weiteren Möglichkeit – zu jener, die die Wissenschaft als Erkenntnis (im Rahmen der modernen Doktrin der erkenntnistheoretischen Abgeschlossenheit gegenüber der Gesellschaft) nicht nur wirtschaftlicher Einflüsse und Interessen, sondern einer viel breiteren gesellschaftlichen Diskussion eröffnet, sowie zu Praktiken, die es einem breiten Spektrum gesellschaftlicher Akteure ermöglichen, an der Bildung und aktiven Nutzung des Wissens teilzuhaben.

Im zweiten Kapitel befassen wir uns mit der Kommunikation der Wissenschaft in verschiedenen Medien. Wir gehen von Interviews mit 16 Journalistinnen und Journalisten aus. Wir wählten öffentlich-rechtliche Medien (ČT, Rádio Leonardo, die sich speziell mit der Wissenschaft beschäftigen, und die Sendungen von Rozhlas 6, der in englischer Sprache weltweit sendet und eine Sonderrubrik hat, die der Wissenschaft gewidmet ist), ferner landesweite Tageszeitungen (*Hospodářské noviny*, *Lidové noviny*, *Mladá fronta Dnes*) und den Internet-Nachrichtenserver *Aktuálně.cz* aus. Unter den Wochenmagazinen sprachen wir das Magazin *Respekt* an, das sich in der Rubrik „Civilizace“ regelmäßig der Wissenschaft widmet. Unter den Internetportalen wählten wir die Seite *osel.cz* aus, die sich auf die Mitteilung aktueller wissenschaftlicher Ergebnisse konzentriert. Ferner sprachen wir *Cosmopolitan* an, die in einer seiner Rubriken erfolgreiche Frauen, oftmals Wissenschaftlerinnen, vorstellt.

Die Wissenschaft wird auf unterschiedliche Weise für unterschiedliche Publikumskreise geformt und kommuniziert – in Labors, in Museen, in wissenschaftlichen Zeitschriften oder etwa in Schulen. Eines der wichtigen Kommunikationsmittel und gleichzeitig auch ein Ort, an dem die Wissenschaft gestaltet wird, sind die Massenmedien. Im Text haben wir uns damit befasst, wie sie die Wissenschaft gestalten bzw. welche Wissenschaft sie gestalten. Roger Silverstone (1991) verweist auf die Problematik des vereinfachten Verständnisses der Akteure im Bereich der Kommunikation der Wissenschaft. Einerseits gibt es seiner Meinung nach keine Kommunikation der Wissenschaft in dem Sinn, dass weder die Medien noch die Wissenschaft homogene Bereiche aus einem Guss sind. Es gibt auch so etwas wie eine „Öffentlichkeit“ nicht, es gibt viele Öffentlichkeiten: „Fachleute und Laien, Interessierte und Uninteressierte, Mächtige und Machtlose, Männer und Frauen. Diese Öffentlichkeiten mögen vieles gemeinsam haben, doch sie verstehen bzw. verstehen nicht, merken sich oder vergessen auf unterschiedliche Weise“ (Silverstone 1991: 106-7).

Alle wissenschaftlichen Beilagen in den Tageszeitungen begannen zu etwa der gleichen Zeit, als allgemein Beilagen in den meisten tschechischen Tageszeitungen aufkamen. Die Rubrik Wissenschaft betrat gemeinsam mit ihrer Schwester und gleichzeitigem Gegenpol, der Gesundheitsbeilage, die Szene. Wie eine Reihe von Journalisten meinte, war die Rubrik Wissenschaft eher für Leser als für Leserinnen gedacht, letztere sollten sich eben auf die Rubrik Gesundheit konzentrieren. Zur stereotypen männlichen, fachlichen und leicht unpraktischen Wissenschaft gesellte sich die stereotype weibliche, weniger fachliche, dafür aber praktischere Gesundheit. Im Gegensatz zu den Politik- bzw. Wirtschaftsnachrichten, deren Platzierung in den einzelnen Zeitungen etwa gleich ist, ist die Position der Rubrik Wissenschaft jeweils eine andere. Manchmal wird auf der Titelseite auf sie hingewiesen, manchmal geht sie in den Regionálnachrichten unter. Nach Angaben der angesprochenen Jour-

nalisten hängt die Position der Wissenschaftsrubrik oft von der Entscheidung des leitenden Editors und des Chefredakteurs ab.

Die Medien situieren die Wissenschaft eher in den Bereich der ergänzenden Nachrichten, bei denen es wichtig ist, die Leser über Humor und Interessantes zu gewinnen. Die Worte *Interessantes* bzw. *interessieren* fallen in praktisch allen Interviews. Einer der Befragten bezeichnet diese Artikel als *wahre Science Fiction*. Das traditionelle Verständnis der Wissenschaft akzentuiert die Wissenschaft eher als seriöse, intellektuell anspruchsvolle Tätigkeit. In diesen beiden Gegenpolen bewegen sich einige unserer Befragten. Während sie über die Arbeit der Wissenschaftler stereotyp als von einem monotonen und routinemäßigen Wiederholen von Versuchen sprechen, sind die Ergebnisse interessant. Dieser Zugang könnte einer jener Schlüssel zur Erklärung dessen sein, warum sich die Medien vorrangig den Ergebnissen der Wissenschaft und nicht der Wissenschaft in Aktion widmen.

Die Autorinnen und Autoren von Texten über die Wissenschaft in den Medien können sowohl Journalisten als auch Wissenschaftler sein. In beiden Fällen entsteht der Artikel durch die Interaktion zwischen dem Journalisten und dem Wissenschaftler. Es können zwei Typen von Autoren unterschieden werden: Der erste Typ, der „kommunizierende Wissenschaftler und unsichtbare Journalist“, liegt vor, wenn der Text mit dem Namen der Wissenschaftlerin oder des Wissenschaftlers versehen ist, wobei Inhalt und Form mit der Journalistin bzw. dem Journalisten abgesprochen werden. Die beiden Seiten arbeiten üblicherweise langfristig miteinander zusammen, denn die Zusammenarbeit stellt hohe Ansprüche an die unsichtbare Arbeit – das Aushandeln des Gesamtkonzepts des Artikels. Damit die Texte der Wissenschaftler überhaupt in Zeitungen publizierbar werden, machen die Journalisten darauf aufmerksam, dass sie die Wissenschaftler schrittweise „erziehen“ müssen. Den zweiten Autorentyp stellen die „kommunizierenden Journalisten und die transparenten Wissenschaftlerinnen bzw. Wissenschaftler“ dar. Der Wissenschaftler gibt zusätzliche Erklärungen zur Problematik, mit der sich der Journalist aus der Fachliteratur bekannt macht, oder über die er in einer Pressemeldung erfahren hat, ggf. auch, wenn der Journalist das aktuelle Geschehen wissenschaftlich erklärt haben möchte. Im fertigen Text wird dann die Expertenrolle gegenüber dem Publikum erfüllt. Damit hängt die zweite Aufgabe, die Beigabe der Expertenstimme und die Personifizierung des Textes, eng zusammen. Die dritte Aufgabe besteht darin, die Problematik in das tschechische Umfeld zu platzieren. Wenn es sich um eine ausländische Untersuchung handelt, muss sie in den Kontext des tschechischen wissenschaftlichen Umfelds gesetzt werden und zeigen, dass „auch die tschechischen Wissenschaftler zur vorliegenden Problematik etwas zu sagen haben“.

Neben dem Bemühen, das Laienpublikum zu bilden, sind auf beiden Seiten auch partikuläre Interessen im Spiel. Die Journalisten und die Wissenschaftler gehen einen bestimmten Pakt ein. Die Journalisten bringen die Verständlichkeit, die Wissenschaftler die Fakten. Der Journalist nimmt den Artikel mit, der Wissenschaftler die Anerkennung seines wissenschaftlichen Themas und den Tätigkeitsnachweis gegenüber der Öffentlichkeit. Dieser imaginäre Vertrag wird laufend ausgebaut. Einige Journalistinnen und Journalisten erreichten bei den Wissenschaftlern ein bestimmtes Prestige, und gleichzeitig haben die Wissenschaftler nach den Worten der Journalisten Interesse daran, der Öffentlichkeit einen Nachweis ihrer Tätigkeit zu liefern. Die gegenseitige Reziprozität wird auch durch die Eingliederung der Ansichten der tschechischen Wissenschaftler in die Nachrichten über ausländische Forschungsprojekte gefestigt.

Im dominanten Blickwinkel auf die Popularisierung der Wissenschaft, der an das Konzept einer rein akademischen Wissenschaft anschließt, wird unter der Prämisse gearbeitet, dass zwischen einer „angemessenen“ Vereinfachung und verdrehten wissenschaftlichen Kenntnissen klar und unproblematisch unterschieden werden kann (Hilgartner 1990). Über diese „Demarkationslinie“ zwischen Wissenschaftlern und Journalisten verhandeln wir laufend. Die Journalisten beschreiben die Arbeit am Klang eines Artikels bzw. die Kommentare oft als Kampf um die Verständlichkeit. Die Übersetzung aus der Sprache der Wissenschaft in die Sprache der Laienöffentlichkeit stellen sie als maßgebliche Fähigkeit bei der journalistischen Arbeit dar.

Die Widerspruchslosigkeit der Wissenschaft in ihrer objektivistischen Auffassung hängt damit zusammen, dass die Wissenschaftler als paradigmatisch homogene Gruppe verstanden werden können. Hauptkriterium für die Quelle von Zeitungsartikeln ist nicht die Richtung, die sie vertreten. Dieses Problem ist nämlich bei einem widerspruchslosen Verständnis der Wissenschaft irrelevant, da bereits alle *per definitionem* das gleiche denken. Für unsere Befragten scheint somit eher die Fähigkeit, eine Sache verständlich zu erklären, wichtig zu sein.

Die Medien präsentieren in den meisten Fällen nur wissenschaftliche Ergebnisse, nicht die Prozesse, die zu den wissenschaftlichen Kenntnissen führen. Aus diesem Grund interessierte uns, welche Beziehung die Journalistinnen und Journalisten zu moralisch strittigen Themen haben. Die Journalistinnen und Journalisten nehmen die Gegenwart (oder im Gegenteil, die Absenz) dieser Themen in den Medien unterschiedlich wahr. Trotzdem haben sie eines gemeinsam: Moralische Kontroversen sind in der Wissenschaft als solcher nicht gegenwärtig, sie entstehen vielmehr an der Grenze zwischen der Wissenschaft und der Gesellschaft. Ihr Vorhandensein (bzw. Fehlen) kann sich auf der Ansicht des Redakteurs oder die Erfahrung (bzw. mangelnde Erfahrung) der Redaktion begründen.

Wir haben unterschiedliche Werte aus dem Nachrichtenbereich beschrieben, denen die Journalisten bei der Bewertung dessen, was eine Nachricht ist, eine gewisse Wichtigkeit zuweisen. Sie erwähnen insbesondere die Aktualität des Themas, den Interessantheitsgrad und die Verständlichkeit für die Leser. In den klassischen Arbeiten, die sich mit diesem Thema befassen (beispielsweise Galtung und Ruge 1965), tritt jedoch auch der Konflikt als wichtiger Wert auf. Dieser findet sich allerdings aufgrund des hegemonialen Diskurses in den Ausführungen unserer Befragten nicht.

Die Medien vermitteln verschiedenste wissenschaftliche Antworten (auf wissenschaftliche Fragen), eigene Fragen stellen sie allerdings nur sehr selten. Auf der anderen Seite verstehen die Journalisten die Kommunikation der Wissenschaftler als gehoben. Im Unterschied zur Politik, in der der Tätigkeitsnachweis gegenüber der Öffentlichkeit einen unerlässlichen Bestandteil einer öffentlichen Funktion darstellt, wird die Wissenschaft nicht als etwas verstanden, das der Bürger wissen oder das ihn interessieren sollte. In dieser Richtung wird die Tatsache, dass die Wissenschaftler ähnlich wie die Politiker mit öffentlichen Mitteln umgehen und dass ihre Entscheidungen wesentlichen Einfluss auf die Gesellschaft haben, nur auf wirtschaftlicher Ebene thematisiert.

Sociologické studie/Sociological Studies

- SS 05:06 J. Stachová: Občanská společnost v regionech České republiky; 51 s., 71 Kč
- SS 05:05 P. Rakušanová: Civil Society and Participation in the Czech Republic; 47 s., 113 Kč
- SS 05:04 A. Křížková (ed.), R. Dudová, H. Hašková, H. Maříková: Kombinace pracovního a rodinného života v ČR: politiky, čas, peníze a individuální, rodinné a firemní strategie; 91 s., 156 Kč
- SS 05:03 T. Kostecký, J. Vobecká (eds.): Regionální elity 2004; 152 s., 150 Kč
- SS 05:02 T. Kostecký: Political Behavior in Metropolitan Areas in the Czech Republic between 1990 and 2002 – Patterns, Trends, and the Relation to Suburbanization and Its Socio-Spatial Patterns; 104 s., 206 Kč
- SS 05:01 B. Řeháková: Measuring Value Orientations with the Use of S.H. Schwartz's Value Portraits; 47 s., 113 Kč
- SS 04:11 J. Černý, M. Sedláčková, M. Tuček: Zdroje utváření skupinových mentalit v České republice po roce 1989; 101 s., 121 Kč
- SS 04:10 M. Hájek (ed.): Hierarchy as the Strength and Weakness of Communist Rule. The Legacy of Communist Rule IV: A Volume of Papers from the Seminar Held in Prague on September 11–12, 2003; 167 s., 187 Kč
- SS 04:09 K. Vlachová, B. Řeháková: Česká národní identita po zániku Československa a před vstupem do Evropské unie; 39 s., 71 Kč
- SS 04:08 A. Křížková: Životní strategie podnikatelek a podnikatelů na přelomu tisíciletí; 63 s., 112 Kč
- SS 04:07 J. Chaloupková, P. Šalamounová: Postoje k manželství, rodičovství a k rolím v rodině v České republice a v Evropě; 60 s., 94 Kč
- SS 04:06 D. Hamplová: Životní spokojenost: rodina, práce a další faktory; 43 s., 81 Kč

- SS 04:05 Z. R. Nešpor (ed.): Jaká víra? Současná česká religiozita/spiritualita v pohledu kvalitativní sociologie náboženství; 115 s., 114 Kč
- SS 04:04 J. Večerník: Structural Tensions in the Interface between the Labour Market and Social Policy in the Czech Republic; 87 s., 116 Kč
- SS 04:03 T. Kostecký, D. Čermák: Metropolitan Areas in the Czech Republic – Definitions, Basic Characteristics, Patterns of Suburbanisation and Their Impact on Political Behaviour; 57 s., 148 Kč
- SS 04:02 S. Pikálková (ed.): Mezinárodní výzkum násilí na ženách – Česká republika / 2003: příspěvek k sociologickému zkoumání násilí v rodině; 152 s., 191 Kč
- SS 04:01 L. Linek: Volby do Evropského parlamentu 2004 – analýza volební účasti a stranické podpory v České republice; 73 s., 109 Kč

Sociologické texty/Sociological Papers

(vycházely do roku 2003, jedná se o edici pracovních textů od autorů ze Sociologického ústavu AV ČR a jejich spolupracovníků, na kterou Sociologické studie/Sociological Studies navazují)

- SP 03:12 M Hájek (ed.): Hierarchie jako přednost i slabina komunistického vládnutí; 112 s., 161 Kč
- SP 03:11 M. Tuček, J. Mišovič: Pohled české veřejnosti na elity působící v politice a ekonomice; 57 s., 86 Kč
- SP 03:10 M Hájek, T. Holeček, J. Kabele, P. Kohútek, J. Maršálek, Z. Vajdová: Rekonstrukce komunistického vládnutí na konci 80. let; 202 s., 234 Kč
- SP 03:9 A. Křížková, H. Hašková: Women's Civic and Political Participation in the CR and the Role of the Gender Equality and Accession Policies; 102 s., 146 Kč
- SP 03:8 M. Kreidl, T. Lebeda: Pre-election polls, election results and validity of measurement before the 2002 elections; 43 s., 57 Kč
- SP 03:7 J. Krejčí: Výzkumy stranických preferencí, jejich uplatnění ve společnosti a jejich kvalita; 68 s., 103 Kč
- SP 03:6 Z. R. Nešpor, P. Holub, M. Skovajsa: Proměny českých socioekonomických hodnot na přelomu 20. a 21. století; 69 s., 123 Kč
- SP 03:5 P. Sunega: Objektivní a subjektivní hodnocení finanční dostupnosti bydlení v ČR v průběhu 90. let; 100 s., 148 Kč
- SP 03:4 D. Hamplová: Vstup do manželství a nesezdaného soužití v České republice po roce 1989 v souvislosti se vzděláním; 50 s., 67 Kč
- SP 03:3 J. Večerník: Work and Job Values in CEE and EU Countries; 50 s., 134 Kč
- SP 03:2 F. Zich, O. Roubal, B. Spalová: Mezigenerační biografická konfigurace obyvatel české části Euroregionu Nisa; 120 s., 134 Kč
- SP 03:1 P. Matějů, B. Řeháková, N. Simonová: Strukturální determinace růstu nerovností; 49 s., 80 Kč

- SP 02:13 E. Rendlová, T. Lebeda: Výzkumy veřejného mínění – teoretické souvislosti a praktická aplikace; 52 s., 100 Kč
- SP 02:12 M. Havelka, M. Tuček, J. Černý, J. Česal, M. Hudema: Skupinové mentality; 85 s., 154 Kč
- SP 02:11 M. Hájek, T. Holeček, J. Kabele, J. Kandert, P. Kohútek, Z. Vajdová: The World of Hierarchies and Real Socialism; 108 s., 190 Kč
- SP 02:10 A. Křížková, L. Václavíková-Helšusová: Sociální kontext života žen pracujících v řídicích pozicích; 48 s., 107 Kč
- SP 02:9 L. Linek, P. Rakušanová: Parties in the Parliament. Why, When and How do Parties Act in Unity?; 73 s., 81 Kč
- SP 02:8 A. Křížková: Životní strategie manažerek: případová studie; 67 s., 129 Kč
- SP 02:7 T. Kostecký, J. Stachová, D. Čermák: Region a politika; 76 s., 116 Kč
- SP 02:6 M. Hájek, T. Holeček, J. Kabele, J. Kandert, P. Kohútek, Z. Vajdová: Svět hierarchií a reálný socialismus; 97 s., 169 Kč
- SP 02:5 P. Sunega, D. Čermák, Z. Vajdová: Dráhy bydlení v ČR 1960 – 2001. 97 s., 177 Kč
- SP 02:4 Z. R. Nešpor: Reemigranti a sociálně sdílené hodnoty. Prolegomena k sociologickému studiu českých emigračních procesů 20. století se zvláštním zřetelem k západní reemigraci 90. let; 85 s., 148 Kč
- SP 02:3 M. Lux: Spokojenost českých občanů s bydlením; 56 s., 93 Kč
- SP 02:2 N. Simonová: The Influence of Family Origin on the Evolution of Educational Inequalities in the Czech Republic after 1989; 36 s., 73 Kč
- SP 02:1 P. Machonin, M. Tuček: Zrod a další vývoj nových elit v České republice (od konce osmdesátých let 20. století do jara 2002; 64 s., 97 Kč
- SP 01:12 M. Hájek, T. Holeček, J. Kabele, P. Kohútek, Z. Vajdová: Kdo se bojí hierarchií? Dědictví komunistické vlády; 99 s., 133 Kč
- SP 01:11 H. Jeřábek a E. Veisová: 11 September. Mezinárodní internetový komunikační výzkum International On-line Communication Research; 60 s., 95 Kč
- SP 01:10 J. Rychtaříková, S. Pikálková, D. Hamplová: Diferenciace reprodukčního a rodinného chování v evropských populacích; 83 s., 117 Kč
- SP 01:9 T. Kostecký: Vzestup nebo pád politického regionalismu? Změny na

politické mapě v letech 1992 až 1998 – srovnání České a Slovenské republiky; 96 s., 133 Kč

- SP 01:8 M. Novák a K. Vlachová: Linie štěpení v České republice. Komparace národní úrovně s příkladem konkrétní lokality; 32 s., 68 Kč
- SP 01:7 D. Kozlíková: Romská otázka – překážka vstupu České republiky do Evropské unie?; 64 s., 100 Kč
- SP 01:6 P. Soukup: ISSP – Životní prostředí; 74 s., 105 Kč
- SP 01:5 J. Večerník: Mzdová a příjmová diferenciacie v České republice v transformačním období; 66 s., 111 Kč
- SP 01:4 F. Zich: The Bearers of Development of the Cross-Border Community on Czech-German Border; 54 s., 88 Kč
- SP 01:3 P. Sunega: Adresný příspěvek na nájemné v prostředí České republiky: komparace vybraných modelů; 96 s., 138 Kč
- SP 01:2 M. Kreidl: The Role of Political, Social and Cultural Capital in Secondary School Selection in Socialist Czechoslovakia, 1948–1989; 48 pp., 89 Kč
- SP 01:1 P. Štěpánková: Income Maintenance Policies, Household Characteristics and Work Incentives in the Czech Republic; 40 pp., 77 Kč
- SP 00:7 L. Simerská, I. Smetáčková: Pracovní a rodinná praxe mladých lékařek; 70 s., 95 Kč
- SP 00:6 P. Machonin, L. Gatnar, M. Tuček: Vývoj sociální struktury v české společnosti 1988–1999; 70 s., 101 Kč
- SP 00:5 K. Vlachová: Stranická identifikace v České republice; 38 s., 62 Kč
- SP 00:4 M. Kreidl: What makes inequalities legitimate? An international comparison; 54 pp., 80 Kč
- SP 00:3 D. Hamplová: Náboženství a nadpřirozeno ve společnosti (mezinárodní srovnání na základě jednoho empirického výzkumu); 64 s., 90 Kč
- SP 00:2 K. Müller, V. Štědrónský: Transformace a modernizace společnosti na příkladech vybraných institucí. První část případových studií: střední průmyslový podnik, softwarová firma, banka, různá zdravotnická zařízení, vysokoškolský institut; 116 s., 109 Kč
- SP 00:1 M. Lux: The housing policy changes and housing expenditures in the Czech Republic; 64 pp., 82 Kč

Sociologický datový archiv (SDA) je pracoviště Sociologického ústavu AV ČR. Jeho hlavním cílem je uchování a zpřístupnění elektronických datových souborů z projektů sociologického výzkumu pro jejich další použití v akademickém výzkumu a při výuce. Mezi další cíle archivu patří podpora sekundární analýzy dat ze sociologických výzkumů a podpora pro speciální výzkumné projekty. SDA je členem Evropské rady sociálně vědních datových archivů CESSDA.

SDA na Internetu: <http://archiv.soc.cas.cz/>

- přístup k datům ze sociologických výzkumů: Elektronický katalog dat obsahuje základní informace o výzkumných projektech, datových souborech a jejich proměnných a dotazníky a kódovníky v elektronické podobě. Datové soubory z archivu je možné objednat a získat prostřednictvím Internetu, vybrané datové soubory jsou přístupné „on-line“ bez předchozí objednávky. Data jsou poskytována ve formátu pro SPSS, případně v dalších formátech vhodných pro statistické zpracování dat.
- vybrané publikace Sociologického ústavu AV ČR: Řada publikací je dostupná „on-line“ v elektronické podobě, další je možné prostřednictvím Internetu objednat.
- adresář internetových odkazů z oblasti sociálních věd: Adresář [www](http://www.soc.cas.cz/) odkazů na další zdroje sociálních dat a užitečné informace z oblasti sociálních věd.

SDA Info — Informační bulletin Archivu

SDA Info se věnuje problematice sekundární analýzy sociologických dat: poskytuje přehled o datových službách, přináší informace o výzkumných projektech a zabývá se metodologií analýzy dat. Bulletin vychází nepravidelně od roku 1999 a je distribuován zdarma na cca 200 adres z oblasti sociálního výzkumu, univerzit a médií. Zasílání je možno zajistit v Sociologickém datovém archivu na výše uvedené adrese. Starší čísla jsou dostupná v elektronické podobě na Internetu: <http://archiv.soc.cas.cz/czech/bull-cz.phtml>

SDA SOCIOLOGICAL DATA ARCHIVE

Institute of Sociology, Jilská 1, 110 00 Praha 1; tel. 221 183 231; fax 222 221 658

e-mail: archiv@soc.cas.cz; Internet: <http://archiv.soc.cas.cz>

SDA collects computerised data files from sociological surveys. Its main objective is to make Czech sociological data publicly available for academic, educational and other non-commercial purposes. Other activities of the Archive include the promotion of data dissemination and secondary analysis, and support for special research projects. SDA is a member of the CESSDA (Council of European Social Science Data Archives). An electronic data catalogue and access to services is provided via the Internet: <http://archiv.soc.cas.cz>

Sociologický ústav AV ČR

Jilská 1, 110 00 Praha 1, tel.: 221 183 231, fax: 222 221 658, e-mail: archiv@soc.cas.cz, Internet: <http://archiv.soc.cas.cz>

Sociologický časopis Czech Sociological Review

Recenzovaný oborový vědecký časopis vydávaný Sociologickým ústavem Akademie věd ČR.

V jednotlivých číslech naleznete:

- stati zabývající se otázkami teoretické sociologie
- stati o transformaci střední a východní Evropy
- články z příbuzných oborů, jako je sociální politika, politická sociologie, demografie, regionální rozvoj, gender, sociální práce apod.
- překlady zajímavých textů zahraniční provenience
- přehledové stati
- metodologické články
- studentské práce
- recenze, anotace, informace o dění v sociologické obci, zprávy z konferencí a další zajímavosti

Časopis je citován v Current Contents/Social&Behavioral Sciences (CC/S&BS), v počítačové databázi Social SciSearch a v aktuálních oznámeních Research Alert, publikacích Institute of Scientific Information (ISI), USA.

Obsah časopisu (od roku 1993) je uveřejněn na internetu na URL <http://sreview.soc.cas.cz>
Vychází 6 x ročně (4 x česky, 2 x anglicky).

Cena jednoho výtisku je od roku 2007 75 Kč bez DPH. Předplatné na rok je 450 Kč.

Informace o předplatném a objednávky vyřizuje:

Sociologický časopis/Czech Sociological Review - redakce, Jilská 1, 110 00 Praha 1,

tel. +420 222 221 761, +420 221 183 217, fax +420 222 220 143

e-mail: sreview@soc.cas.cz, prodej@soc.cas.cz

Sociologická knihovna

Knihovna vznikla oddělením od Knihovny Filozofického a Sociologického ústavu AV ČR, která byla zničena povodní v létě 2002. Po dlouhé době, která byla vyplněna snahou o náhradu velkých ztrát na knižním fondu způsobených povodní a budováním nových prostor v přízemí budovy Sociologického ústavu AV ČR v Jilské ulici, se zejména díky darům mnoha domácích i zahraničních jednotlivců i institucí podařilo nově vybudovat samostatnou Sociologickou knihovnu. Je koncipována jako moderní oborová knihovna a má sloužit jak vědeckým pracovníkům, tak studentům a široké akademické veřejnosti. Dary a příspěvky na její další budování jsou vítány. V souvislosti s otevřením nové knihovny v dubnu 2004 vydal Sociologický ústav AV ČR publikaci, která zachycuje její budování od povodní až k jejímu zpřístupnění veřejnosti v dubnu 2004.

Kde nás najdete?

V centru Prahy v blízkosti metra B – stanice Národní třída, v budově Sociologického ústavu Akademie věd ČR,
Jilská 1, 110 00 Praha 1
tel.: +420 222 221 753,
221 183 111 (provolba)
fax: +420 222 220 143
e-mail: socmail@soc.cas.cz
URL: <http://www.soc.cas.cz>

Otevírací doba:

pondělí – čtvrtek 9-18 hodin
pátek 9-14 hodin

Kontakty:

Mgr. Nela Hesová — tel. 221 183 568, Nela.Hesova@soc.cas.cz
Ing. Eva Mikolášová — tel. 221 183 568, Eva.Mikolasova@soc.cas.cz
Mgr. Radka Taucová — tel. 221 183 567, Radka.Taucova@soc.cas.cz
Studovna: tel. 221 183 569, knihovna@soc.cas.cz

Naše společnost

časopis Centra pro výzkum veřejného mínění Sociologického ústavu AV ČR

Recenzovaný časopis, který se primárně zaměřuje na oblast výzkumu veřejného mínění a jeho výsledků, a to s důrazem na širší mezioborové souvislosti i aktuálnost témat. Analytické stati čerpají zejména z dat z kontinuálního šetření veřejného mínění CVVM.

Časopis vychází dvakrát ročně, je distribuován zdarma. Elektronickou verzi a další informace naleznete na <http://www.cvvm.cas.cz/>

Naděžda Čadová, Miloš Paleček (eds.), Jan Červenka,
Lenka Svobodová, Jiří Vinopal

Jak je v Česku vnímána práce

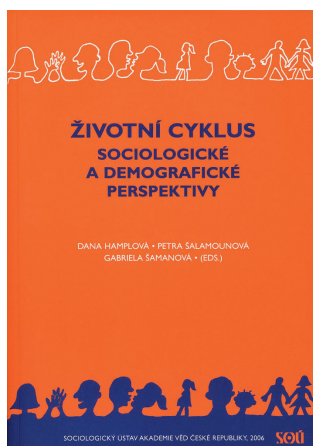
Publikace, která je výsledkem spolupráce odborníků z Výzkumného ústavu bezpečnosti práce a Centra pro výzkum veřejného mínění Sociologického ústavu Akademie věd ČR, si klade za cíl seznámit čtenáře s pojmem kvalita pracovního života, s jeho vztahem ke kvalitě života obecně i s různými přístupy a pojetími daných kategorií. Kvalita pracovního života však není mapována pouze v teoretické rovině, ale hledá i odpověď na otázku, jak lze kvalitu pracovního života zkoumat v empirických sociologických šetřeních. Svému čtenáři tato publikace nabízí řadu informací o kvalitě pracovního života v českém prostředí i o proměnách, kterými pracovní sféra prošla v letech 1989 až 2006, a to jak objektivně, tak také v subjektivním vnímání českých občanů. Jádrem publikace tvoří podrobná analýza výsledků empirického šetření „Kvalita pracovního života“, které v září 2005 provedlo Centrum pro výzkum veřejného mínění Sociologického ústavu Akademie věd ČR. Dané výsledky vytvářejí obraz, jak občané České republiky v současnosti práci vnímají, jak ji hodnotí i jak jsou se svou prací spokojeni.

Cena publikace je 226,- Kč bez DPH + poštovné a balné, 228 s.

Sociologický ústav Akademie věd České republiky, Praha 2006.

Distribuce: CVVM, Sociologický ústav AV ČR, Jilská 1, 110 00 Praha 1, e-mail: cvvm@soc.cas.cz, nebo Tiskové a ediční oddělení Sociologického ústavu AV ČR, Jilská 1, 110 00 Praha 1, tel.: 222 221 761, 221 183 217, 218, fax: 222 220 143, e-mail: prodej@soc.cas.cz, <http://www.soc.cas.cz/>

Dana Hamplová, Petra Šalamounová, Gabriela Šamanová (eds.)

Životní cyklus – sociologické a demografické perspektivy

Kniha se věnuje problematice životního cyklu se zvláštním důrazem na rodinu a její postavení v různých fázích lidského života. Od předchozích prací na toto téma se liší důrazem na demografický a ekonomický aspekt, kombinací kvantitativní a kvalitativní metodologie a zahrnutím témat, která dosud nebyla v popředí zájmu. Zvýšená pozornost patří i „nestandardním“ životním drahám. Publikace se snaží postihnout vývoj moderní rodiny a upřesnit její funkci pro moderního člověka v širším teoretickém rámci. Je rozdělena do několika celků

a pokrývá životní cyklus od hledání partnera a odchodu od rodičů, formování vlastní rodiny, popřípadě rozpadů manželských či partnerských svazků až po stáří a s ním spojená témata.

Cena publikace je 262,- Kč bez DPH + poštovné a balné, 307 s.

Daniel Kunštát (ed.)

České veřejné mínění: výzkum a teoretické souvislosti

Publikace je souborem odborných statí, který si klade za cíl poskytnout komplexní přehled o výsledcích kontinuálních výzkumů veřejného mínění prováděných CVVM SOÚ AV ČR, a to na pozadí teoretického diskurzu pojmů jako veřejnost, veřejné mínění či média a s přihlédnutím k základním metodologickým otázkám. Širší společenský a historický kontext tvoří ve spojení s analýzami dat z konkrétních šetření v českém prostředí unikátní příspěvek k aktuálním tématům i otázkám výzkumu veřejného mínění. Kniha je určena především profesionálním uživatelům výstupů výzkumů, tj. zejména novinářům, sociologům a politologům. Důraz na vysvětlení terminologie a metod, stejně jako přehledné uspořádání textů však ocení též studenti a učitelé společenských vědních oborů.

Cena publikace je 229,- Kč bez DPH + poštovné a balné, 226 s.

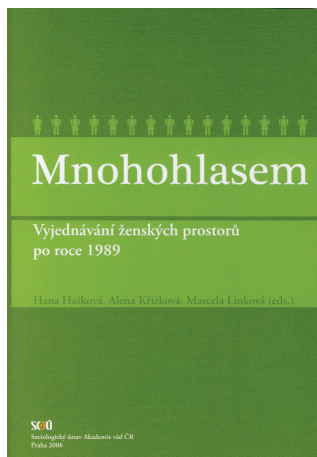

Sociologický ústav Akademie věd České republiky, Praha 2006.

Distribuce: Tiskové a ediční oddělení Sociologického ústavu AV ČR, Jilská 1, 110 00 Praha 1, tel.: 222 221 761, fax: 222 220 143, e-mail: prodej@soc.cas.cz

Další informace o publikacích vydaných v Sociologickém ústavu AV ČR: <http://www.soc.cas.cz/>

Hana Hašková, Alena Křížková, Marcela Linková (eds.)

Mnohohlasem

Vyjednávání ženských prostorů po roce 1989

Publikace „Mnohohlasem“ se pro svou vysokou informativní hodnotu a jako reprezentace mnohostranných aktivit proženských a feministických skupin jistě setká s pozitivním ohlasem u vědecké, politické a aktivistické čtenářské obce. Kniha dokumentuje, že za zdánlivým nezájmem českých žen o feminismus se skrývá odmítání diskriminujícího „nálepkování“ ze strany jeho odpůrců. „Kdo dává jméno, je v nadřazeném stavu k pojmenovanému“ (I. Noble), a proto není pro ženy snadné si označení přivlastnit v pozitivním smyslu. Rozhodující je proto široké zapojení do proženských aktivit – představa „fragmentace hnutí“

se při čtení textů rychle mění v obraz její rozmanitosti a dynamičnosti. Zvolený feministickoempirický přístup většinou vychází z existence „mužů“ a „žen“, ukazuje se ale také, že v genderu není nic jednoznačné. (Prof. Dr.phil. Gerlinda Šmausová, Priv.-Doz.)

Publikace se zabývá tématem, jehož systematické pokrytí je nutné nejen pro budování odborného diskursu genderových studií u nás, ale také pro úplnější poznání transformačních procesů v České republice po roce 1989. Svým rozsahem a tématem je tato publikace důležitým zdrojem především pro vysokoškolské studující a vyučující v kursech genderových studií, médií, sociálních hnutí a politicko-ekonomické tranzice. Při vzrůstajícím zájmu médií o otázky rovných příležitostí v souvislosti se vstupem České republiky do Evropské unie bude zajímat i mediální pracovníky a pracovnice a vzdělanou veřejnost. (M.A. Mgr. Libora Oates-Indruchová, Ph.D.)

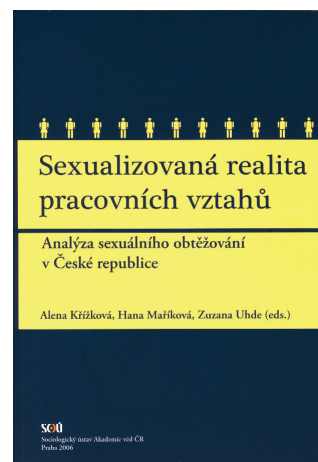
Cena publikace je 231,- Kč bez DPH + poštovné a balné, 331 s.

Alena Křížková, Hana Maříková, Zuzana Uhde (eds.), Marie Čermáková, Radka Dudová, Barbara Havelková

Sexualizovaná realita pracovních vztahů

Analýza sexuálního obtěžování v České republice

Sexuální obtěžování představuje jeden z projevů a současně jednu z příčin genderové nerovnosti na trhu práce. Tento jev má vliv na finanční ohodnocení, možnosti postupu, rovnost příležitostí žen a mužů v zaměstnání, ale i na jednotlivé faktory pracovního prostředí a organizační kultury. Nejedná se ovšem o úzce vymezený pojem, naopak sexuální obtěžování zahrnuje širokou škálu možných nátlaků vytvá-

řejících nepřátelské a stresující prostředí, což často vede oběti k opuštění zaměstnání právě z důvodů dlouhotrvajících tlaků a systematického snižování sebevědomí, které následně nemusí mít explicitně sexuální podtext. Fenomén sexuálního obtěžování představuje jeden z hlavních instrumentů prosazování mužské dominance a působí jako nástroj systematického snižování statusu žen v zaměstnání. V obecném povědomí veřejnosti je ale sexuální obtěžování často vnímáno jako ryze soukromá záležitost, čímž jsou zásadním způsobem popírány mocenské vztahy, které mají v problematice obtěžování a sexuálního obtěžování rozhodující význam.

Kniha *Sexualizovaná realita pracovních vztahů* je výsledkem sociologického výzkumu obtěžování z důvodu pohlaví a sexuálního obtěžování, který realizovalo oddělení Gender & sociologie SOÚ AV ČR. Autorky prezentují jednak teoretická východiska výzkumu, jednak analýzy jednotlivých studií, které byly zaměřeny na konkrétní typ aktérů: zaměstnanci a zaměstnankyně jako celek, vedení podniků a organizací, oběti obtěžování a sexuálního obtěžování, zástupci a zástupkyně odborů. Kniha obsahuje rovněž vysvětlení právních souvislostí problematiky sexuálního obtěžování v českém a evropském právu. Součástí publikace je slovníček pojmů.

Cena publikace je 146,- Kč bez DPH + poštovné a balné, 156 s.

Milan Tuček a kol.

České elity po patnácti letech transformace

Publikace „České elity po patnácti letech transformace“ zahrnuje tři na sebe navazující studie. První, jejímž autorem je Ivo Bayer, je věnována přehledu klasických a především pak současných přístupů k problematice elit ve společnosti a přináší českému čtenáři řadu nových informací o probíhajícím diskursu v dané oblasti sociologického poznání. Druhá studie, kterou napsal Pavel Machonin s přispěním dalších autorů, je věnována faktograficky podloženému vývoji ekonomických a politických elit během postsocialistické transformace. Třetí studie Milana Tučka analyzuje současné ekonomické elity na základě dat ze stratifikačních šetření mobility, životních strategií, hodnotových orientací, životní úrovně a aktivit volného času a srovnává je s celkem populace.

Cena publikace je 236,- Kč bez DPH + poštovné a balné, 107 s.

Sociologický ústav Akademie věd České republiky, Praha 2006.

Distribuce: Tiskové a ediční oddělení Sociologického ústavu AV ČR, Jilská 1, 110 00 Praha 1, tel.: 222 221 761, fax: 222 220 143, e-mail: prodej@soc.cas.cz

Další informace o publikacích vydaných v Sociologickém ústavu AV ČR: <http://www.soc.cas.cz/>

<http://www.socioweb.cz>

SOCIOweb
Sociologický webzín

>>>editorial>>>teorie pro všechny>>>aktuality>>>diskuse>>>kulatý stůl>>>odkazy

Vydává: Sociologický ústav AVCR - www.soc.cas.cz

editorial
Milé čtenářky, milí čtenáři,

Jednotliví myšlenkou současného čísla Sociowebu je proměňující se charakter politického života jeho reflexy v teoretické literatuře a empirickém bádání. Pro svá zamýšlení jsme si vybrali aktuální společenská témata, avšak pokusili jsme se je uchopit v širším teoretickém kontextu.

Jedním z neaktuálnějších témat sociologie a společenských věd vůbec je v současné době zkoumání efektů mnohavrstevného a komplexního procesu evropeizace. Příspěvek „Na cestě ke Smlouvě planý slib?“ nabízí evropeizace z pohledu...

Dalším horkým tématem je politice, další příspěvek se zabývá základní a protichůdné teoretické přístupy k hodnocení účasti žen v politice.

Další příspěvek „Zkoumání efektů mnohavrstevného a komplexního procesu evropeizace. Příspěvek „Na cestě ke Smlouvě planý slib?“ nabízí evropeizace z pohledu...“

kontakt
Vydává Sociologický ústav Akademie věd České republiky

Redakční rada:
Daniel Čermák
Anna Gabrielová
Iva Chludilová

<http://www.soc.cas.cz>

SOU Sociologický ústav AV ČR, v.v.i.

english Home >> Výzkumná oddělení Vyhledávání

Gender & sociologie

Kdo jsme	Vedoucí oddělení:	PhDr. Marie Čermáková
Projekty		Mgr. Alena Křížková
Aktuality	Členky oddělení:	Bc. Jana Hampejsova
Lidé		Mgr. Marcela Linková

Další informace
Oddělení
řešené projekty
ukončené projekty

<http://www.zenyaveda.cz>

NkC ženy a věda

národní kontaktní centrum

english mapa webu

odběr newsletteru: @ přihlásit

home databáze projekty podpora VaV dokumenty odkazy o nás

aktuality

diskuzní fórum

newsletter
Stáhněte si Newsletter přímo z webové stránky!
více>>> archiv>>>

INWES REGIONAL SYMPOSIUM ON WOMEN SCIENTIST AND ENGINEERS OF NEW EU COUNTRIES AND EAST EUROPE
Held in Wroclaw, Poland on July 2nd-4th, 2007. The conference is a one-time event that is expected to produce long-term outcomes of collaboration, networking, and development of leadership skills for women of the former East Bloc and for the other participants joining the event. It plans to invite representatives of women scientists and engineers from all countries of East Europe and Russia, some of Asia and Africa, the Board members of INWES and several other women and men who will receive the general invitation to attend.

Věda jako věc veřejná: vědní politiky a média

Karel Čada, Alice Červinková, Marcela Linková, Dana Řeháčková, Tereza Stöckelová

Edice Sociologické studie/Sociological Studies 06:11

Řídí: Marie Čermáková

Překlady: Marcela Linková, Unicom Praha, s.r.o.

Redakce: Anna Gabrielová

Návrh edice a obálka: Zdeněk Trinkewitz

Sazba: Petr Teichmann

Tisk a vazba: Adam studio, Praha

Vydal: Sociologický ústav AV ČR

Jilská 1, 110 00 Praha 1

Náklad 180 výtisků

1. vydání

Praha 2006

Prodej zajišťuje Tiskové a ediční oddělení

Sociologického ústavu AV ČR

tel.: 222 221 761, 221 183 217, 218, fax: 222 220 143

e-mail: prodej@soc.cas.cz